

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย

นวัตกรรมสังคม : การเปลี่ยนแปลงระบบของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชน

บ้านอุ่มแสง อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษ

Social Innovation : Systematical Change for Umsang Social Enterprise
in Rasisalai, Srisakes Province

โดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรวีรณัฐ องคสิงห์

สนับสนุนโดย

สถาบันวิจัย มหาวิทยาลัยรังสิต

2563

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย

นวัตกรรมสังคม : การเปลี่ยนแปลงระบบของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชน
บ้านอุ่มแสง อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษ

Social Innovation : Systematical Change for Umsang Social Enterprise
in Rasisalai, Srisakes Province

โดย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรวรรษุช องค์กรสิงห์

สนับสนุนโดย

สถาบันวิจัย มหาวิทยาลัยรังสิต

2563

ชื่อเรื่อง : นวัตกรรมสังคม : การเปลี่ยนเชิงระบบของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง อ.ราชไศล

จ.ศรีสะเกษ

ผู้วิจัย : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรวีรณัฐ องค์กรสิงห์

สถาบัน : วิทยาลัยนวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต

ปีที่พิมพ์ : 2563

สถานที่พิมพ์ : มหาวิทยาลัยรังสิต

แหล่งที่เก็บรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ : มหาวิทยาลัยรังสิต

จำนวนหน้างานวิจัย : 144 หน้า

คำสำคัญ : การเปลี่ยนเชิงระบบ, วิสาหกิจชุมชน, อุ่มแสง อ.ราชไศล จ.ศรีสะเกษ

ลิขสิทธิ์ : มหาวิทยาลัยรังสิต

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์คือเพื่อศึกษา 1) ขั้นตอนของการก่อรูปในการรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง จ.ศรีสะเกษ 2) กระบวนการและองค์ประกอบของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง จ.ศรีสะเกษ 3) ผลสำเร็จในการเปลี่ยนเชิงระบบของวิสาหกิจชุมชนอุ่มแสงในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตเป็นแบบอินทรีย์และเชื่อมโยงในระดับตลาดโลก โดยใช้การสังเกตการณ์และแบบสัมภาษณ์เชิงลึก โดยเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก 30 คน ในภาคสนามซึ่งได้แก่ชุมชนชาวบ้านอุ่มแสง อ.ราชไศล จ.ศรีสะเกษ และหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง

ผลของการวิจัยพบว่านวัตกรรมเกิดขึ้นท่ามกลางเกลียวแห่งนวัตกรรม 7 ขั้นตอนได้แก่ 1 Opportunities and Challenges, 2. Generating Idea, 3. Developing and Testing, 4. Making the case, 5. Delivering & Implementing, 6. Growing & Scaling และ 7. Changing System ซึ่งการเปลี่ยนนี้ยืนอยู่บน 2 หลักการสำคัญ 2 ประการคือ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนับเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อให้ชีวิตดำเนินไปในทางสายกลางที่เหมาะสมสอดคล้องกับวิถีความเป็นอยู่อันเรียบง่าย และการพึ่งตนเองใน 3 ด้านได้แก่ ทางเศรษฐกิจ,ทางทรัพยากรธรรมชาติ,ทางจิตใจและทางสังคม การเปลี่ยนวิธีคิดส่งผลต่อการเปลี่ยนวิธีการผลิตและวิธีการตลาดจนเกิดเป็นระบบ

Title : Social Innovation : Systematical Change for Umsang Social Enterprise in Rasisalai, Srisakes Province

Researcher : Asst.Prof.Dr. Chatwarun Angasinha

Institution : Collage of Social Innovation, Rangsit University

Year of Publication : 2020

Publisher : Rangsit University

Sources : Rangsit University

No. of pages : 144 pages

Keywords : systemic change, social enterprises, Umsang Rasisalai Srisakes Province

Copyrights : Rangsit University

ABSTRACT

This research was qualitative research with the objectives to study 1) the formation process in systematical change for Umsang Social Enterprise in Rasisalai, Srisakes Province 2) the process and components of Umsang Social Enterprise in Rasisalai, Srisakes Province 3) the achievement in systematical change of Umsang Social Enterprise in changing production style to organic and connecting to the world market level by observation and in-depth interview by collecting the data from the 30 primary data givers in the field which were community in Umsang, Rasisalai District, Srisakes Province and government officer.

Research result, it was found that according to the platform of Kirsten Bound and Geoff Mulgan in the A compendium of innovation methods , Nesta. There was innovative spiral in the platform which had 7 steps including 1) Opportunities and Challenges 2) Generating Idea 3) Developing and Testing 4) Making the case 5) Delivering & Implementing 6) Growing & Scaling and 7) Changing System. This change of attitude was based on 2 important principles including sufficiency economy which was a guideline to lead one's life suitable to simple lifestyle and self-dependence in 3 aspects including economy, natural resource,

spirit and society. Change of thoughts systematically influenced production style and marketing style.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่อง “นวัตกรรมสังคม : การเปลี่ยนเชิงระบบของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษ (Social Innovation : Systematical Change for Umsang Social Enterprise in Rasisalai, Srisakes Province) เกิดขึ้นเนื่องจากการได้พบ “ลุงบุญมี สุระโคตร” ในงานประชุมเชิงวิชาการของมหาวิทยาลัยรังสิต ด้วยบุคลิกของความถ่อมตนท่ามกลางความเป็นปราชญ์ เป็นผู้รู้ ก่อให้เกิดความศรัทธาและเป็นแรงบันดาลใจที่ทำให้ในเวลาต่อมาผู้วิจัยได้ติดตามท่านไปที่บ้านอุ่มแสง อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษ เพื่อไปศึกษาเรียนรู้ความสำเร็จของชุมชนในการพึ่งตนเองทั้งในด้านระบบ ผลิตภัณฑ์ และตลาด

งานวิจัยนี้ได้รับความกรุณาจากนักวิชาการเกษตร นักวิชาการกระทรวงพาณิชย์ ผู้ประกอบการค้าข้าวอินทรีย์ ผู้บริโภคข้าวอินทรีย์ และที่สำคัญคือคนในชุมชนบ้านอุ่มแสง อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษ ทุกคนที่ได้ทุ่มเทสรรพกำลังทั้งกำลังความคิด กำลังแรง และกำลังทุนทรัพย์ในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต และการใช้หลักการเศรษฐกิจพอเพียง การพึ่งตนเองในหลายๆ ด้านมาขับเคลื่อนชุมชนจนก่อให้เกิดนวัตกรรมที่มีคุณค่าต่อสังคม ด้วยความอดทน มุ่งมั่น ขอขอบคุณผู้บริหารและสมาชิกของศูนย์ข้าวชุมชนแห่งนี้ที่ได้ร่วมกันบริหารจัดการกิจการโดยบูรณาการอัตลักษณ์ของสหกรณ์ วิสาหกิจชุมชน และบริษัทเข้าด้วยกันจนก่อให้เกิดเป็นการบริหารที่มีประสิทธิภาพจนเกิดความสำเร็จ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้อ่านงานและสอบทานงานวิจัยนี้ รวมทั้งให้ข้อเสนอ ตลอดจนแนวทางในการปรับปรุงอย่างเป็นระบบ ทั้งเนื้อหา ข้อค้นพบและบทสรุป ซึ่งช่วยทำให้งานวิจัยนี้มีความสมบูรณ์

และสุดท้ายที่ขอกล่าวถึง คือสถาบันวิจัยของมหาวิทยาลัยรังสิต ที่ได้สนับสนุนทุนวิจัยรวมทั้งประสานเป็นทีมงานที่เข้มแข็งในการดูแลงานวิจัยนี้อย่างเป็นระบบ ด้วยความยืดหยุ่น ให้กำลังใจและดูแลเอาใจใส่อย่างดียิ่ง ซึ่งผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้บริหารและเจ้าหน้าที่น้องๆทุกคนไว้อย่างสูง ณ ที่นี้

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรวีรณัฐ องค์กรสิงห์

มกราคม 2564

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
สารบัญรูปภาพ	ซ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์การวิจัย	3
คำถามการวิจัย	4
ขอบเขตการวิจัย	4
กรอบแนวคิดการวิจัย	4
นิยามศัพท์เฉพาะ	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	7
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	10
ทฤษฎีนวัตกรรมสังคม	10
แนวคิดเกลียวแห่งนวัตกรรม	18
แนวคิดทฤษฎีที่วิสาหกิจเพื่อสังคม	25
ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการพึ่งตนเอง	30
ทฤษฎีธุรกิจและการตลาด	33
แนวคิดสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์	39
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	48
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	54
การออกแบบวิจัย	54
ผู้ให้ข้อมูลหลัก	56
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	56
การเก็บรวบรวมข้อมูล	58

สารบัญ (ต่อ)

การจัดการข้อมูล	59
ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย	60
การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล	61
การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล	62
บทที่ 4 การก่อรูปการรวมกลุ่มของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง	65
สภาพบริบทของบ้านอุ่มแสง ต.ตู่ อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษ	65
การก่อรูปทางความคิด	67
กลุ่มเกษตรกรทึพย์	70
วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง	71
ลักษณะพิเศษของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง	76
บทที่ 5 กระบวนการและองค์ประกอบของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง	83
ความเป็นเครือข่าย	83
ผู้นำและผู้ตามที่มีประสิทธิภาพ	85
ความรู้สึกของการเป็นเจ้าของร่วม	92
ฐานความรู้	93
การจับมือกับตลาดโลก	95
การสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่ม	96
อำนาจในการตัดสินใจ	97
บทที่ 6 ผลสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง	102
การรวมกลุ่ม	103
การยกระดับมาตรฐานอินทรีย์ในระดับสากล	104
รายได้ที่เพิ่มขึ้น	105
การพัฒนาคน	108
การคืนความอุดมสมบูรณ์สู่ผืนดิน	109
บทที่ 7 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	123
การเปลี่ยนเชิงระบบของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง	123
นวัตกรรมการประกอบการของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง	130

สารบัญ (ต่อ)

การอภิปรายผล	135
ข้อเสนอแนะ	137
เอกสารอ้างอิง	138
ประวัติผู้วิจัย	142

สารบัญ (ภาพ)

หน้า

ภาพที่ 1 เกลียวแห่งนวัตกรรม (Innovation Spiral)

21

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม แต่การทำเกษตรกรรมของชาวนาไทยไม่สามารถเลี้ยงตัวได้ ต้องเข้าสู่วงจรอุปโภคบริโภค ปัญหาของชาวนาไทยคือการทำนาที่มีต้นทุนการทำนาที่สูงมาก แต่กลับมีรายได้ต่ำ ซึ่งปัญหาอยู่ที่หลายปัจจัย อาทิเช่นเมล็ดพันธุ์ไม่ดี ตลาดไม่แน่นอน และผลผลิตน้อย ส่งผลให้ชาวนาต้องแบกรับต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น (สำนักเศรษฐกิจการเกษตร, 2557) การขาดทักษะและความรู้ ทั้งความรู้เท่าทันกลไกตลาด การลดต้นทุนการผลิตและการจัดการ ชาวนาไทยจึงตกเป็นเหยื่อธุรกิจการผลิต การขายปุ๋ยและสารเคมี นอกจากนี้ยังถูกมัดตรึงด้วยระบบทุนนิยมและบริโภคนิยมอีกทั้งค่านิยมทางการศึกษา ทำให้ชาวนาเป็นหนี้เงินกู้ทั้ง ธกส.และเจ้าหนี้นอกระบบ (จุฑาทิพย์ ภัทราวาท, 2556) ที่กล่าวมานี้เป็นภาพใหญ่ของปัญหาของชาวนาทั่วทั้งประเทศ ทางรอดของชาวนาไทยคือการรวมตัวกันเพื่อพลิกฟื้นสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ และหาทางเลือก หาทางรอดใหม่

ชาวนาที่ บ้านอุ่มแสง ต.ตู อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษ เคยประสบปัญหาเดียวกันกับชาวนาส่วนใหญ่ แต่ด้วยความมุ่งมั่น ตั้งใจในการเอาชนะปัญหาร่วมกัน จึงได้รวมกลุ่มกันเป็นวิสาหกิจชุมชนในชื่อ “วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง” มีการช่วยเหลือเกื้อกูล ร่วมมือกันแก้ปัญหา ระดมสมอง จนสามารถพัฒนาวิธีการปลูกข้าวหอมมะลิแบบเกษตรอินทรีย์ เน้นการพึ่งพาตนเองโดยน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ ตั้งแต่การเพาะเมล็ดพันธุ์ข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ทำปุ๋ยอินทรีย์ ลดต้นทุนการปลูกข้าว ลดรายจ่าย ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งแสดงถึงการพัฒนาใหม่ภายใต้ประสบการณ์ของตนเอง ให้มีความสำคัญกับวัฒนธรรม และความรู้ในแบบท้องถิ่น ผ่านความมีจิตสำนึกร่วมใหม่ที่ไม่ได้เป็นการร่วมลงแรงทางกายภาพในลักษณะของการทำนา “เอาแรง” อีกต่อไป หากแต่เป็นความมีจิตสำนึกร่วมใหม่ที่ลุกขึ้นเพื่อฉีกกำลัง สร้างสัมพันธ์ใหม่ที่ซึ่งความได้เปรียบ แม้ว่าต้องดำเนินการตามมาตรฐานการผลิตในระดับโลก แต่ทางกลุ่มฯ ก็ใช้ความสามารถของกลุ่มต่อรองกับตลาดโลก ทำให้ผลิตภัณฑ์ข้าวหอมมะลิเกษตรอินทรีย์ได้รับการรับรองมาตรฐานทางการตลาดของสากล ถึง 8 รายการ ประกอบด้วย 1) สิ่งบ่งชี้ทาง

ภูมิศาสตร์ (Geographical Indications: GI) 2) ผลิตภัณฑ์ออร์แกนิกไทยแลนด์ (Organic Thailand) 3) มาตรฐานของสหพันธ์ขบวนการผู้ผลิตสินค้าออร์แกนิกระหว่างประเทศ (International Federation of Organic Agriculture Movements : IFOAM) 4) มาตรฐานการรับรองผลิตภัณฑ์อาหารและออร์แกนิกของสหรัฐอเมริกา (USDA) 5) มาตรฐานตามระบบการค้าที่เป็นธรรม (FLO ID 27806 ของ FAIRETRADE) 6) มาตรฐานระบบเกษตรอินทรีย์สหภาพยุโรป (EU-NOP) 7) มาตรฐานข้าวหอมมะลิไทย และ 8) การรับรองมาตรฐานของผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ และได้มีการรวมตัวกันเป็นวิสาหกิจชุมชน การได้รับการรับรองมาตรฐานดังกล่าวส่งผลให้รูปแบบในการขายข้าวของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนนี้เปลี่ยนไป ไม่ตกอยู่ในสถานะที่เสียเปรียบนายทุน แต่สามารถขยายผลผลิตข้าวได้ในตลาดเฉพาะ ซึ่งอาจกล่าวได้ในเบื้องต้นว่าเป็นมิติความเข้มแข็งของชาวนาในรูปแบบที่น่าสนใจ

กระบวนการที่วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง ต.ดู่ อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษร่วมมือกันนี้ ถือเป็น “นวัตกรรมสังคม” ที่ผ่านขั้นตอนการก่อตัว ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นปัญหา หรือวิกฤตที่เกิดขึ้น การเกิดวิกฤตทำให้เกิดการออกแบบที่จะแก้ปัญหา ซึ่งสำหรับชุมชนชาวอุ่มแสง การพลิกวิกฤตจากการทำนาแบบเกษตรเคมีที่ต้องระดมปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้า สิ่งเหล่านี้เป็นวิถีคิด ความเชื่อและพฤติกรรมของชาวนาอุ่มแสงไปแล้ว แต่เมื่อมีการปรับเปลี่ยน ผ่านการลองผิดลองถูก ผ่านกระบวนการขัดแย้ง ในขณะเดียวกันก็กระบวนการเหล่านี้ก็เสริมสร้างความคิด พลังกายพลังใจให้แข็งแกร่ง พร้อมกับความก้าวหน้าทางการเงินและความหนาแน่นของการรวมกลุ่มก็เริ่มปรากฏชัด จนกลายเป็นความยั่งยืน และนำไปสู่การเปลี่ยนเชิงระบบ ซึ่งจะมีผลต่อหน่วยของชุมชนผู้ผลิตเกษตรอินทรีย์ จนกลายเป็นวงสวิงที่จะส่งผลสะท้อนต่อการบริหารจัดการระบบการเกษตร

สิ่งที่วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสงดำเนินการและได้รับผลสำเร็จ ถือได้ว่าเป็น “นวัตกรรมสังคม” ซึ่งหมายถึง ความคิดหรือแนวคิดใหม่ๆ เรื่องใดก็ตามที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ (Innovation is new ideas that work) Mulgan และคณะ (2007) และในกรณีของวิสาหกิจชุมชนอุ่มแสง ถือได้ว่าผ่านขั้นตอนของ innovation spiral หรือ 7 ขั้นตอนของนวัตกรรมสังคม (Kirsten Bound and Geoff Mulgan) จนถึงขั้นตอนสุดท้ายคือ การเปลี่ยนเชิงระบบ (Changing Systems) ขั้นตอนนี้ถือเป็นขั้นสูงสุด (ultimate goal) ของนวัตกรรมสังคม ในขั้นตอนนี้จะมีปฏิสัมพันธ์กับสาระสำคัญหลาย

อย่างเช่น การเคลื่อนไหวทางสังคม, รูปแบบของธุรกิจ, กฎหมายและข้อกำหนด, ข้อมูลและสาธารณูปโภค, และความคิดใหม่ๆที่จะต้องทำ การเปลี่ยนเชิงระบบ (Changing systems) เกี่ยวข้องกับกรอบคิดใหม่ๆของการออกแบบนวัตกรรม นวัตกรรมสังคมจะสามารถเปลี่ยนในระดับภาครัฐ, ภาคเอกชน, การให้ทุนสนับสนุนทางเศรษฐกิจ และระดับครัวเรือน ทั้งหมดนี้เป็นความสัมพันธ์ในระยะเวลานาน (long periods) และในการเปลี่ยนเชิงระบบจะส่งผลต่อการเปลี่ยนวิถีคิดและวิถีปฏิบัติของภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาสังคม

ในกระบวนการเปลี่ยนแปลง (Changing) สิ่งใหม่ (Newness) ซึ่งถือเป็นนวัตกรรมนั้น วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสงได้สร้างสิ่งใหม่ให้เกิดขึ้นจนสามารถเปลี่ยนแปลงระบบของการผลิตและการค้าข้าวที่เคยมีอยู่แต่เดิม เป็นลักษณะที่สามารถยืนได้ด้วยตนเองและมีการติดต่อกับองค์กรการค้าระดับโลก นอกจากนั้นยังสร้างเครือข่ายที่เป็นการหนุนเสริมสถานะทางการค้าให้แข็งแกร่งยิ่งขึ้น ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องการทราบกระบวนการทำงานของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสงเพื่อนำไปถอดบทเรียนในรูปของตัวแบบความรู้ เพื่อประโยชน์ใน 2 ระดับ ระดับแรกคือ การได้ตัวแบบขององค์กรทางสังคมที่มีความเป็นนวัตกรรมสังคม และระดับที่สอง คือการยกระดับขึ้นเป็นองค์ความรู้ในเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับนวัตกรรมสังคม ก่อกำเนิดเป็นองค์ความรู้ที่สังคมไทยสามารถนำไปศึกษา เรียนรู้ และพัฒนาต่อยอดให้เกิดเป็นนวัตกรรมสังคมที่ตอบสนองความต้องการและแก้ปัญหาของคนในท้องถิ่นได้อย่างแท้จริงต่อไป

อย่างไรก็ตาม โมเดลของ 7 ขั้นตอนที่ผู้วิจัยนำมาเป็นกรอบหลวมๆในการพิจารณานี้ไม่ได้เป็นคำตอบของหน่วยเกษตรกรอินทรีย์อื่นๆในชุมชนที่อื่นๆ ด้วย เนื่องด้วยเพราะบ้านอุ่มแสง ต.ตุ๋ อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษ มีรากของประวัติศาสตร์และบริบทที่ไม่เหมือนพื้นที่อื่นๆ ซึ่งจะเป็นตัวแปรให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงเชิงระบบนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยอะไรบ้าง ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยวัฒนธรรมชุมชน ปัจจัยด้านผู้นำ ปัจจัยการสนับสนุนจากรัฐ หรือข้อจำกัดจากรัฐ ปัจจัยการสนับสนุนจากภาคเอกชน เป็นต้น ข้อดีคืองานวิจัยนี้จะทำให้รูปแบบของการเคลื่อนไหวตัวแบบนวัตกรรมสังคม ที่ผ่านกระบวนการต่างๆอย่างแข็งแกร่งจนเข้าสู่ขั้นการเปลี่ยนแปลงเชิงระบบที่จะส่งผลกระทบต่อระบบการเกษตร โดยเฉพาะการเกษตรอินทรีย์ของประเทศไทย

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาขั้นตอนการก่อรูปในการรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษ
2. เพื่อศึกษากระบวนการและองค์ประกอบของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษ
3. เพื่อศึกษาผลสำเร็จในการเปลี่ยนเชิงระบบของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตเป็นแบบอินทรีย์และเชื่อมโยงในระดับตลาดโลก

คำถามวิจัย

วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษ มีกระบวนการอย่างไรในการเปลี่ยนเชิงระบบ (Changing Systems) และสามารถบริหารจัดการอย่างเป็นผลสำเร็จในมาตรฐานระดับโลกในการผลิตข้าวอินทรีย์ นวัตกรรมสังคมดังกล่าวก่อให้เกิดผลสำเร็จต่อการผลิตข้าวเกษตรอินทรีย์อย่างไรบ้าง

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา ในงานวิจัยนี้ใช้แนวคิด ทฤษฎี ที่นำมามองปรากฏการณ์อยู่ 5 แนวคิด ทฤษฎีหลักด้วยกันคือ 1) ทฤษฎีนวัตกรรมทางสังคม 2) แนวคิดเกลียวแห่งนวัตกรรม (The Innovation spiral) 3) แนวคิดวิสาหกิจชุมชน 4) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการพึ่งตนเอง 5) ทฤษฎีธุรกิจและการตลาด และ 6) สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์

ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลหลัก การศึกษานี้เลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key informants) โดยอาศัยการพิจารณาเชิงทฤษฎี (theoretical sampling) สืบค้นข้อมูลจนกว่าจะถึงจุดอิ่มตัวของข้อมูล (Data Saturation Point) โดยมีกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักเป็น 5 กลุ่ม ดังนี้ 1) กลุ่มแกนนำของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง 2) กลุ่มชาวนาผู้ทำนาแนวเกษตรอินทรีย์ 3) กลุ่มชาวนาในตำบลอุ่มแสงที่ทำนาแนวเกษตรเคมี 4) กลุ่มภาครัฐ พัฒนาการจังหวัด เกษตรอำเภอ ฯลฯ และ 5) กลุ่มภาคเอกชนที่รับซื้อข้าว

ขอบเขตด้านระยะเวลาที่ดำเนินการวิจัย การศึกษานี้ใช้เวลาตั้งแต่เดือนมีนาคม 2562 - ธันวาคม 2563

กรอบแนวคิดการวิจัย

ผู้วิจัยใช้ตัวแบบของ Kirsten Bound และ Geoff Mulgan จาก แนวคิดเกลียวแห่งนวัตกรรม (Innovation Spiral) ซึ่งมี 7 ชั้นตอนมาเป็นกรอบหลวมๆ ในการพิจารณาการก่อรูป การดำเนินงาน การบริหาร การจัดการกระบวนการปลูกข้าวอินทรีย์ตั้งแต่ปลูกจนถึงการขายซึ่งมีบริบทอื่นๆ ประกอบด้วย ของ วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง อ.ราชสีลา จ.ศรีสะเกษ การปรับเปลี่ยนนี้เป็นนวัตกรรมเนื่องจาก ชาวบ้านอุ่มแสงเคยเผชิญกับสภาพแห้งแล้ง ชาวนาปลูกข้าวแล้วเป็นหนี้ และไม่สามารถหลุดพ้นจาก วงจรหนี้ได้ แต่เมื่อเกิดการปรับเปลี่ยน ชาวนามีวิถีชีวิตที่ดีขึ้น ขายข้าวได้มากขึ้น และสุขภาพดีขึ้น เนื่องจากไม่ต้องใช้สารเคมีในการปลูก สิ่งที่เปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นคือสภาพเศรษฐกิจและสุขภาพ โดยเฉพาะเมื่อวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสงสามารถเชื่อมโยงการค้าข้าวเข้ากับตลาดการค้า โลก งานวิจัยนี้ต้องการสืบค้นว่าชาวนาที่วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสงที่ได้ชื่อว่าได้เป็นผู้ สร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมในระดับที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยสามารถเชื่อมโยงกับตลาดการค้าข้าว ในระดับโลกได้นั้น มีวิธีการอย่างไร

ในการออกแบบการสืบค้นข้อมูล ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับรากทางประวัติศาสตร์ และวิถีชุมชน ผสมรวมกับแนวคิดทฤษฎีนวัตกรรมสังคม (Social Innovation) ซึ่งมีกรอบหลักๆ คือการนำเอา หรือการ สร้างแนวคิด กระบวนการบริหารจัดการที่เป็นความใหม่ (newness) มาปรับปรุงให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง ชุมชน องค์กรหรือสังคม โดยผ่านกระบวนการคิดค้นและดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหา โดยอาศัยความรู้ความ ชำนาญที่มี ตลอดจนสร้างสรรค์อุปกรณ์เครื่องมือต่างๆ จนทำให้เกิดนวัตกรรม และนวัตกรรมหรือคนใน ชุมชนได้ร่วมเรียนรู้ ผลิตและใช้ประโยชน์จากความคิดใหม่ เพื่อให้เกิดแนวทางใหม่ๆ ในเชิงเศรษฐกิจและ สังคม ในมิติของผลิตภัณฑ์ การบริการ และกระบวนการผลิตใหม่ การนำทฤษฎีนวัตกรรมสังคมมาเป็นทั้ง เป้าหมายและแนวทางนั้น มีโครงสร้างทางองค์การความเป็นวิสาหกิจชุมชนเป็นสิ่งเอื้ออำนวย กล่าวคือ วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง อ.ราชสีลา จ.ศรีสะเกษ ก่อตัวขึ้นโดยกลไกการจัดการของภาครัฐ ที่มีพื้นฐานแนวคิดของวิสาหกิจเพื่อสังคม (Social Enterprise) ที่ให้คุณค่ากับองค์กรหรือธุรกิจที่ ดำเนินงานเกี่ยวข้องกับผูกพันกับสินค้าหรือบริการที่ช่วยแก้ปัญหาหรือพัฒนาสังคม ชุมชนและสิ่งแวดล้อมเป็น หลัก โดยหลักการคือไม่มีเป้าหมายเพื่อแสวงหากำไรสูงสุด แต่ดำเนินการตามหลักธุรกิจเพื่อให้กิจการ เติบโต มีผลตอบแทน เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยมีจุดยืนของความรับผิดชอบต่อสังคม หรือการพัฒนา สังคมควบคู่ไปด้วย ผลสัมฤทธิ์ของวิสาหกิจเพื่อสังคมจึงประกอบด้วยความสำเร็จของการประกอบธุรกิจ และผลกระทบทางสังคมควบคู่กันไป ซึ่งอาจพิจารณาจากมุมมอง 5 มิติคือ มิติด้านสิ่งแวดล้อม, มิติด้าน

สังคม, มิติด้านเศรษฐกิจ, มิติด้านผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และมิติของการกระทำโดยสมัครใจที่มีได้อยู่ภายใต้กรอบของกฎหมาย

สิ่งที่น่าสนใจและเป็นจุดเด่นของการดำเนินการของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสงก็คือ การผนวกแนวคิดแบบสหกรณ์ และบริษัทเข้ามาในการบริหารจัดการด้วย ซึ่งแต่ละประเภทองค์กรก็มีจุดเด่นที่แตกต่างกัน ความหมายของการเป็นวิสาหกิจชุมชนของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสงจึงมีความพิเศษและแตกต่างจากวิสาหกิจชุมชนจากที่อื่นๆ สิ่งที่นำมาพิจารณาคือความเป็นปัจจัยร่วมระหว่างสหกรณ์ วิสาหกิจ และบริษัทซึ่งมีลักษณะ (attribute) ของปัจจัยร่วมดังกล่าวเช่น หลักประชาธิปไตยของสหกรณ์ หลักการพึ่งตนเองของวิสาหกิจ หลักเกื้อกูลของทั้งสหกรณ์และวิสาหกิจ และหลักการตลาดและการบริหารงานตามมาตรฐานผลิตภัณฑ์ของบริษัท ปัจจัยร่วมเหล่านี้มีความเกี่ยวข้องกับการรวมตัวจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนหรือไม่ อย่างไร และเกี่ยวข้องในระดับใดของเกลียวแห่งนวัตกรรม (innovation spiral)

แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและการพึ่งตนเองเป็นรากฐานทางความคิดของทั้งปัจเจกและวิสาหกิจ กล่าวคือผู้นำชุมชนบ้านอุ่มแสงได้นำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและการพึ่งตนเองในการเปลี่ยนวิถีการผลิตจากการใช้เคมีมาเป็นเกษตรอินทรีย์ ขั้นตอนการผลิตข้าวได้ถูกปรับเปลี่ยนจากการใช้เคมีมาเป็นเกษตรอินทรีย์ โดยมีการพึ่งตนเองมากขึ้นในด้านการปลูก การปรับปรุงดิน การดูแลรักษา จนถึง การสีข้าวและการจัดจำหน่าย รวมทั้งการแปรรูปข้าวเป็นผลิตภัณฑ์อื่นเพื่อการขายในรูปแบบสินค้าอื่นๆ การพึ่งตนเองนี้สะท้อนผ่านขั้นตอนของกระบวนการผลิต การทำธุรกิจ การจำหน่าย การตลาดและการแปรรูป การดำเนินการนี้อยู่บนฐานของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กล่าวคือมีความพอประมาณ ที่ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น โดยเฉพาะการผลิตที่ไม่เบียดเบียนสุขภาพของตนเองและสุขภาพของผู้บริโภค ในขณะที่ความมีเหตุผลในการตัดสินใจที่จะผลิตข้าวอินทรีย์อยู่บนฐานแห่งความพอเพียง การทำนาโดยใช้น้ำฝนที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวนาท่งกูลาโดยเฉพาะ การที่ชาวนาทุกคนในวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสงมีประสบการณ์จากการทำนาเคมีมาก่อน ได้กลายเป็นภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้ และไกล บนฐานของคุณลักษณะ 3 ประการนี้ มีเงื่อนไขความรู้และเงื่อนไขคุณธรรม เงื่อนไขความรู้คือ ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการการผลิต การใช้เทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกันเพื่อประกอบการวางแผน

และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ สำหรับเงื่อนไขคุณธรรม ชุมชนที่บ้านอุ่มแสงมีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

ทฤษฎีธุรกิจและการตลาดได้ถูกนำมาร่วมเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยครั้งนี้ด้วย โดยองค์ประกอบหลัก 4 เรื่องของการทำธุรกิจที่ได้แก่ การผลิต การจัดจำหน่าย การบริโภคและการตลาดสำหรับการตลาดที่วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสงดำเนินการนั้น มีปัจจัยขับเคลื่อนคือสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (Geographic Indicator : GI) ผลิตภัณฑ์ข้าวหอมมะลิเกษตรอินทรีย์ของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง ได้รับการรับรองมาตรฐานทางการตลาดของสากล ถึง 8 รายการ เป็นตลาดในประเทศ และการค้าระหว่างประเทศ อันเป็นทางเลือกกับทั้งเป็นทางออกของเกษตรกรที่เป็นนวัตกรรมสังคม และเป็นข้อท้าทายในกระบวนการผลิตของชุมชน เป็นข้อได้เปรียบในการตลาดและการทำการค้ากับตลาดค้าเกษตรอินทรีย์ในตลาดโลก

ในการนำแนวคิดเกลียวแห่งนวัตกรรม (Innovation Spiral) มาเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง ต.ตู่ อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษ ตั้งแต่ขั้นตอนแรก จนถึงขั้นตอนสุดท้ายคือการเปลี่ยนเชิงระบบ (Changing System) ได้ผูกพันอยู่กับกระบวนการของการสร้างสรรค์ข้าวอินทรีย์ ใน 3 ชุด (setting) หลักๆ ได้แก่ 1) การจัดปลูก การดูแล การเก็บเกี่ยว 2) การซื้อ-ขายข้าวจากสมาชิก , การสี, การส่งมอบให้ผู้ซื้อทั้งในและต่างประเทศ และ 3) การจัดกลุ่ม การจัดการองค์กร, การซื้อขาย, การจัดการกำไร, การจัดสรรประโยชน์ต่อสมาชิก ใน 3 ชุดหลักๆนี้ผู้วิจัยต้องการสืบค้นว่าอะไรที่เป็นการเปลี่ยน (changing) หรือเป็นสิ่งใหม่ (newness) ขณะเดียวกันงานวิจัยนี้ก็ต้องการวิเคราะห์ว่าการเปลี่ยนหรือความใหม่ดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนเชิงระบบใน 7 ขั้นตอนอย่างไร และในแต่ละขั้นตอนมีความสำเร็จอะไรเกิดขึ้นบ้าง ประเด็นของการเป็น “ปัจจัยร่วม” ที่เป็นลักษณะพิเศษของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง

นิยามศัพท์เฉพาะ

นวัตกรรมสังคม หมายถึงการปรับปรุงรูปแบบการพัฒนาและแก้ไขปัญหาในการดำเนินงานต่างๆ ในการจัดกิจกรรมและการให้บริการเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคม เป็นกระบวนการของการสร้างสรรค์ร่วมกันระหว่างสมาชิกของหน่วยสังคมที่อยู่ร่วมกัน เพื่อทำให้เกิดการเรียนรู้ ประดิษฐ์ และ

กำหนดข้อปฏิบัติในทางสังคมขึ้นเพื่อการอยู่ร่วมกันนับเป็นข้อปฏิบัติทางสังคมชุดใหม่ โดยยืนพื้นอยู่บนฐานของการ “คิดใหม่” เพื่อตอบโจทย์ของสังคมในแง่มุมต่างๆ

วิสาหกิจเพื่อสังคม หมายถึง กระบวนการของการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมในรูปแบบการของดำเนินธุรกิจที่ให้ความสำคัญต่อการสร้างสมดุลระหว่างการแสวงหากำไร ทางธุรกิจ และการช่วยเหลือสังคมไปพร้อม ๆ กัน ในมิติทางสิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจท่ามกลางผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกภาคส่วน และเป็นความร่วมมือของรัฐ เอกชน และภาคประชาชน ผ่านกลไกการทำธุรกิจอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถดำเนินธุรกิจได้อย่างมั่นคง มีฐานะการเงินที่เข้มแข็งเพื่อนำกำไรไปสู่การแก้ปัญหา พัฒนาสังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างความสมดุล

การพึ่งตนเอง หมายถึง ตัวแบบของการพึ่งตนเองของชุมชนใน 5 มิติคือ การพึ่งตนเองทางเทคโนโลยี, การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ, การพึ่งตนเองทางทรัพยากรธรรมชาติ, การพึ่งตนเองทางจิตใจ และ การพึ่งตนเองทางสังคม

สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ หมายถึง ทรัพย์สินทางปัญญาประเภทหนึ่ง โดยชุมชนที่ได้อาศัยลักษณะเฉพาะที่มีอยู่ในแหล่งภูมิศาสตร์ตามธรรมชาติเช่น สภาพดินฟ้าอากาศหรือวัตถุพิเศษเฉพาะในพื้นที่ มาใช้ประโยชน์ในการผลิตสินค้าในท้องถิ่นของตนขึ้นมา ทำให้ได้ผลิตภัณฑ์ที่มีคุณลักษณะพิเศษหมายถึงคุณภาพ ชื่อเสียงหรือคุณลักษณะเฉพาะอื่นๆที่มาจากแหล่งภูมิศาสตร์นั้นๆ ตลอดจนทักษะความชำนาญ และภูมิปัญญาของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในแหล่งภูมิศาสตร์นั้นๆ ผู้เป็นเจ้าของจึงไม่ใช่บุคคลหนึ่งบุคคลใดแต่เป็นกลุ่มชุมชนที่เป็นผู้ผลิตหรือผู้ประกอบการในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์นั้นๆ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ชุมชนสามารถมีคู่มือที่กล่าวถึงตัวแบบในวิธีการรวมกลุ่ม การสร้างความร่วมมือ กระบวนการพัฒนาของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง
2. ได้เผยแพร่กระบวนการขั้นตอนของนวัตกรรมสังคมในการปลูกข้าวอินทรีย์ส่งออกของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษ

3. สามารถนำองค์ความรู้และวิธีการสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมในการผลิตข้าวเกษตรอินทรีย์ของชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสงไปประยุกต์ใช้ได้

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วัตถุประสงค์ของการนำเสนอในบทนี้ คือการทบทวนวรรณกรรม ซึ่งได้แก่แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเรื่อง “นวัตกรรมสังคม : การเปลี่ยนเชิงระบบของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษ” โดยมีการนำเสนอการทบทวนวรรณกรรมเป็นลำดับดังนี้

1. ทฤษฎีนวัตกรรมสังคม (Social innovation)
2. แนวคิดเกลียวแห่งนวัตกรรม (Innovation Spiral)
3. แนวคิดวิสาหกิจเพื่อสังคม (Social Enterprise)
4. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy Philosophy)
5. แนวคิดธุรกิจและการตลาด (Business and marketing)
6. สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Indications : GI)
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.ทฤษฎีนวัตกรรมสังคม (Social Innovation)

1.1 ความหมายของนวัตกรรมสังคม

นวัตกรรม หรือ Innovation มีรากศัพท์มาจากคำว่า Innovare ในภาษาลาติน แปลว่า ทำสิ่งใหม่ขึ้นมา ซึ่งสอดคล้องกับความหมายของคำว่า นวัตกรรม ที่รากศัพท์เดิมมาจากภาษาบาลี คือ นว อตต และกรรม กล่าวคือ นว แปลว่า ใหม่ อตต แปลว่า ตัวเอง กรรม แปลว่า การกระทำ เมื่อนำคำ นว มาสนธิกับ อตต จึงเป็น นวัตกรรม และเมื่อรวมคำ นวัตกรรม มาสมาสกับ กรรม จึงเป็นคำว่า นวัตกรรม แปลตามรากศัพท์เดิมว่า การกระทำที่ใหม่ของตนเอง หรือการกระทำของตนเองที่เกิดขึ้นใหม่

นวัตกรรมทางสังคม คือ การปรับปรุงรูปแบบการจัดกิจกรรมและการให้บริการเกิดจากแรงจูงใจในการดำเนินการเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคม ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้อาจอยู่ในรูปของการพัฒนาและแก้ไขปัญหาในการดำเนินงานต่างๆ ที่มีอยู่ก่อนหน้านี้ แต่โดยรวมแล้วกิจกรรมเหล่านี้ล้วนมี

วัตถุประสงค์หลักเพื่อสังคม ซึ่งแตกต่างจากนวัตกรรมทางธุรกิจที่เกิดขึ้นจากการต้องการเพิ่มมูลค่ากำไร หรือผลประโยชน์จากการประกอบกิจการ (Geoff Mulgan, 2007)

นวัตกรรมทางสังคม หมายถึง กระบวนการของการสร้างสรรค์ร่วมกันระหว่างสมาชิกของหน่วยสังคมที่อยู่ร่วมกัน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ ประดิษฐ์ และกำหนดข้อปฏิบัติในทางสังคมขึ้นเพื่อการอยู่ร่วมกัน และ/หรือ แก้ไขข้อขัดแย้ง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเป็นข้อปฏิบัติทางสังคมชุดใหม่ และในระหว่างกระบวนการนี้ทุกฝ่ายมีโอกาสในการพัฒนาความชำนาญทางด้านการรับรู้ รับฟัง ความมีเหตุผล และการจัดการองค์กร (Howaldt and Schwarz, 2010)

ฟิลล์และคณะ (Phills et.al (2008)) ให้ความหมายของนวัตกรรมทางสังคมว่า เป็น “กระบวนการ” ในการคิดค้น สนับสนุน และนำแนวคิดใหม่ๆ ไปประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ที่สังคมต้องการได้ โดยสรุปคือนวัตกรรมทางสังคมนั้นไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งประดิษฐ์แบบในเชิงอุตสาหกรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นกระบวนการและการให้บริการทางสังคมได้ด้วย โดยยืนพื้นอยู่บนฐานของการ “คิดใหม่” เพื่อตอบโจทย์ของสังคมในแง่มุมต่างๆ

สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ (องค์กรมหาชน) ได้ให้คำจำกัดความของ นวัตกรรมเชิงสังคม (Social innovation) ว่าเป็นกิจกรรม ผลิตภัณฑ์ หรือบริการใหม่ ที่มุ่งตอบสนองความต้องการของสังคมเป็นหลัก โดยมีการพัฒนาและเผยแพร่ผ่านองค์กรเพื่อสังคม ที่มุ่งสร้างธุรกิจใหม่หรือสร้างสรรค์กิจกรรมต่างๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมหรือชุมชนมากกว่าการมุ่งสร้างผลกำไรในเชิงธุรกิจคืนสู่องค์กร ลักษณะสำคัญของกิจการเพื่อสังคมมีดังนี้

1. มีแนวทางการหารายได้ด้วยตนเอง เพื่อหล่อเลี้ยงการดำเนินงานอย่างยั่งยืน
2. เน้นการใช้ “นวัตกรรม” เพื่อแก้ไขปัญหาทางสังคมหรือสิ่งแวดล้อม
3. ดำเนินงานโดยอาศัยความร่วมมืออย่างกว้างขวางจากเครือข่าย

นักคิดคนสำคัญของนวัตกรรม คือ โจเซฟ ชุมปีเตอร์ (Joseph Schumpeter) ซึ่งเป็นนักเศรษฐศาสตร์อุตสาหกรรม โดยชุมปีเตอร์ได้นำเสนอผลงานชื่อ “ทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจ (The Theory of Economic Development)” ในปีค.ศ. 1934 เขาได้ให้ความสำคัญกับการสร้างสรรค์ การวิจัยพัฒนาทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งนำไปสู่นวัตกรรมทางเทคโนโลยีที่สามารถสร้างผลกระทบทำ

ให้เกิดการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจโดยรวม แนวคิดด้านนวัตกรรมที่กล่าวถึงนี้ นำไปสู่ความหมายโดยย่อของคำว่า นวัตกรรม ที่สามารถเข้าใจได้ง่ายขึ้น ดังที่ เดวิด สมิธ (David Smith) ได้อ้างไว้ในหนังสือการศึกษาเรื่องนวัตกรรม (Exploring Innovation) ที่เขียนขึ้นในปี ค.ศ. 2010 ว่า นวัตกรรม คือ สิ่งประดิษฐ์ใหม่ที่มีการนำเสนอออกสู่ตลาดในเชิงพาณิชย์ และทำให้เกิดการยอมรับอย่างแพร่หลาย กระบวนการทั้งหมดที่เกิดขึ้นจะเรียกว่า เป็นกระบวนการสร้างนวัตกรรม ชุมปีเตอร์ซึ่งเป็นนักเศรษฐศาสตร์ และยังคงดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังของประเทศออสเตรเลีย ได้เขียนบทความต่างๆ เสนอเป็นแนวคิดว่า ผู้ประกอบการต่างต้องหาทางใช้นวัตกรรมด้านเทคโนโลยีในการผลิตสินค้า การให้บริการ หรือการสร้างกระบวนการการผลิตแบบใหม่ เพื่อสร้างผลตอบแทนเพิ่มให้กับองค์กร ทำให้องค์กรเกิดกำไรจากการผูกขาด (Monopoly Profit) จึงเกิดมีนักธุรกิจบางส่วนที่พยายามลอกเลียนแบบเทคโนโลยีของผู้อื่น ความพยายามที่จะหนีการลอกเลียนแบบนี้จะทำให้เกิดแรงกระตุ้นในการสร้างนวัตกรรมใหม่ๆ ขึ้นตลอดเวลา จนเข้าสู่จุดสมดุลที่ความสามารถในการผูกขาดจะหมดไป ในจุดนี้จะทำให้สิ่งต่างๆ วนกลับไปสู่จุดเริ่มต้นใหม่ที่มีระดับของเทคโนโลยีที่สูงขึ้นในลักษณะที่เป็นวัฏจักรประกอบ การเดิมหรือผู้ที่มองหาสิ่งแปลกใหม่ จะทำให้เกิดรูปแบบการแข่งขันขึ้นในระบบเศรษฐกิจ ผ่านการคิดค้นสร้างนวัตกรรมขึ้นมา ซึ่งชุมปีเตอร์เรียกวัฏจักรนี้ว่าเป็น “การทำลายที่สร้างสรรค์ (Creative Destruction)” ที่สะท้อนให้เห็นว่าการคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ แม้จะเป็นการทำลายสิ่งที่มีอยู่เดิม แต่มีเป้าหมายเพื่อสร้างกำไรเพิ่มขึ้นให้กับธุรกิจและเพื่อทำให้ความเป็นอยู่ของมนุษย์ดีขึ้น

แนวคิดการทำลายที่สร้างสรรค์ (Creative Destruction) มีหลักคิดว่า ผู้ประกอบการต้องหาทางใช้นวัตกรรมเทคโนโลยีในกระบวนการผลิตสินค้า บริการหรือนวัตกรรมที่เป็นสินค้าใหม่ เพื่อสร้างประโยชน์เชิงธุรกิจให้กับองค์กร โดยเฉพาะอย่างยิ่งนวัตกรรมนั้นควรทำให้องค์กรมีกำไร มีความได้เปรียบในการแข่งขัน ดังนั้นนวัตกรรมจึงเป็นสิ่งที่สร้างสรรค์ขึ้นมา หรือปรับปรุงจากสิ่งเดิมขึ้นมาเพื่อทดแทนสิ่งที่มีอยู่เดิมเป็นการทำลายที่สร้างสรรค์มีเป้าหมาย เพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ให้กับองค์กรและเพื่อสร้างกำไรเพิ่มขึ้นให้กับองค์กรรวมทั้งสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันด้วยกลยุทธ์นวัตกรรม

ดร.สุนทร คุณชัยมั่ง ได้ยกตัวอย่างของการเป็นนวัตกรรมที่น่าสนใจคือ เครื่องถ่ายเอกสาร ที่ไม่ได้ทำหน้าที่แทนเครื่องโรเนียวเช่นในอดีตแรกเริ่ม แต่ยังทำหน้าที่เป็นโรงพิมพ์ขนาดเล็ก พร้อมให้บริการเป็นโทรสารได้อีกด้วย หรือการเปลี่ยนการจัดเก็บข้อมูลจากแผ่นดิสก์ไปสู่การเก็บไว้ในระบบโครงข่ายอินเทอร์เน็ต ปรากฏการณ์เหล่านี้ เป็นก้าวกระโดดครั้งสำคัญยิ่งของเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสาร และส่งผลต่อเนื่องไป

ยังความเข้มข้นของความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคม ที่จะได้รับผลจากความสามารภในการบริการของผลิตภัณฑ์และเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าเหล่านั้น การเปลี่ยนแปลงและการจัดระเบียบทางสังคมที่เกิดขึ้นใหม่นี้ มาดูแอล คาสเทลส์ (Manuel Castells) ระบุว่า “...เป็นผลของการบวกรวมระหว่างนวัตกรรมของเทคโนโลยีและการกำหนดคุณค่าของสังคม...” (Castells, 1998)

การสรุปของคาสเทลส์ ได้ชี้ให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องระหว่างเทคโนโลยี ข้อมูลข่าวสาร การใช้ประโยชน์จากผลิตภัณฑ์และบริการ และผลที่เกิดขึ้นต่อสังคมโดยต่อเนื่องซึ่งมีลักษณะเป็นพลวัต ย้อนกลับไปกลับมาอย่างเข้มข้น รวดเร็วและคึกคัก ระหว่างการยอมรับของสังคมกับการพัฒนาเทคโนโลยีผลิตภัณฑ์และบริการนั้นๆ ซึ่งเท่ากับเป็นการอธิบายผลที่มีต่อกันหรือความเกี่ยวข้องของนวัตกรรมและนวัตกรรมสังคม ได้เป็นอย่างดี (สุนทร คุณชัยมั่ง, 2560)

1.2 ประเภทของนวัตกรรม

ซุมปีเตอร์ได้แบ่งประเภทของนวัตกรรมออกเป็น 4 ประเภท (4Ps of Innovation) ดังนี้ (นลินี ณ นคร รักธรรม, 2562)

1) นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ (Product Innovation) เป็นนวัตกรรมการปรับปรุงผลิตภัณฑ์ที่ผลิตขึ้นในเชิงพาณิชย์ให้ดีขึ้นหรือเป็นสิ่งใหม่ในตลาด นวัตกรรมนี้อาจเป็นของใหม่ต่อโลก ต่อประเทศ หรือแม้แต่ต่อองค์กร นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ถูกแบ่งออกเป็นผลิตภัณฑ์ที่จับต้องได้ (Tangible Product) และผลิตภัณฑ์ที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Product) นอกจากนั้นยังเป็นการเปลี่ยนแปลงในผลิตภัณฑ์หรือบริการขององค์กรเช่นการให้บริการโทรศัพท์เคลื่อนที่รุ่นใหม่ที่มีแอปพลิเคชัน (Application) มากกว่าเดิม มีกล้องที่ชัดเจนขึ้น หรือเป็นการเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตหรือกระบวนการนำนวัตกรรมสู่ตลาด เช่น Nokia ย้ายฐานการผลิตไปที่จีน เพื่อเข้าถึงผู้บริโภคได้กว้างขวางขึ้น

2) นวัตกรรมกระบวนการ (Process Innovation) เป็นนวัตกรรมการเปลี่ยนแนวทางหรือวิธีการผลิตสินค้าหรือบริการให้มีรูปแบบที่แตกต่างไปจากเดิม เช่น การบริหารงานคุณภาพองค์กรรวม (Total Quality Management: TQM)

3) นวัตกรรมตำแหน่ง (Position Innovation) เป็นการเปลี่ยนตำแหน่งนวัตกรรมสินค้าหรือบริการที่เคยออกสู่ตลาดมาแล้วให้รับรู้ใหม่ เช่น บริษัท Orange ที่เคยถูกมองในตำแหน่งแบรนด์ระดับโลก (Global Brand) เป็น Premium Service แต่ถูกเปลี่ยนมาเป็นบริษัท True move ซึ่งถูกเปลี่ยน

สถานะ (Repositioning) ให้ไปอยู่ตำแหน่งการใช้ชีวิตแบบ Lifestyles เพื่อตอบสนองคนเมืองรุ่นใหม่ อย่างประสบความสำเร็จ

4) นวัตกรรมทางความคิด (Paradigm Innovation) เป็นการเปลี่ยนแปลงกระบวนการทัศนวัตกรรมการให้เปลี่ยนแปลงกรอบความคิด (Change in Mental Model) เช่น เดิมเชื่อว่าการผลิตรถยนต์ด้วยมือจะมีความประณีต ทั้งยังมีราคาแพง ผู้มีฐานะร่ำรวยเท่านั้นที่สามารถมีไว้ครอบครองได้ แต่ต่อมากการผลิตจำนวนมากแบบ Mass Production ที่มีราคาที่เหมาะสม สามารถควบคุมคุณภาพรถยนต์ให้มีสมรรถนะคงที่เท่ากันได้ดีกว่า การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านความคิด

นอกจากนี้ ยังมีการจัดแบ่งกลุ่มตามค่านิยมของนวัตกรรม ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 3 กลุ่มดังนี้ (สุนทร คุณชัยมัง, 2560)

1) กลุ่มแรก นวัตกรรมหมายถึง สิ่งใหม่ที่พัฒนาขึ้นใหม่ที่ยังไม่เคยมีหรือปรากฏขึ้นมาก่อน เช่น จักรยานที่ ปีแอร์ ลัลลาแมง (Pierre Lallemente) ประดิษฐ์ขึ้นใน ค.ศ.1886 คอมพิวเตอร์ที่ อัลัน เทอริง (Alan Turing) ประดิษฐ์ขึ้นใน ค.ศ. 1945 หรือ www: World Wide Web ที่ ทิม ลี (Tim Bersner-Lee) ประดิษฐ์ขึ้นใน ค.ศ. 1989

2) กลุ่มที่ 2 นวัตกรรมเป็นสิ่งที่ปรับปรุงใหม่จากของเดิม สามารถสร้างความสำเร็จในเชิงพาณิชย์ และสามารถทำให้เกิดมูลค่าเพิ่มได้จากการพัฒนาสิ่งใหม่นั้น มูลค่าเพิ่มที่เกิดขึ้นอาจวัดมูลค่าออกมาเป็นตัวเงินหรือไม่เป็นก็ได้ เช่น ความนิยม (Goodwill) คือคุณค่าที่เกิดขึ้นภายในกิจการนั้น สำหรับคุณค่าที่เกิดขึ้นจนเป็นค่าความนิยมที่รู้จักกันดี คือความสามารถในการหารายได้ เช่น รายได้จากส่วนต่างของมูลค่ากิจการตามบัญชีกับมูลค่าที่ซื้อขายกันจริงโดยมากบริษัทที่ดำเนินธุรกิจมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน และมีผลประกอบ การที่ดี เมื่อขายกิจการย่อมขายได้ในราคาที่สูงกว่ามูลค่าตามบัญชีเนื่องจากภาพลักษณ์ที่ดีเป็น premium ของมูลค่ากิจการ ผู้ให้ความหมายของนวัตกรรมในกลุ่มนี้ได้แก่ อัทเทอร์แบค (Utterback (2004)) ดร็คเกอร์ (Drucker (1993)) สมิธ (Smits (2002)) และ ชิลลิง (Schilling (2008))

3) กลุ่มสุดท้าย นวัตกรรมหมายถึง การใช้ความรู้และความคิดสร้างสรรค์ กล่าวคือ สิ่งใดจะเป็นนวัตกรรมได้จะต้องเกิดจากการใช้ความรู้และความคิดสร้างสรรค์เป็นฐานในการพัฒนาสิ่งใหม่เหล่านั้น ดังนั้น สิ่งใดที่เกิดจากการลอกเลียนแบบจึงไม่ใช่ นวัตกรรม ผู้ให้คำนิยามกลุ่มนี้ ได้แก่ อีแวน (Evan (1966)) ดร็คเกอร์ (Drucker (1993)) โรเจอร์ (Rogers (1995)) เปเรส บุสท์แมน (Perez-Bustmante

(1999) สมิต (Smits (2002)) เฮอร์เกมา (Herkema (2003)) ลีโมน และ ซาโฮตา (Lemaon and Sahota (2003)) DIT (2004) และ ซิลลิง (Schilling (2008))

1.3 นวัตกรรมการปฏิวัติความเก่าอย่างสิ้นเชิง

เคลย์ตัน คริสเตนเซน (Clayton M. Christensen) อธิบายเรื่องนวัตกรรม โดยอิงการเปลี่ยนแปลงแบบตัดขาด/เฉียบพลัน ซึ่งจะต้องมีการลงทุนเพื่อวิจัยทดลองหรือจัดทำต้นแบบ โดยทั่วไปของการลงทุนเพื่อพัฒนาประสิทธิภาพการผลิตของผลิตภัณฑ์และบริการ หรือเพิ่มความสามารถของเทคโนโลยีต่างๆ เพื่อสนองต่อความต้องการของผู้บริโภคที่มีกำลังซื้อ ซึ่งมักจะเป็นความต้องการของตลาดส่วนบน (High end of the market) คริสเตนเซนเรียกการพัฒนาแบบนี้ว่า “นวัตกรรมเพื่อรักษาไว้ซึ่งความยั่งยืน” (Sustaining Innovation) เขาเห็นว่า การพัฒนาและการสนองตอบของเทคโนโลยีนี้ จะละเลยความต้องการทางการตลาดในระดับล่าง (Low end of the market) ที่มักจะขยายตัวจากประสิทธิภาพของการจัดการของรัฐ และจะทำให้มีกำลังซื้อเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม เมื่อความต้องการเหล่านี้มีขนาดใหญ่ขึ้น จะทำให้เกิดเทคโนโลยีชุดใหม่ๆ เพื่อไปผลิตสินค้าและบริการตอบสนองตลาดในระดับล่าง แต่การผลิตและบริการที่เกิดขึ้นใหม่ สำหรับตลาดใหม่นี้จะไม่ได้เกิดจากการปรับปรุงเทคโนโลยีแบบเดิม กลับจะเป็นโอกาสของการสร้างนวัตกรรมใหม่ด้านเทคโนโลยี คริสเตนเซน เรียกนวัตกรรมเทคโนโลยีที่เข้ามาใหม่นี้ว่า “นวัตกรรมของการปฏิวัติความเก่าอย่างสิ้นเชิง (Disruptive Innovation) (Christensen, 1999)

ในขณะเดียวกัน ก็มีผู้แบ่งประเภทของนวัตกรรมออกเป็นช่วงเวลา ซึ่งได้แก่

- 1) นวัตกรรมใหม่อย่างสิ้นเชิง (Radical Innovation) เป็นขบวนการเสนอสิ่งใหม่อย่างแท้จริงสู่สังคม โดยเปลี่ยนแปลงค่านิยม (Value) ความเชื่อ (Belief) เดิม ตลอดจนระบบคุณค่า (Value System) ของสังคมอย่างสิ้นเชิง
- 2) นวัตกรรมที่มีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งเป็นขบวนการค้นพบ (Discover) หรือคิดค้นสิ่งใหม่ (Invent) โดยการประยุกต์ใช้แนวคิดใหม่ (New Idea) หรือความรู้ใหม่ (New Knowledge) ที่มีลักษณะต่อเนื่องไม่สิ้นสุด ทำให้เกิดการคิดค้นเทคนิค (Technique) หรือเทคโนโลยี (Technology) ใหม่ นวัตกรรมที่มีลักษณะค่อยเป็นค่อยไปจึงมีลักษณะการสะสมการเรียนรู้
- 3) นวัตกรรมที่ปฏิวัติความเก่าอย่างสิ้นเชิง (Disruptive Innovation) ในกรณีของไทย

นวัตกรรมของการปฏิเสธความเก่าอย่างสิ้นเชิง ที่เกิดขึ้นจากการที่เทคโนโลยีที่มีอยู่มุ่งไปพัฒนาบริการตอบสนองต่อตลาดบนแต่เพียงอย่างเดียว จนละเอียดและเปิดโอกาสให้เกิดเทคโนโลยีใหม่เพื่อสนองตอบต่อตลาดระดับล่าง จะเห็นได้จากรถซาเล้งที่เป็นการดัดแปลงมอเตอร์ไซด์ (อาจจะรวมวินมอเตอร์ไซด์) สำหรับการขนส่งประจำซอยในเมือง หรือการต่อเติมส่วนบรรทุกและการใช้ประโยชน์สำหรับการขนส่งหรือเดิน ทางของรถอีแต่นของคนในชนบท เครื่องจักรกลทางเกษตรบางรายการ เช่น เครื่องปลูกอ้อย เครื่องปลูกข้าว เครื่องเกี่ยวข้าว ที่บริษัทขนาดเล็กและบริษัทใหม่ๆ ได้ร่วมพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์และบริการเป็นธุรกิจ ล้วนแต่เป็นตัวอย่างของการปฏิเสธความเก่าอย่างสิ้นเชิงของคริสเทนเซน ซึ่งนอกจากจะเป็นการตอบสนองความต้องการทางการตลาดที่ไม่ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการปรับปรุงเทคโนโลยีเดิมแล้ว ยังเป็นการสร้างความใหม่ขึ้นพร้อมๆกับการจัดการปัญหาทางสังคมที่ดำรงอยู่ การจัดการปัญหาทางสังคมในภาคส่วนสังคมที่ดำเนินการโดยองค์กรของขบวนการทางสังคมหรือวิสาหกิจเพื่อสังคม ก็มีปรากฏการณ์ของการเปลี่ยนแปลงตามลักษณะของกระบวนการปฏิเสธความเก่าโดยสิ้นเชิงที่เกิดขึ้นในภาคส่วน ตามการอธิบายของ คริสเทนเซน ช่างตัน (สุนทร คุณชัยมั่ง, 2560)

เจฟฟ์ มัลแกน (Geoff Mulgan) อธิบายว่าการจัดสวัสดิการทางสังคม (Social welfare) ของรัฐในยุคต้นของการพัฒนาอุตสาหกรรมนั้น ไม่มีประสิทธิภาพและไม่มีความสามารถเพียงพอ ปัญหาเหล่านั้นได้นำไปสู่การจัดการด้วยกระบวนการใหม่ของภาคธุรกิจและสังคม เช่น การจัดตั้งสหกรณ์ของ โรเบิร์ต โอเวน (Robert Owen) การจัดการที่อยู่อาศัยและการจัดการชุมชนของอ็อกตาเวีย ฮิลล์ (Octavia Hill) การบริการมหาวิทยาลัยเปิดและการสร้างผู้ประกอบการเพื่อสังคม (Social Entrepreneur) ของไมเคิล ยัง (Michael Young) ปัจจุบันยังจะเห็นถึงกระบวนการทำงานของขบวนการทางสังคมที่ทำหน้าที่จัดการแก้ไขปัญหาทางสังคมด้วยตนเองแทนที่จะรอการจัดการโดยรัฐอย่างต่อเนื่อง เช่น กิจการธนาคารกรามีน และธุรกิจเพื่อสังคม (Grameen Bank & Social Business) ของมูฮัมหมัด ยูนุส (Muhammad Yunus) เจ้าของรางวัลโนเบล สาขาสันติภาพ ค.ศ. 2006 การปลูกต้นไม้ อนุรักษ์ดินและน้ำเพื่อการผลิตในระดับชุมชนของวังการี มาไธ (Wangari Maathai) เจ้าของรางวัลโนเบล สาขาสันติภาพ ค.ศ. 2004 ที่ได้จัดตั้งขบวนการแนวร่วมสีเขียว (Green Belt Movement :GBM) และการพัฒนาชุมชนตามแนวคิดที่ว่าด้วยชุมชนพึ่งพาตนเองของชุมชนในซีกาโก ตามแนวคิดและการรณรงค์ของซัล อลินสกี (Saul Alinsky) ก็เป็นตัวอย่างของการจัดการตนเองของชุมชนโดยไม่รอการจัดการโดยรัฐ (Mulgan, 2006)

เมื่อนำแนวคิดนวัตกรรมสังคมมาพิจารณาในบริบทของสังคมไทย พบว่าเมื่อก่อนการแก้ไขและเข้าถึงปัญหาทางสังคมนั้นจะเป็นหน้าที่ของรัฐบาลที่จะต้องเข้าไปแก้ไขเยียวยาและสร้างความเป็นธรรมขึ้นมาในสังคม แม้องค์กรของรัฐนั้นถือเป็นองค์กรที่มีขนาดใหญ่และมีอำนาจในการสร้างเปลี่ยนแปลงได้มากแต่ก็ขาดความคล่องตัวและความเข้าใจ ทำให้การแก้ปัญหาต่างๆ เกิดขึ้นล่าช้าและไม่ตรงจุด ส่งผลให้สภาพสังคมไม่เกิดการพัฒนาย่างที่ควรจะเป็น (ธีรวัฒน์ เหล่าสมบัติ, 2560) ปัจจุบันภาคเอกชนหลายแห่งได้เล็งเห็นถึงปัญหาดังกล่าว และลงมาช่วยในการสร้างสรรค์นวัตกรรม ไม่ว่าจะเป็นกระบวนการหรือผลิตภัณฑ์ในการแก้ปัญหา จึงทำให้เกิดองค์กรเอกชนต่างๆ มากมาย เช่น มูลนิธิ สหกรณ์ และองค์กรการกุศลต่าง ๆ ซึ่งองค์กรดังกล่าวสามารถที่จะเข้าถึงปัญหาทางสังคมได้ดีกว่าภาครัฐแต่ก็ยังคงความยั่งยืนเนื่องจากกิจการขององค์กรที่ต้องผูกติดรายได้กับการบริจาคทำให้ความต่อเนื่องของกิจกรรมเป็นไปได้ยาก ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่มาของธุรกิจเพื่อสังคม (Social Enterprise: SE) ที่มีวัตถุประสงค์ในการสร้างสรรค์นวัตกรรมเพื่อแก้ปัญหาทางสังคมเป็นหลักเช่นเดียวกับองค์กรไม่แสวงหากำไร แต่จะมีการบริหารจัดการเพื่อให้เกิดรายได้หล่อเลี้ยงองค์กรให้อยู่ได้และเกิดความต่อเนื่อง ซึ่งกระบวนการดังกล่าวจะเป็นการจัดการระหว่าง รายได้ที่เกิดขึ้น (Profit) ชุมชน (People) และสิ่งแวดล้อม (Planet) ให้มีความสมดุลกัน

โดยสรุปแล้วนวัตกรรมสามารถพิจารณาในหลายแง่มุม ดังนี้

- 1) นวัตกรรม คือ สิ่งใหม่ เช่น แนวคิด ผลิตภัณฑ์หรือโครงการที่มีผู้เห็นว่าใหม่
- 2) นวัตกรรม คือ กระบวนการรับสิ่งใหม่ๆ เพื่อมาปรับปรุงให้เกิดแก่นต้น บุคคล องค์กรหรือสังคม ทั้งในรูปแบบเทคนิควิธีการหรือสิ่งที่จับต้องได้ จนทำให้เกิดนวัตกรรม
- 3) นวัตกรรม คือ การคิดค้นและดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหา โดยอาศัยความรู้ความชำนาญที่มีและอุปกรณ์เครื่องมือต่างๆ จนทำให้เกิดนวัตกรรม
- 4) นวัตกรรม คือ คุณลักษณะของบุคคล องค์กรหรือสังคมที่มุ่งแสวงหาการสร้างสรรคสิ่งใหม่ จนทำให้เกิดนวัตกรรม
- 5) นวัตกรรม คือ การเรียนรู้ การผลิต และการใช้ประโยชน์จากความคิดใหม่ เพื่อให้เกิดผลดีทางเศรษฐกิจและสังคม การบริการ กระบวนการผลิตใหม่ การปรับปรุงเทคโนโลยี การแพร่กระจายเทคโนโลยี และการใช้เทคโนโลยีให้เป็นประโยชน์และเกิดผลพวงทางเศรษฐกิจและสังคม

การที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งจะเป็นนวัตกรรมได้นั้น จะต้องมีความแปลกใหม่อย่างเห็นได้ชัด และไม่เป็นแค่เพียงการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญหากแต่การเปลี่ยนแปลงนั้นจะต้องเพิ่มมูลค่า สอดคล้องกับเป้าหมายของนวัตกรรมคือการเปลี่ยนแปลงในเชิงบวก เพื่อให้สิ่งต่างๆเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น ปัจจุบันการสร้างนวัตกรรมส่งผลต่อหลายภาคส่วน ทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง ธุรกิจ และสังคม นวัตกรรมเหล่านี้ก่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาชีวิตอย่างยั่งยืน ทั้งนี้นวัตกรรมที่มีประสิทธิภาพจะส่งเสริมและสนับสนุนให้องค์กรเป็นองค์กรแห่งความสำเร็จอย่างยั่งยืน

2. แนวคิดเกลียวแห่งนวัตกรรม (Innovation Spiral)

เกลียวแห่งนวัตกรรม (Innovation Spiral) ได้รับการคิดค้นโดย Nesta ซึ่งเป็นองค์กรการกุศลด้านนวัตกรรม (Innovation foundation) ในสหราชอาณาจักร NESTA ย่อมาจาก National Endowment for Science, Technology and the Arts โดยปรัชญาของ NESTA คือ “เรานำแนวคิดที่กล้าหาญมาสู่ชีวิตเพื่อเปลี่ยนแปลงโลกให้ดีขึ้น” ภารกิจของ NESTA คือการเปิดเผยวิเคราะห์และทดสอบวิธีการใหม่ ๆ ในการสนับสนุนนวัตกรรมจากทั่วทุกภาคส่วนและทั่วโลก โดยมีเทคนิคเครื่องมือและกระบวนการต่างๆ ขั้นตอนที่มีโครงสร้างหลายขั้นตอนที่นวัตกรรมส่วนใหญ่ต้องผ่านไปในแต่ละขั้นตอนซึ่ง NESTA เรียกว่าเกลียวนวัตกรรม

ในศตวรรษที่ 20 มีนักประดิษฐ์รุ่นใหม่ ๆ เกิดขึ้นอย่างมากมายเมื่อเทียบกับนวัตกรรมที่เกิดขึ้นมาก่อนหน้านั้น อย่างไรก็ตามจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น นวัตกรรมถูกมองว่าเป็นพื้นที่แห่งการอนุรักษ์วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เนื่องมาจากการปฏิบัติดิจิทัลได้เปลี่ยนนวัตกรรมให้เปิดกว้างมากขึ้น ขณะเดียวกันก็มีความร่วมมือกันในการกระตุ้นรูปแบบธุรกิจและบริการใหม่ๆอย่างมากมายในอุตสาหกรรมต่างๆ สำหรับปัจจุบันนวัตกรรมที่เป็น 'แพลตฟอร์ม' ที่สำคัญของสังคมโลก เช่น Facebook และ Apple หรือการทดสอบรถยนต์ที่ไม่มีคนขับก็เป็นการบอกเค้าวางของสิ่งที่กำลังจะเกิดขึ้น แต่ในขณะที่นวัตกรรมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก นโยบายและการสนับสนุนของรัฐบาลในบางครั้งยังมีความติดขัด ไม่ทันกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ขณะที่เทคโนโลยีใหม่ ๆ ดำเนินไปตามขั้นตอนต่างๆตั้งแต่การค้นพบไปจนถึงความคาดหวัง และในบางส่วนก็เกิดความท้อแท้ก่อนที่จะไปถึงขั้นตอนการผลิต

คริสเทน บาวนด์ (Kirsten Bound) , Executive Director, Research Analysis and Policy และ เจฟฟ์ มัลแกน (Geoff Mulgan) Chief Executive ของ NESTA ได้เล่าไว้ในคำนำของหนังสือ A compendium of innovation methods ถึงกรณีศึกษาที่น่าสนใจของนวัตกรรมใหม่ในการต่อสู้กับการแพร่กระจายของเชื้อไวรัสโควิด 19 ในปี 2020 ได้หวั่นประสบปัญหาเหมือนประเทศอื่นๆ ในภูมิภาคต่างๆ ของโลก ในการจัดการการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัส โควิด 19 แต่เมื่อได้หวั่นได้ใช้รูปแบบของรัฐบาลแบบเปิดเพื่อป้องกันผลกระทบจากความไม่ไว้วางใจของประชาชนเกี่ยวกับความโปร่งใสของรัฐบาลในการจัดการกับปัญหา โดยในช่วงเริ่มต้นของการระบาด ปัญหาคือมีความไม่สมดุลระหว่างอุปสงค์กับอุปทาน ในการแจกจ่ายและจัดหาหน้ากากอนามัย ตลอดจนอุปกรณ์ป้องกันการแพร่กระจายของเชื้อไวรัสทั้งประเทศตกอยู่ในความไม่สมดุลของการจัดการกับปัญหา แต่รัฐบาลได้หวั่นเข้าใจสถานการณ์ความตื่นกลัวของประชาชนในประเทศ การขาดแคลนอุปกรณ์จำเป็น ความเข้าใจนี้นำไปสู่การเร่งฟื้นฟูความสมดุลโดยการแก้ปัญหาให้ประชาชนแจ้งชื่อจริง เพื่อการติดตาม อันเป็นการนำระบบการใช้ชื่อจริงมาใช้ในเวลาที่เหมาะสม

อย่างไรก็ดีจากกรณีตัวอย่างนี้ยังบอกอีกว่า การจัดการกระจายหน้ากากอนามัยอย่างเป็นธรรม และเหมาะสมก็ยังไม่เพียงพอต่อมาตรการป้องกันเชื้อไวรัสนี้ ทุกคนรู้ดีว่าการป้องกันเชื้อไวรัสจะได้ผลก็ต่อเมื่อคนส่วนใหญ่เต็มใจที่จะสวมหน้ากากอนามัยอย่างถูกต้องและต่อเนื่อง ในระดับที่สามารถป้องกันการแพร่กระจายของเชื้อไวรัสได้ สิ่งซึ่งรัฐบาลได้ทำในโครงการริเริ่มก็คือให้เภสัชกรซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการป้องกันการแพร่กระจายของเชื้อไวรัสโควิด 19 ในไต้หวันมีเภสัชกรกว่า 6,000 คน แต่ละคนไม่เพียงแต่มีความรู้เท่านั้น หากแต่ยังมีส่วนร่วมกับชุมชนในการแพร่กระจายความรู้ในชุมชนในละแวกใกล้เคียง ซึ่งนับว่าได้ผลดีเพราะเภสัชกรเป็นที่ไว้วางใจของชุมชนและประชาชน ในด้านหนึ่งเป็นเรื่องดี แต่ในอีกด้านหนึ่งการที่เภสัชกรต้องใช้เวลาส่วนหนึ่งมาให้บริการให้ความรู้และข้อแนะนำกับประชาชน ทำให้เกิดผลกระทบต่อภาระหน้าที่ของการจ่ายยาอันเป็นหน้าที่ตาม ปกติ ศูนย์บัญชาการการแพร่ระบาด (CECC) ไม่ได้บังคับให้เภสัชกรต้องให้ความรู้ชุมชน แต่รัฐบาลกลางได้ใช้ทริคในการออกแบบ “ระบบการปันส่วนหน้ากากอนามัย” ซึ่งทำให้ได้รู้ข้อมูลของคนป่วยที่เป็นโรคเรื้อรัง วิธีการเช่นนี้ทำให้ทุกฝ่ายมีโอกาสเรียนรู้และมีประสบการณ์ในการจัดการการแพร่กระจายของเชื้อไวรัสร่วมกัน นอกจากนี้การออกแบบระบบดังกล่าวยังช่วยให้เภสัชกรสามารถต่อยอดคิดค้นนวัตกรรมอื่นๆ เช่น การขายหน้ากากอนามัยแบบมีระยะเวลา โดยการจำกัดจำนวนชั่วโมง

การกำหนดโควตาการซื้อ การใช้ระบบรับหมายเลขคิวเพื่อลดเวลารอสำหรับประชาชน กระบวนการเหล่านี้ส่งผลดีคือทำให้เกษตรกรสามารถเข้ามารวมตัวกันได้มากขึ้นในชุมชน การนำเทคโนโลยีระบบอัตโนมัติเข้ามาใช้ได้ช่วยปรับปรุงกระบวนการในการให้บริการในชุมชนและประชาชน ทำให้ผู้คนประหยัดเวลา และรัฐบาลสามารถกระจายสินค้าได้อย่างเป็นธรรมและอย่างเหมาะสม ถือเป็น การปรับปรุงโครงสร้างของการบริหารการประกันสุขภาพแห่งชาติอย่างต่อเนื่องและได้ผลที่ดี ซึ่งจะกล่าวอีกนัยหนึ่งคือเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น ทั้งรัฐบาลและกลุ่มเกษตรกรต่างเข้าใจปัญหา และร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหาโดยทั้งสองส่วนเป็นกำลังเสริมซึ่งกันและกัน ผลลัพธ์คือต่างได้รับความไว้วางใจจากประชาชนมากขึ้นในการร่วมมือและมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา ระบบการใช้ซื้อจริงนี้ยังแพร่กระจายไปในสถานที่อื่นๆ ด้วย ได้แก่ไนท์คลับ และบาร์ซึ่งได้มีมาตรการให้ผู้มารับบริการทั้งชื่อ รหัสอีเมล และเบอร์โทรศัพท์มือถือเพื่อการติดตามกรณีมีการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัส ด้วยเหตุนี้กระบวนการดังกล่าวและการจัดการดังกล่าวของรัฐบาลกลางจึงได้รับความไว้วางใจจากประชาชนมากขึ้น

เจฟฟ์ มัลแกน ได้เสนอเกลียวแห่งนวัตกรรม (Innovation Spiral) ในฐานะ 7 ขั้นตอนของกระบวนการที่เกิดนวัตกรรม และดำเนินตามขั้นตอนจนถึงการเปลี่ยนเชิงระบบ (Changing Systems) ซึ่งในงานวิจัยนี้ได้ใช้ 7 ขั้นตอนมาเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา

ภาพที่ 1 : เกลียวแห่งนวัตกรรม

ที่มา : Kirsten Bound and Geoff Mulgan : A compendium of innovation methods , Nesta, Retrieved from <https://media.nesta.org.uk/documents/Compendium-of-Innovation-Methods-March-2019.pdf>

เกลียวแห่งนวัตกรรม มี 7 ขั้นตอนคือ

ขั้นตอนที่ 1 Opportunities and Challenges

ขั้นตอนที่ 2 Generating Idea

ขั้นตอนที่ 3 Developing and Testing

ขั้นตอนที่ 4 Making the case

ขั้นตอนที่ 5 Delivering & Implementing

ขั้นตอนที่ 6 Growing & Scaling

ขั้นตอนที่ 7 Changing System

ขั้นตอนที่ 1 Opportunities and Challenges สำหรับขั้นตอนนี้คือโอกาสและความท้าทายของการเกิดนวัตกรรม แนวคิดรองที่เกี่ยวข้องคือการทำแผนที่นวัตกรรม (Innovation mapping) โดยใช้แหล่งข้อมูล วิธีการวิทยาศาสตร์ และเครื่องมือเพื่อช่วยผู้กำหนดนโยบายนวัตกรรมในการตอบคำถามต่างๆ เช่น “นวัตกรรมเกิดขึ้นที่ไหน ใครเป็นคนทำ? เราจะอย่างไรกับมัน” ตัวอย่างแผนที่นวัตกรรมที่ NESTA คือ Creative Nation ซึ่งเป็นผลผลิตล่าสุดในการทำแผนที่อุตสาหกรรมสร้างสรรค์ในสหราชอาณาจักร การวิเคราะห์ Creative Nation สามารถช่วยปลดล็อกการลงทุน 64 ล้านปอนด์ในอุตสาหกรรมได้เป็นผลสำเร็จ นอกจากนี้ในขั้นตอนนี้ยังมีแนวคิด Futurescoping ซึ่งเป็นวิธีการที่ใช้ในการวิเคราะห์แนวโน้มการคาดการณ์และผลกระทบเกี่ยวกับอนาคตที่เป็นไปได้ การศึกษาอนาคตมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งที่จะเกิดขึ้น เป็นวิธีการที่ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคสังคมใช้โดยการตรวจสอบ (Scan) สภาพแวดล้อม โดยใช้วิธีการศึกษาทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณเพื่อติดตามสัญญาณแนวโน้ม เพื่อที่จะนำผลของข้อมูลมาติดตามแนวโน้มในอนาคต

ขั้นตอนที่ 2 Generating Idea แนวคิดที่เกี่ยวข้องคือรางวัลอันท้าทาย (Challenge prizes) ซึ่งจะเหมาะสมอย่างยิ่งในการนำมาใช้แก้ปัญหา โดยปัญหาที่จะได้รับการแก้ไขนั้นมาจากการคิดใหม่ๆ รางวัลอันท้าทายจากการคิดใหม่จะทำให้นวัตกรรมเกิดความมุ่งมั่นที่จะเข้าถึงและมีส่วนร่วมกับชุมชนผู้สร้างสรรค์ การเปลี่ยนแปลงของสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นรางวัลอันท้าทายของนวัตกรรม

ขั้นตอนที่ 3 Developing and Testing แนวคิดที่เกี่ยวข้องคือโปรแกรมการเร่งความเร็ว (Accelerator programmes) , การทดลองและทดสอบ (Experiment and Trails), การระดมทุน (Crowdfunding) และ การสร้างต้นแบบนวัตกรรม (Innovation prototyping)

โปรแกรมเร่งความเร็วของ NESTA ทำให้เกิดนวัตกรรมเป็นเครือข่ายของทั่วยุโรป โปรแกรมเร่งความเร็วจะช่วยให้การประเมินและรายงานผลกระทบต่อผู้ให้ทุนและช่วยผู้กำหนดนโยบายในการตัดสินใจว่าควรให้การสนับสนุนโครงการประเภทใดเพื่อให้การเริ่มต้นใหม่ประสบความสำเร็จ ในขณะที่การระดมทุน เป็นวิธีการจัดหาเงินทุนสำหรับโครงการและธุรกิจต่างๆผ่านการบริจาคจากคนกลุ่มใหญ่ ขั้นตอนการระดมทุนมักจะอำนวยความสะดวกผ่านเว็บไซต์เฉพาะหรือแพลตฟอร์มออนไลน์ ส่วนการทดลองเป็น

วิธีการลองสิ่งใหม่ ๆ เพื่อตรวจสอบว่ากรณีเหล่านั้นใช้งานได้หรือไม่ ทั้งนี้มีความหลากหลายของวิธีการทดลองที่เหมาะสมกับวิธีต่างๆ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ที่มีระดับความเข้มงวดแตกต่างกัน โดยผลของกระบวนการ ได้นำไปสู่การสร้างต้นแบบนวัตกรรมซึ่งเป็นวิธีการที่มีต้นทุนต่ำและมีความเสี่ยงต่ำในการพัฒนาทดสอบและปรับปรุงแนวคิดในระยะเริ่มต้น ผลิตภัณฑ์หรือบริการทำให้เกิดข้อเสนอแนะและการเปลี่ยนแปลงก่อนที่จะมีการใช้ทรัพยากรมากมายเพื่อนำไปใช้งาน การระดมทุนอาจจะอยู่ในรูปของการกู้ยืมหรือการบริจาคเพื่อสนับสนุนโครงการที่มีวัตถุประสงค์เพื่อสังคม

ขั้นตอนที่ 4 Making the case ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนของการดำเนินการเกี่ยวกับกรณีตัวอย่างแนวคิดที่เกี่ยวข้องคือ การทดลองและทดสอบ (Experiment and Trails) และ หลักฐานเชิงประจักษ์ที่มีมาตรฐาน (Standards of evidence) ซึ่งจะช่วยให้ได้คำตอบเกี่ยวกับนวัตกรรมที่สำคัญเช่น นวัตกรรมที่ทำได้หรือไม่? ก่อให้เกิดอันตรายหรือไม่? สภาพที่เป็นอยู่นั้นดีพอ ๆ กับนวัตกรรมหรือไม่? ขั้นตอนนี้จะทำให้มีกรอบการทำงานที่แข็งแกร่งเพื่อเลือกแนวทางที่เหมาะสมในการทำความเข้าใจไม่ว่า นวัตกรรมจะใช้ได้ผลหรือไม่

ขั้นตอนที่ 5 Delivering & Implementing ขั้นตอนนี้คือการส่งมอบและการนำไปปฏิบัติ แนวคิดที่เกี่ยวข้องคือ ห้องปฏิบัติการนวัตกรรมสาธารณะและนวัตกรรมสังคม (Public & Social Labs) และ ผลลัพธ์สำหรับเจ้าหน้าที่ (People powered results) สำหรับห้องปฏิบัติการนวัตกรรมสาธารณะและนวัตกรรมสังคม คือทีมหน่วยงานและกองทุนที่ทุ่มเทสรรพกำลังเพื่อจัดโครงสร้างและนวัตกรรมทั้งวิธีการและการปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาทางสังคมและสาธารณะ ซึ่งได้ก่อให้เกิดมีโครงสร้างและกระบวนการสร้างนวัตกรรมร่วมกับการฝึกสอนสนับสนุน ช่วยให้เจ้าหน้าที่จากทั่วทั้งระบบบริการสาธารณะทำงานร่วมกันอย่างรวดเร็ว หาแนวทางทดลองวิธีการทำงานใหม่ ๆ เพื่อให้ผู้คนและชุมชนสามารถบรรลุผลลัพธ์ที่ดีกว่า

ขั้นตอนที่ 6 Growing & Scaling การปรับขนาดเป็นกระบวนการสนับสนุนกิจการทางสังคมที่มีผลกระทบสูงที่จะเข้าถึงผู้คนมากขึ้นและเติมเต็มศักยภาพของพวกเขาให้มากขึ้น การให้ทุนเพื่อช่วยเร่งกระบวนการนี้สำหรับกิจการที่ไม่แสวงหาผลกำไร แนวคิดที่เกี่ยวข้องในขั้นตอนนี้คือ การระดมทุน (crowdfunding) ผลกระทบการลงทุน (Impact Investment) และ ระดับของความเป็นนวัตกรรม

(Innovation Scaling) ซึ่งผลกระทบการลงทุน คือการลงทุนที่สร้างผลกระทบที่จะสร้างสังคมเชิงบวกและหรือผลประโยชน์ด้านสิ่งแวดล้อมควบคู่ไปกับการเงินโดยการให้ทุนแก่องค์กรต่างๆ พัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการหรือที่ใช้โครงสร้างพื้นฐานการดำเนินงานเพื่อสร้างความเป็นบวกความแตกต่างของสังคมหรือสิ่งแวดล้อม

ขั้นตอนที่ 7 Changing Systems เป็นขั้นตอนสุดท้ายที่เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงระบบ โดยมีแนวคิดที่เกี่ยวข้องคือกฎระเบียบที่คาดการณ์ไว้ (Anticipatory regulation) ในขั้นตอนนี้ให้ความสำคัญกับการกำหนดแนวปฏิบัติด้านกฎระเบียบใหม่ที่จะสนับสนุนนวัตกรรม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมี 2 แนวทางคือการเปลี่ยนเชิงทฤษฎี และการเปลี่ยนเชิงปฏิบัติของกฎระเบียบของสนามใหม่ อันเป็นแนวทางที่เกิดขึ้นใหม่ที่เป็นเชิงรุก ตอกย้ำและตอบ สนองเพื่อพัฒนาตลาด ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ NESTA ให้ความสำคัญกับกฎระเบียบมากขึ้นในระดับโลกของสหราชอาณาจักร โดยได้วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกฎระเบียบและนวัตกรรม เช่น การควบคุม AI เพื่อให้สามารถใช้ AI ผนวกไปกับจริยธรรม นอกเหนือตัวอย่างจากอังกฤษแล้ว ยังมีกรณีตัวอย่างจากสิงคโปร์ ที่ได้จัดตั้งคณะกรรมการอนาคตเศรษฐกิจ (CFE) ได้ทบทวนกฎระเบียบที่จะเป็นอุปสรรคหรือข้อจำกัดของการพัฒนาและสร้างสรรค์นวัตกรรม

กระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างนวัตกรรมทางสังคมเป็นกระบวนการทั้งคิดสร้างและลงมือปฏิบัติอย่างต่อเนื่องซึ่งมีความสอดคล้องกับเมอร์เรย์, คูลลิเออร์-จรีส และ มัลแกน (2016) ที่เห็นว่า “กระบวนการสร้างนวัตกรรม” นั้นเป็น “กระบวนการเรียนรู้ที่ดำเนินต่อเนื่องไม่มีที่สิ้นสุด” ดังนั้นผู้พัฒนานวัตกรรมจึงจำเป็นต้องทบทวนถึงประสบการณ์และความรู้ต่างๆ ที่ได้รับระหว่างกระบวนการสร้างนวัตกรรมอยู่เสมอ เพื่อให้มีความพร้อมในการนำความรู้เหล่านั้นมาปรับปรุงหรือดัดแปลงนวัตกรรมต่อไปในระยะยาว (Murray, Caulier-Grice and Mulgan, 2016, p.11)

เมื่อพิจารณาสภาพการณ์ในชุมชนเกษตรกรบ้านอุ่มแสงที่ประสบปัญหาการปลูกข้าวนานับประการมาเป็นระยะเวลาหลายสิบปี ทั้งเรื่องปัจจัยการผลิตที่มีราคาแพง ความแปรปรวนของสภาพอากาศ น้ำที่ใช้ในการปลูกข้าวไม่เพียงพอ ปัญหาศัตรูพืช ตลอดจนได้รับผลกระทบที่เกิดจากการเพาะปลูกข้าวหอมมะลิพันธุ์ กข 105 จึงมีการรวมกลุ่มเริ่มคิดระดมสมองทบทวนถึงปัญหาที่เกิดขึ้น โดยรวมตัวกันทำปุ๋ยอินทรีย์เป็นอย่างแรก และพัฒนาต่อยอดเป็นข้าวอินทรีย์ แต่ทางราชการไม่ได้ทำข้าวอินทรีย์ กลุ่ม

วิสาหกิจฯ จึงสะสมเมล็ดพันธุ์ชาวอินทรีี่เอง แสดงให้เห็นถึงจุดเริ่มต้นของการสร้างนวัตกรรมทางสังคม โดยค้นหาว่าอะไรคือสิ่งที่ชุมชนต้องการและควรมีวิธีการดำเนินงานอย่างไรเพื่อตอบสนองความต้องการ และแก้ปัญหาของคนในชุมชนได้ โดยไม่รอความช่วยเหลือจากภาครัฐ ในขณะที่งานวิจัยของศักดิ์ดา ศิริภักทรโสภณ (2558: 30) เรื่อง การศึกษารอบแนวคิดเพื่อการพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทย ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ประเทศที่พัฒนาแล้วหลายแห่งได้มีการพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคมจนประสบผลสำเร็จจากการมีบทบาทอย่างแข็งขันจากการสนับสนุนและผลักดันของภาครัฐ โดยเฉพาะการพัฒนาหน่วยงานเฉพาะสำหรับดูแลวิสาหกิจเพื่อสังคม การกำหนดกลยุทธ์ระยะยาวของภาครัฐ การออกกฎหมาย เฉพาะ การพัฒนานวัตกรรม การสร้างองค์กรตัวกลางเพื่อบ่มเพาะวิสาหกิจเพื่อสังคม การจัดกองทุน ตลอดจนการสร้างเครือข่ายของวิสาหกิจเพื่อสังคมทั้งในประเทศและต่างประเทศ

3. แนวคิดทฤษฎีวิสาหกิจเพื่อสังคม (Social Enterprise)

ศักดิ์ดา ศิริภักทรโสภณ (2558:31) ให้ความหมายคำว่าวิสาหกิจเพื่อสังคม หมายถึง องค์กรหรือธุรกิจที่ ดำเนินงานที่เกี่ยวข้องหรือผูกพันกับสินค้า และ/หรือ บริการที่ช่วยแก้ปัญหาหรือพัฒนาสังคม ชุมชน สิ่งแวดล้อมเป็นหลัก อีกทั้งไม่มีเป้าหมายเพื่อแสวงหากำไรสูงสุด แต่ก็คงดำเนินการตามหลักธุรกิจเพื่อให้ กิจการเติบโต มีผลตอบแทนระยะหนึ่ง เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยยังมีจุดยืนของความ รับผิดชอบต่อสังคม หรือการพัฒนาสังคมควบคู่ไปด้วย ดังนั้น ผลสัมฤทธิ์ของ “วิสาหกิจเพื่อสังคม” จึง ประกอบด้วยทั้ง “ความสำเร็จของการประกอบธุรกิจ” และ “ผลกระทบทางสังคม” ควบคู่กันไป

วิสาหกิจเพื่อสังคม เป็นกระบวนการของการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมในรูปแบบการของ ดำเนินธุรกิจที่ให้ความสำคัญต่อการสร้างสมดุลระหว่างการแสวงหากำไรทางธุรกิจ และการช่วยเหลือ สังคมไปพร้อม ๆ กัน และอาจกล่าวได้ว่า วิสาหกิจเพื่อสังคมเป็นกลไกสำคัญหนึ่งที่เกื้อหนุนการพัฒนา ประเทศอย่างยั่งยืนได้ ในมิติทางสิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจท่ามกลางผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกภาคส่วน และเป็นความร่วมมือของรัฐ เอกชน และภาคประชาชน

CSR ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของ “วิสาหกิจเพื่อสังคม” (Social Enterprise: SE) ซึ่งเป็นรูปแบบ การดำเนินธุรกิจที่ให้ความสำคัญต่อการสร้างสมดุลระหว่างการแสวงหากำไรทางธุรกิจ และการช่วยเหลือ

สังคมไปพร้อม ๆ กัน และอาจกล่าวได้ว่า วิสาหกิจเพื่อสังคมเป็นกลไกสำคัญหนึ่งที่เกื้อหนุนการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนได้ (Defourny, 2014) CSR เป็นกิจกรรมประเภทหนึ่งที่ภาคธุรกิจใช้ในการแสดงบทบาทความรับผิดชอบต่อองค์กรธุรกิจที่มีต่อสังคม (Dahlsrud, 2008) วิสาหกิจเพื่อสังคมยังมีบทบาทในการช่วยแก้ไขปัญหาสังคมในหลายเรื่องเช่นกัน กรามีนแบงก์ (Grameen Bank) ธนาคารเพื่อคนจนในบังคลาเทศ ซึ่งดำเนินกิจการในลักษณะของวิสาหกิจเพื่อสังคม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้โอกาสกับคนจนในการกู้ยืมเงินในอัตราดอกเบี้ยต่ำ เพื่อนำเงินไปใช้ดำเนินชีวิตและประกอบกิจการหาเลี้ยงชีพ และทำธุรกิจโทรศัพท์ไร้สายสำหรับแต่ละหมู่บ้าน ๆ ละ 1 เครื่อง มี Mobile lady (The Grameen phone ladies scheme) ให้บริการช่วยทั้งด้านเศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ของสังคมและสุขอนามัย Grameen Bank จึงนับเป็นตัวอย่างที่ดีที่สะท้อนให้เห็นภาพของการช่วยเหลือสังคมของวิสาหกิจเพื่อสังคมทั้งหลาย

การดำเนินงานของวิสาหกิจเพื่อสังคมแบ่งเป็นมุมมองจาก 5 มิติด้วยกัน ได้แก่

- 1) มิติด้านสิ่งแวดล้อม เน้นในเรื่องของสิ่งแวดล้อมที่มีในธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมที่สะอาดขึ้น ผู้พิทักษ์สิ่งแวดล้อม ความกังวลด้านสิ่งแวดล้อมในการดำเนินธุรกิจ เป็นต้น
- 2) มิติด้านสังคม เน้นในเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างธุรกิจและสังคมหรือชุมชน เช่น การช่วยให้สังคมดีขึ้น มีการคำนึงถึงสังคมในการดำเนินธุรกิจ มีการพิจารณาขอบเขตทั้งหมดของผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อชุมชน เป็นต้น
- 3) มิติด้านเศรษฐกิจ เน้นในเรื่องมุมมองทางเศรษฐกิจและสังคม (ด้านการเงิน) รวมถึงมุมมองที่พูดถึงกรอบแนวคิดความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจในแง่ของการเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิบัติงานขององค์กร เช่น มีส่วนร่วมให้เกิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจ เป็นส่วนของการดำเนินธุรกิจ เป็นต้น
- 4) มิติด้านผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เน้นในเรื่องของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเช่น รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรกับพนักงาน ผู้จัดจำหน่าย (Supplier) ลูกค้า และชุมชน การดูแลผู้มีส่วนได้ส่วนเสียขององค์กร เป็นต้น
- 5) มิติด้านการกระทำโดยสมัครใจ เน้นในเรื่องของการกระทำที่ไม่ได้ถูกกำหนดภายใต้ข้อกำหนด สามารถสังเกตได้จากคำกล่าวที่เกี่ยวข้อง เช่น บนพื้นฐานคุณค่าทางด้านจริยธรรม มากกว่าที่กฎหมายกำหนดโดยสมัครใจ เป็นต้น Tai and Chuang (2014) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับผลที่ได้จากการที่

องค์กรข้ามชาติและองค์กรที่กำลังจะเข้าสู่การเป็นองค์กรข้ามชาติได้ให้ความสนใจในเรื่องของความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจทั้งทางตรงและทางอ้อม

การให้ความสนใจในมิติต่างๆ ดังที่กล่าวมานั้นจะส่งผลให้องค์กรสามารถมีการพัฒนาได้อย่างยั่งยืนในระยะยาว อันเป็นผลมาจากการที่องค์กรนั้นได้ให้ความสำคัญ เอาใจใส่ รวมถึงตอบสนองต่อความต้องการผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ไม่ว่าจะเป็นผู้ผลิตสินค้าและวัตถุดิบ ผู้ลงทุน และพนักงาน นอกจากนี้ องค์กรมาตรฐานสากล หรือ ISO ยังได้มีการกำหนดมาตรฐานที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง CSR นี้ ใน ISO 26000 เพื่อให้คำแนะนำแก่องค์กรต่าง ๆ ทั้งในประเทศที่พัฒนาแล้ว และประเทศที่กำลังพัฒนา

วิสาหกิจชุมชน เกิดขึ้นจากนโยบายเศรษฐกิจซึ่งรัฐบาลมีนโยบายการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนด้วยกิจกรรมวิสาหกิจชุมชน รัฐบาลได้เสนอร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน โดยผ่านความเห็นชอบจากวุฒิสภา เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2547 และผ่านความเห็นชอบจากสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน 2548 และนำลงประกาศในราชกิจจานุเบกษา ในวันที่ 18 มกราคม 2548 โดยให้มีผลใช้บังคับในวันที่ 19 มกราคม 2548 ทั้งนี้เจตนารมณ์ของการตั้งวิสาหกิจชุมชนก็คือเพื่อส่งเสริมสนับสนุนเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งเป็นพื้นฐานของพัฒนาเศรษฐกิจอย่างพอเพียง และเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีความสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชน สร้างรากฐานที่มั่นคงให้ประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2554, หน้า 24) อย่างไรก็ตามการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนแต่ละพื้นที่ไม่เท่ากัน มีเศรษฐกิจชุมชนจำนวนหนึ่งที่ยังอยู่อยู่ในระดับที่ไม่พร้อมจะเข้ามาแข่งขันทางการค้า ทั้งในระดับภายในประเทศและระหว่างประเทศ เนื่องจากไม่สามารถดำเนินธุรกิจได้ต่อเนื่อง เกิดจากปัญหาชุมชนไม่เข้มแข็ง ผลผลิตภัณฑ์ของกลุ่มขาดเอกลักษณ์ เงินทุนหรือวัตถุดิบ เป็นต้น (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2542:3) จึงกล่าวได้ว่าวิสาหกิจชุมชน เป็นนโยบายของรัฐบาลมีแนวคิดแก้ปัญหาของประเทศในภาพรวมประชาชนมีหนี้สินเพิ่มขึ้น และรัฐบาลมีแนวทางว่าจะสามารถแก้ไขได้ด้วยการที่ประชาชนรู้จักนำสินทรัพย์ที่มีอยู่ในชุมชนมาทำให้เกิดมูลค่า ขายได้ เพื่อสามารถจัดปัญหาความยากจน เป็นการสร้างอาชีพที่ยั่งยืนและทำรายได้ที่มั่นคง ความคาดหวังของรัฐบาลที่มีต่อวิสาหกิจชุมชนคือ คนในชุมชนมองเห็นสินทรัพย์ตนเองและชุมชนมีค่าสามารถทำให้มีมูลค่าเพิ่มขึ้น และนำมาเป็นปัจจัยสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน โดยคนในชุมชน เป็นกิจการของคนในชุมชนที่ปลูกให้ภูมิปัญญาในท้องถิ่นพื้นขึ้นมาเป็นพลังให้กับชุมชนในการพัฒนาเศรษฐกิจระดับรากฐานของประเทศ โดยมีจุดมุ่งหมายในการดำเนินการ คือการพึ่งตนเองและพึ่งพากันและกันของชุมชน ดังนั้นโดยความหมายของวิสาหกิจชุมชนตาม

พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 “วิสาหกิจชุมชน” ได้กำหนดความหมายว่าหมายถึงกิจการของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้า การให้บริการ หรือการอื่น ๆ ที่ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพันมีวิถีชีวิตร่วมกันและรวมตัวกันประกอบกิจการไม่ว่าจะเป็นนิติบุคคลและระหว่างชุมชน เพื่อพึ่งพาตนเองของครอบครัวและชุมชนวิสาหกิจชุมชน เป็นกิจการของชุมชนที่เกิดขึ้นด้วยความคิดสร้างสรรค์จากพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิม ซึ่งไม่ใช่ธุรกิจหากแต่วิสาหกิจชุมชนสามารถพัฒนาก้าวไปสู่การเป็นวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมได้ (สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, 2548:2)

ลักษณะสำคัญของวิสาหกิจชุมชนมี 6 ประการ คือ 1) ชุมชนหรือเจ้าของหรือผู้ดำเนินการ 2) ผลผลิตมาจากกระบวนการในชุมชน 3) ทรัพยากรหรือวัตถุดิบมาจากชุมชนหรือจากภายนอก 4) ริเริ่มสร้างสรรค์เป็นนวัตกรรมของชุมชน 5) มีฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานภูมิปัญญาสากล 6) มีการเป็นตัวของตัวเองของครอบครัว และชุมชนเป็นเป้าหมาย

วิสาหกิจชุมชน จึงเป็นกิจการที่มีรูปแบบการดำเนินธุรกิจที่มีเป้าหมายเพื่อการแก้ไขปัญหา พัฒนาชุมชนสังคมและสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก ผ่านกลไกการทำธุรกิจอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถดำเนินธุรกิจได้อย่างมั่นคง มีฐานะการเงินที่เข้มแข็งเพื่อนำกำไรไปสู่การแก้ไขปัญหา พัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างความสมดุลในทั้ง 3 ด้าน ตามหลัก “Triple Bottom Line” (John Elkington, 1997) ซึ่งประกอบด้วย

1) มุ่งให้เกิดผลตอบแทนทางสังคมหรือคนในชุมชน สร้างความเข้มแข็งของชุมชน เช่น การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การจ้างงานในชุมชน ชุมชนมีมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

2) เกิดผลตอบแทนทางด้านสิ่งแวดล้อม มีการอนุรักษ์ ดูแลรักษา ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ลดการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติ ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและโลกน้อยที่สุด

3) มีผลตอบแทนทางเศรษฐกิจหรือผลกำไรของกิจการเพื่อความอยู่รอดของกิจการ

นอกจากนั้น Elkington ยังเสนอว่าวิสาหกิจเพื่อสังคมว่าเป็นองค์กรที่ใช้วิถีทางการตลาดเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ทางด้านสังคม โดยมีลักษณะที่สำคัญประกอบด้วย การสร้างสรรค์ (Creativity) นวัตกรรมทางสังคม (Social Innovation) และความเป็นเจ้าของกิจการ (Entrepreneurship) และการมุ่งเน้นไปที่ประโยชน์สาธารณะหรือชุมชนมากกว่ากำไรขององค์กร

วุฒิสภา ต้นไชย และคณะ (2558) ศึกษาวิจัยการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิสาหกิจชุมชน ผลการวิจัยพบว่าปัญหาจากการใช้ตัวแบบการตลาดและบริหารธุรกิจคือ ผลผลิตหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์เพียงบางตัวสามารถทำได้ แต่สำหรับผู้ประกอบการบางส่วนตัวแบบการตลาดและบริหารธุรกิจหายไปเพราะผลิตภัณฑ์มีจำนวนมาก ไม่มีแหล่งจำหน่าย ไม่มีผู้ซื้อ การใช้แนวทางเชิงธุรกิจแต่ขาดระบบข้อมูลด้านอุปสงค์และอุปทาน หน่วยงานที่รับผิดชอบ ขาดผู้มีความรู้ ความเข้าใจด้านการตลาดและบริหารธุรกิจ กรมพัฒนาชุมชนเป็นผู้ประสานงานในพื้นที่และส่งเสริมการขายในส่วนกลางและภูมิภาคไม่สามารถจัดการได้ด้วยตัวเองทั้งหมด เมื่อผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์เป็นการผลิตเชิงอุตสาหกรรม มีปริมาณผลผลิตมากขึ้น หลากหลายรูปแบบ ผู้ที่เกี่ยวข้องในกระบวนการตั้งแต่กระบวนการผลิตจนจำหน่ายมีจำนวนมาก จะเห็นว่าหน่วยงานจำนวนมากเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่ขาดการแบ่งงานที่ชัดเจน เกิดความซ้ำซ้อนในกิจกรรมต่างๆ นอกจากนี้ สิ่งที่ไม่ค่อยได้รับการพัฒนา คือ การส่งเสริมการรวมกลุ่มในลักษณะวิสาหกิจชุมชนและวิสาหกิจเพื่อสังคม ซึ่งจะช่วยให้สินค้าและผู้ประกอบการดำรงอยู่อย่างยั่งยืน แทนการพึ่งพิงรัฐที่มีทรัพยากรจำกัดไม่สามารถช่วยเหลือได้ตลอดไป จะต้องพัฒนาให้ผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ และผู้ประกอบการสามารถพึ่งพาตนเองในระยะยาว

วิสาหกิจชุมชนจึงเป็นการก่อตั้งมาจากรัฐบาลและด้วยวัตถุประสงค์หลักของรัฐบาลในการดำเนินกิจกรรมวิสาหกิจชุมชนคือ ส่งเสริมให้ประชาชนได้ร่วมคิด ร่วมทำเพื่อสร้างผลิตภัณฑ์ขึ้นในชุมชนของตนเอง โดยใช้ทรัพยากรของท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดทั้งผู้ประกอบการก็เป็นคนของท้องถิ่นนั้น ๆ ผลผลิตเกิดขึ้นก็ได้ใช้บริโภคในแต่ละครัวเรือน หากมีเหลือใช้ก็จัดให้มีการจัดการโดยการจำหน่าย คือเข้าสู่ระบบการตลาด มีการแข่งขันด้านคุณภาพและปริมาณ ก่อให้เกิดการเรียนรู้ เกิดทักษะและเกิดการพัฒนาระดับมาตรฐานอันเนื่องมาจากความคิดสร้างสรรค์ของสมาชิก และส่งผลต่อเศรษฐกิจชุมชนโดยมีรายได้เพื่อยังชีพและเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืนต่อไป

“วิสาหกิจเพื่อสังคม” เป็นคำที่มีรากฐานมาจากแนวคิดในการรวมกลุ่มความร่วมมือของคนในชุมชนเพื่อแก้ปัญหาสังคมต่าง ๆ โดยวิสาหกิจเพื่อสังคมนั้น ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในวงการวิชาการว่าเป็นส่วนหนึ่งของ “ภาคที่สาม” (Third Sector) ตามแนวคิดทฤษฎี “เศรษฐศาสตร์สังคม” หรือ “เศรษฐกิจฐานราก” (Social Economy) อันเป็นหนึ่งในสามเสาหลักของระบบเศรษฐกิจ นอกเหนือจากภาครัฐ (Public Sector) และภาคเอกชน (Private Sector) (Pearce, 2003; Hulgård, 2014) อย่างไรก็ตาม ความหมายของคำว่า วิสาหกิจเพื่อสังคมนั้นก็ยังเป็นที่ถกเถียงกันในวงกว้าง (Kerlin,

2010) ในยุโรป วิสาหกิจเพื่อสังคมมีต้นกำเนิดหลักมาจากรูปแบบการดำเนินธุรกิจสหกรณ์ ในขณะที่ในบริบทของสหรัฐอเมริกา วิสาหกิจเพื่อสังคมเป็นแนวทางในเชิงการตลาดที่ใช้ในการจัดการปัญหาสังคม (Teasdale, 2011) บทความของเขาตั้งข้อสังเกตว่า สาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ยังมีการถกเถียงกันในเรื่องของความหมายของวิสาหกิจเพื่อสังคม เนื่องจากความหลากหลายและซับซ้อนของภาคที่สาม ซึ่งประกอบไปด้วยองค์กรต่าง ๆ มากมาย ไม่ว่าจะเป็น องค์กรไม่แสวงหากำไร (non-profit organizations) เช่น มูลนิธิและสมาคม องค์กรเพื่อสาธารณประโยชน์ (NGOs) สหกรณ์ วิสาหกิจชุมชน รวมไปถึงธุรกิจเพื่อสังคม (social business)

4. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการพึ่งตนเอง

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนให้ดำเนินไปในทางสายกลางของประชาชนในทุกๆระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนา การบริหารประเทศ โดยเฉพาะการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันโลกในยุคโลกาภิวัตน์ เพื่อนำมาซึ่งความเจริญเป็นสิ่งที่ทุกสังคมปรารถนา และพยายามหาหนทางไปสู่เป้าหมายด้วยวิธีการต่างๆตามระบบความคิด ความเชื่อ และกำหนดอุดมการณ์ เป้าหมาย นโยบาย และกลยุทธ์การพัฒนาที่มีผลสืบเนื่องไปถึงวิธีการดำรงชีวิตต่าง ๆ ของคนในสังคม

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีหลักพิจารณา 5 ส่วน ดังนี้

1. **กรอบแนวคิด** เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลาและเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤต เพื่อความมั่นคง และความยั่งยืนของการพัฒนา

2. **คุณลักษณะ** เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

3. **คำนิยาม** ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะ พร้อม ๆ กัน ดังนี้

3.1 ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไป และไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเอง และผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

3.2 ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผลโดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

3.3 การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้ และไกล

4. เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้นต้องอาศัยทั้งความรู้ และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

4.1 เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง อย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกันเพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

4.2 เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

5. แนวทางปฏิบัติ/ ผลที่คาดว่าจะได้รับ จากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุล และยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้ และเทคโนโลยี

ในการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเข้ามาศึกษาในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยใช้กรอบของทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ ซึ่งมี 3 หลักการที่นำมาเป็นกรอบในงานวิจัยนี้คือ (ปีทมาวดี โพนนุกูล ชูชุกิ <https://www.gotoknow.org/posts/106332>)

- เศรษฐกิจพอเพียงบอกสิ่งที่ควรเป็น แต่เศรษฐศาสตร์พยายามอธิบาย สิ่งที่เกิดขึ้นหรือจะเกิดขึ้นว่า “ถ้าคนมีเป้าหมายแสวงหาอรรถประโยชน์ (ความพอใจ) สูงสุด แล้วเขาจะมีพฤติกรรมอย่างไร” “ถ้าหน่วยธุรกิจมีเป้าหมายแสวงหากำไรสูงสุด (หรือต้นทุนต่ำสุด หรือ ลดความเสี่ยง) จะมีพฤติกรรม

อย่างไร” เศรษฐศาสตร์จุลภาคจึงพยายามอธิบายพฤติกรรมตัวละคร (ปัจเจกบุคคล หน่วยผลิต) และผลต่อสังคมที่เกิดขึ้น

-ตามแนวคิดเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก (นีโอคลาสสิก) หากพฤติกรรมไม่เป็นที่พึงปรารถนาต่อสังคมก็จะมีข้อเสนอว่า รัฐควรเข้ามาแก้ไขอย่างไรเพื่อปรับพฤติกรรม ซึ่งจะเป็นกลไกเชิงสถาบัน เช่น ระบบภาษี ระบบการอุดหนุน โดยไม่ได้เสนอให้ปรับเป้าหมาย (คือการหารอดประโยชน์ หรือ การหากำไร) แต่เศรษฐกิจพอเพียง เน้นหาทางออกโดยปรับเป้าหมาย ปรับทัศนคติ เป็นการระเบิดจากข้างใน เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนเอง มากกว่าการออกแบบกลไกภายนอกมาคุมพฤติกรรมอย่างข้อเสนอทางเศรษฐศาสตร์

- เศรษฐศาสตร์กระแสหลัก เป็น anthropocentric (anthro= มนุษย์, centric = ศูนย์กลาง) คือ มองมนุษย์เป็นศูนย์กลาง แม้แต่การพัฒนาอย่างยั่งยืนที่ใส่ใจต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม ก็ยังเป็นการจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อให้เกิดความยั่งยืนต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ ในขณะที่เศรษฐกิจพอเพียง จะมองมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมอย่างเท่าเทียมกันมากกว่า และเน้นไม่ไปเบียดเบียนสิ่งแวดล้อม

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเน้นเงื่อนไขสองประการ ในการนำความรู้ ภูมิปัญญาที่มีมาตั้งแต่เดิม มาปรับใช้เพื่อการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงเพื่อให้เกิดความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดี ความสำคัญของวิสาหกิจชุมชนระดับครอบครัว คือวิสาหกิจชุมชนแบบพึ่งตนเอง ซึ่งเป็นการประกอบกิจกรรมเพื่อหารายได้มาใช้ภายในครอบครัวเพื่อก่อให้เกิดความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีความสุข อย่างถาวรและยั่งยืน

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย ได้มีกำหนดตัวแบบที่ควรพิจารณาถึงการพึ่งตนเองของชุมชน อันประกอบด้วย 5 ด้าน (Sanyawiwat, 2001) ดังนี้

1) การพึ่งตนเองทางเทคโนโลยี (Technology) หมายถึงความสมดุลระหว่างความต้องการทางเทคโนโลยีพื้นฐานกับการสนองความต้องการเทคโนโลยีพื้นฐาน หรือความสมดุลระหว่างเทคโนโลยีสมัยใหม่กับเทคโนโลยีสมัยเก่า คำว่าเทคโนโลยีเป็นได้ทั้งเทคโนโลยีที่เป็นวัตถุ (Material) เช่น เครื่องมือ เครื่องจักร ไถ เกวียน พันธุ์พืช ปุ๋ย สารเคมี และเทคโนโลยีที่ไม่ใช่วัตถุ (Non-Material) เช่น ความรู้ความชำนาญ ภาวะผู้นำ การจัดการ การวางแผน ความช่วยเหลือเกื้อกูล และความรู้จักพอเป็นต้น

2) การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ (Economy) หมายถึงความสมดุลระหว่างรายได้กับรายจ่ายของชุมชน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ ความพออยู่พอกินของชาวชุมชน มีรายได้พอกับรายจ่าย ไม่มีหนี้สินที่ไม่อาจชดใช้คืนได้ (สามารถมีหนี้สินจากการลงทุนเพื่อเกษตรกรรมหรือธุรกิจได้)

3) การพึ่งตนเองทางทรัพยากรธรรมชาติ (Resource) หมายถึง ความสมดุลของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น พื้นดิน หิน แร่ธาตุ น้ำ สัตว์และป่าไม้ที่ถูกใช้ไปและการทดแทนนั่นคือ การมีทรัพยากรธรรมชาติที่จำเป็นในชีวิตไว้ใช้แต่ไม่ใช้มากจนเกินดุลหรือทำให้เสียดุล และควรรักษาธรรมชาติให้คงความหลากหลาย (Biodiversity) ไว้ให้มากที่สุด

4) การพึ่งตนเองทางจิตใจ (Mind) หมายถึง ความสมดุลหรือความมั่นคงของจิตใจซึ่งมีลักษณะกล้าแข็ง มีพลัง สามารถสู้กับความยากลำบาก หรือปัญหาใดๆ ได้ ความมั่นคงทางจิตใจเป็นคุณสมบัติของแต่ละบุคคล

5) การพึ่งตนเองทางสังคม (Society) หมายถึง ความสมดุลหรือความมั่นคงแข็งแรงของกลุ่มคน ครอบครัวชุมชน หรือองค์กรสังคมใดๆในสังคม ซึ่งความเข้มแข็งของหน่วยสังคมเหล่านี้จะทำให้หน่วยสังคมแต่ละหน่วยมีพลังกล้าแข็งสามารถผจญกับงานใหญ่งานยากหรืออุปสรรคต่างๆ ได้ คำว่า สังคมย่อมจะต้องหมายรวมถึงวัฒนธรรมซึ่งหมายถึง กฎระเบียบทางสังคมที่คนในสังคมต้องยึดปฏิบัติตาม

ดังนั้น การพึ่งตนเองทั้ง 5 ด้าน จึงเป็นประเด็นสำคัญที่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนต่างๆ ที่ต้องการประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน จำเป็นต้องพิจารณาและให้ความสำคัญ

5. ทฤษฎีธุรกิจและการตลาด

5.1 หลักธุรกิจและการตลาด

หลักการธุรกิจคือการอธิบายความสัมพันธ์ของ 4 เรื่องหลักๆคือ การผลิต (production) การจัดจำหน่าย (Distribution) การบริโภค (consumption) และการตลาด (marketing) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

5.1.1 การผลิต หมายถึงการนำปัจจัยการผลิตมาผ่านกระบวนการผลิต ซึ่งต้องอาศัย กระบวนการผลิต การบริหารจัดการ การตัดสินใจเลือกใช้วิธีการผลิตที่เหมาะสมเพื่อให้ใช้ต้นทุนการผลิตต่ำสุด ให้ได้สินค้ามาตรฐานมีคุณภาพเป็นที่พึงพอใจของผู้บริโภค การผลิตเป็นการสร้างคุณค่าของสินค้าที่สามารถตอบสนองความต้องการของมนุษย์ โดยทั่วไปปัจจัยการผลิตจะได้รับการจัดกลุ่มอยู่ใน 4 ประเภทคือที่ดิน,แรงงาน,ทุน และผู้ประกอบการ

5.1.2 การจัดจำหน่าย หมายถึงการเคลื่อนย้ายสินค้าจากสถานที่แห่งหนึ่งไปยังสถานที่ที่ลูกค้าต้องการ จนสามารถตอบสนองความต้องการของลูกค้าคนสุดท้ายได้โดยอาศัยช่องทางการจัดจำหน่ายแตกต่างกันไป ช่องทางการจัดจำหน่าย (Distribution channel) เป็นเส้นทางในการนำสินค้าจากผู้ผลิตไปสู่ผู้บริโภคคนสุดท้าย (Ultimate consumer) เพื่อให้มีโอกาสเลือกซื้อสินค้าและบริการต่างๆ ได้อย่างรวดเร็ว ตรงกับความต้องการ โดยทั่วไปมีการเลือกใช้ช่องทางการจัดจำหน่าย 2 แบบ ได้แก่ ช่องทางตรง (Direct channel) และช่องทางอ้อม (Indirect channel)

5.1.3 การบริโภค หมายถึงกระบวนการที่ผู้ซื้อ ผู้ได้รับบริการจากผู้ประกอบธุรกิจ หรือผู้ซึ่งได้รับการเสนอหรือชักชวนจากผู้ประกอบธุรกิจเพื่อให้ซื้อสินค้าหรือบริการ กระบวนการของการบริโภคยังหมายรวมถึง กิจกรรมทุกประการที่เกี่ยวกับการบริโภค ได้แก่การค้นหา (Searching) การซื้อ (Purchasing) การใช้ (Using) การประเมินผล (Evaluating) และการใช้จ่าย (Disposing) เกี่ยวกับสินค้าหรือบริการ โดยคาดหวังว่าสิ่งเหล่านั้นจะสามารถตอบสนองความต้องการของตนได้

5.1.4 การตลาด เป็นเครื่องมือทางการบริหารและจัดการการกระทำกิจกรรมต่างๆ ในทางธุรกิจที่มีผลให้เกิดการนำสินค้า หรือบริการจากผู้ผลิตไปสู่ผู้บริโภคหรือผู้ใช้บริการนั้นๆ ให้ได้รับความพึงพอใจ ขณะเดียวกัน ก็บรรลุวัตถุประสงค์ของกิจการ การตลาดเป็นเครื่องมือที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยน และเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของผลิตภัณฑ์กับผู้บริโภค โดยทั่วไปหลักการตลาดมีองค์ประกอบ 4 ประการคือ สินค้าหรือบริการ (product) , ราคา (Price) ซึ่งเป็นตัวบ่งบอกถึงภาพลักษณ์ของสินค้าที่สำคัญที่สุด , สถานที่ (Place) คือการนำสินค้าไปสู่มือของลูกค้า และ การส่งเสริมการขาย (Promotion) คือการนำเสนอคุณสมบัติของสินค้าแก่ลูกค้า

5.2 หลักการตลาดทางเลือกของสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืน

หลักการตลาดทางเลือกของสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืน อาจสรุปเป็นหลักการที่สำคัญได้ดังนี้ (วินัย บุญยู, 2554)

5.2.1 ต้องให้การผลิตนำการตลาด ไม่ใช่ให้ตลาดนำการผลิต เหตุผลคือ การตลาดโดยทั่วไปพ่อค้าและผู้บริโภคจะเป็นผู้กำหนดทั้งชนิดและราคาผลผลิต หากผู้บริโภคต้องการอะไรพ่อค้าจะพยายามจัดหา มาตอบสนองความต้องการให้ได้ การทำการเกษตรนอกฤดูกาลจึงเกิดขึ้น ทำให้มีการใช้สารเคมีทางการเกษตรมากขึ้น ปัญหาทางด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อมจึงเกิดขึ้นตามมา นั่นหมายถึงการเอาตลาด กำหนดผลผลิต แต่หลักการตลาดทางเลือกจะต้องเน้นการจำหน่ายสินค้าตามการผลิตที่ได้จาก **ธรรมชาติ** มีเหลือจากการบริโภคน้อยก็ขายน้อย มีเหลือมากก็ขายมาก ขายเท่าที่มีเท่าที่ได้ไม่ผลิตฝืนธรรมชาติ ส่วนรูปแบบการตลาดจะเป็นแบบไหนก็ขึ้นอยู่กับผลผลิต มีผลผลิตน้อย รัศมีการขายใกล้ มีผลผลิตมากรัศมีการขายไกลขึ้น รูปแบบจะเปลี่ยนไปตามปริมาณและชนิดของผลผลิต

5.2.2 ให้ความสำคัญในการจำหน่ายผลผลิตหรือสินค้า แก่ผู้บริโภคในชุมชนเดียวกันก่อนเป็นอันดับแรก หากยังคงมีสินค้าเหลืออยู่ จึงค่อยขายไปขายในชุมชนอื่นที่อยู่ใกล้เคียงหรือห่างไกลทีละน้อย เหตุผลคือ (1) เพื่อให้คนในชุมชนได้บริโภคอาหารที่มีคุณค่าก่อนเป็นอันดับแรก เป็นการสร้างความมั่นคงทางด้านอาหารแก่คนในชุมชน (2) เพื่อให้เกิดการสร้างความสัมพันธ์ที่ดี และการหนุนช่วยระหว่างเกษตรกรและผู้บริโภคที่อยู่ในชุมชนใกล้เคียงกัน (การสร้างเครือข่ายที่ดี และยั่งยืนจะต้องเริ่มจากชุมชนที่อยู่ใกล้กันก่อนเป็นอันดับแรก)

5.2.3 จำหน่ายสินค้าที่ใช้กระบวนการผลิตทางธรรมชาติไม่ใช่ปุ๋ยเคมี สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช ไม่ใช่สารเคมีในกระบวนการแปรรูปและการตลาด รวมทั้งไม่เอาเปรียบแรงงานเด็ก สตรี คนด้อยโอกาส

5.2.4 ใช้หีบห่อที่เน้นความสะอาด ประหยัด ใช้วัสดุท้องถิ่น และอนุรักษ์ธรรมชาติ เหตุผลสินค้าที่มีจำหน่ายในปัจจุบันไม่ได้ให้คุณค่าภายในของตัวสินค้า แต่ให้คุณค่าที่ภายนอก โดยเฉพาะ หีบห่อ (บางครั้งซื้อสินค้าเพราะเห็นว่ามีหีบห่อที่สวยงาม แต่ไม่ได้ต้องการที่ตัวสินค้า) รูปทรง ขนาดที่เท่ากัน สี สันสวยงาม แต่กลับปนเปื้อนสารเคมี และใช้วัสดุที่ทำลายสิ่งแวดล้อมในขณะที่ตลาดทางเลือกจะให้ความสำคัญที่คุณค่าภายใน คุณค่าทางโภชนาการ เน้นการใช้วัสดุจากท้องถิ่น โดยไม่คำนึงถึงขนาด รูปทรงที่เท่ากันของสินค้า

5.2.5 ซื้อและจำหน่ายสินค้าในราคายุติธรรม เพราะราคาสินค้าที่กำหนดในตลาดทั่วไปเป็นราคาเทียม เป็นราคาไม่จริง เป็นราคาแม่ค้าพ่อค้าไปเอาเปรียบหรือกดราคาจากเกษตรกรยิ่งพ่อค้าซื้อได้ราคา ยิ่งถูกเท่าไร ยิ่งได้กำไรมากเท่านั้น ยิ่งขายสินค้าได้เร็วกว่า คู่แข่งขัน และผู้บริโภคก็ยิ่งได้ซื้อสินค้าราคาต่ำ ด้วย แต่ตรงกันข้ามเกษตรกรกลับยิ่งขาดทุน ยิ่งจนลง และมีหนี้สินเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากราคาสินค้าในตลาดไม่แน่นอน ขึ้นลงรวดเร็ว และราคาแพงเพราะเสียค่าใช้จ่ายไปสำหรับค่าการตลาด (ค่าหีบห่อ ค่าเช่าสถานที่ ค่าขนส่ง ค่าประชาสัมพันธ์) เป็นส่วนมาก ทำให้ราคาแพงโดยใช่เหตุ ทำให้คนจน คนด้อยโอกาส เข้าถึงสินค้าหรืออาหารค่อนข้างยาก ทำให้ขาดอาหารบริโภค และ เกิดโรคขาดสารอาหาร ดังนั้น ตลาดทางเลือกจึงเป็นระบบตลาดที่ส่งเสริมให้เกิดการกระจายอาหารที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้

5.2.6 ส่งเสริมการซื้อขายสินค้าจากกลุ่มเกษตรกรรายย่อยโดยตรง เพราะการส่งเสริมให้เกษตรกรรวมกลุ่มเป็นเป้าหมายที่สำคัญ เพราะการรวมกลุ่มจะช่วยให้เกษตรกรได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผลักดันต่อรอง เพื่อแก้ไขปัญหาของเกษตรกรที่มีอยู่ในหลาย ๆ เรื่อง นอกจากนี้การรวมกลุ่มจะเป็นการพัฒนาและควบคุมคุณภาพของสินค้าด้วย ขณะเดียวกันการซื้อขายสินค้าจาก “กลุ่มเกษตรกรรายย่อยโดยตรง” เป็นการลดขั้นตอนการตลาด และเป็นการให้โอกาสแก่เกษตรกรรายย่อยซึ่งเป็นเกษตรกร ส่วนใหญ่ของโลกที่ได้รับผลกระทบจากระบบการค้าเสรี

5.2.7 ผู้บริโภคคือเพื่อน เหตุผลคือเกษตรกรผู้ผลิตต้องตระหนักอยู่เสมอว่า ความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภคเป็นความสัมพันธ์ที่เกื้อหนุนกันและกัน เท่าเทียมกัน ผู้บริโภคเป็นผู้ที่มีเป้าหมายเหมือนกับเกษตรกรคือต้องการอาหารที่ปลอดภัย ต้องการมีสุขภาพ สิ่งแวดล้อมที่ดี อยากรู้เพื่อนที่มีความจริงใจ อยากรู้เห็นสังคมที่มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เช่นเดียวกัน

5.2.8 เน้นรูปแบบการตลาดแบบขายตรง เหตุผลคือ เพื่อให้เกษตรกรได้มีโอกาสในการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ความต้องการของผู้บริโภคเพื่อจะได้กลับไปพัฒนาความหลากหลายในไร่นา ขณะเดียวกันผู้บริโภคก็ได้เรียนรู้ปัญหาของเกษตรกร ได้เรียนรู้ในกระบวนการผลิต ความยากง่ายในการทำ การเกษตร และเกิดความเข้าใจที่ดีแก่เกษตรกรมากขึ้น ทำให้เกษตรกรและผู้บริโภคมีเพื่อนใหม่ เป็นการเชื่อมโยงและหนุนช่วยเหลือกันระหว่างคนในเมืองและคนในชนบท

5.3 แนวคิดมาตรฐานสินค้าเกษตรอินทรีย์

ตลาดมาตรฐานสินค้าอินทรีย์ของประเทศผู้นำเข้าสินค้าอินทรีย์รายใหญ่ในระดับนานาชาติ ที่ให้การรับรองมาตรฐานแก่ข้าวอินทรีย์ของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง อ.ราษีไศล จ.ศรีสะเกษ ได้แก่ 3 องค์กรหลักๆคือ

1) สหพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติ (International Federation of Organic Agriculture Movements - IFOAM) ซึ่งได้ริเริ่มจัดตั้งโครงการรับรองระบบงานเกษตรอินทรีย์ IFOAM (IFOAM Accreditation Programme) ขึ้นในปี พ.ศ. 2535 เพื่อให้บริการรับรองระบบงานแก่หน่วยตรวจรับรองเกษตรอินทรีย์ต่างๆ ทั่วโลก นานาชาติ (International Federation of Organic Agriculture Movements-IFOAM)ได้จัดทำโครงการรับรองระบบงานเกษตรอินทรีย์ IFOAM (IFOAM Accreditation Program) ภายใต้กรอบมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ IFOAM ซึ่งปัจจุบันหลายประเทศทั่วโลกยอมรับเป็นเกณฑ์มาตรฐานระบบเกษตรอินทรีย์ขั้นต่ำ สินค้าอินทรีย์เพื่อการนำเข้า เช่น ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ ฮังการี สิงคโปร์ มาเลเซีย เป็นต้น

ตรามาตรฐานระบบเกษตรอินทรีย์ IFOAM หรือ IFOAM Accredited

นอกจากนี้ สหพันธ์ฯ ยังได้จัดตั้งหน่วยงานชื่อ International Organic Accreditation Service – IOAS เพื่อทำหน้าที่ให้บริการรับรองหน่วยงานผู้ตรวจรับรองเกษตรอินทรีย์ทั่วโลกภายใต้กรอบมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ IFOAM ซึ่งหน่วยงานผู้ตรวจรับรองเกษตรอินทรีย์ที่ได้รับการรับรองจาก IOAS จะมีคำว่า “IFOAM Accredited” เป็นตราสัญลักษณ์มาตรฐานที่แสดงไว้คู่กับตราสัญลักษณ์ของหน่วยงานผู้ตรวจนั้นๆ ตัวอย่างเช่น ตรารับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ IFOAM ของสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ หรือ มกท. (Organic Agriculture Certification Thailand – ACT) จะมีตรา IFOAM Accredited) ดังรูป

2) สินค้าอินทรีย์ในสหภาพยุโรปอยู่ภายใต้การบริหารและควบคุมของหน่วยงาน National Organic Program (NOP) ทั้งนี้หน่วยงาน NOP จะควบคุมและรับผิดชอบใน ส่วนที่เป็น “organic” ของสินค้าซึ่งรวมถึงการกำหนดคำจำกัดความและกฎระเบียบการผลิตเฉพาะในส่วนที่เป็น “organic” หน่วยงานอื่นเช่น FDA จะรับผิดชอบในส่วนอื่นๆของสินค้าเฉพาะที่กฎหมายกำหนดว่าเป็นความรับผิดชอบของตนและจะไม่เข้าไปเกี่ยวข้องในส่วนที่เป็น organic ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการกำหนดคำจำกัดความ หรือกฎระเบียบการผลิตที่จะทำให้สินค้านั้นเป็น “organic” การแสดงตรามาตรฐานเกษตรอินทรีย์สหภาพยุโรปที่ถูกต้อง จะต้องมีเลขรหัสหน่วยงานที่ทำการตรวจรับรองของสหภาพยุโรป ซึ่งระบุประเทศของหน่วยงานผู้ตรวจรับรองกำกับไว้ พร้อมกับระบุประเทศแหล่งที่มาของสินค้าอินทรีย์นั้น ๆ ไว้ได้ตรามาตรฐานด้วย (ดูตัวอย่าง ตรามาตรฐาน EU ของมกท. ด้านซ้ายมือ) สหภาพยุโรปยังไม่อนุญาตให้ใช้คำว่า 100% Organic หรือ อินทรีย์ 100% บนฉลากสินค้าด้วย ระบบมาตรฐานเกษตรอินทรีย์อื่นที่สหภาพยุโรปยอมรับ ได้แก่ ระบบมาตรฐานเกษตรอินทรีย์แคนาดา (เฉพาะที่ผลิตในประเทศแคนาดา) และระบบมาตรฐานเกษตรอินทรีย์สหรัฐอเมริกา (เฉพาะที่ผลิตในประเทศสหรัฐอเมริกา)

TH-BIO-121
Thailand Agriculture

ตรามาตรฐานระบบเกษตรอินทรีย์สหภาพยุโรป (EU)

3) USDA ย่อมาจาก U.S. Department of Agriculture เป็นตรารับรองอาหารและผลิตภัณฑ์ออร์แกนิกของสหรัฐอเมริกา ซึ่งสินค้าที่จัดเป็น Organic ตามมาตรฐาน USDA วัตถุประสงค์ที่นำมาใช้จะต้องเป็นพืชที่ไม่ผ่านการตัดต่อพันธุกรรม หรือฆ่าเชื้อโรคโดยการฉายรังสี พืชที่ปลูกด้วยดินที่ไม่ใช้ปุ๋ยเคมีหรือปุ๋ยมูลสัตว์

ตรามาตรฐานระบบอินทรีย์ของสหรัฐอเมริกา USDA

6. สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Indications: GI)

6.1 ความหมายและความสำคัญ

สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ เป็นทรัพย์สินทางปัญญาประเภทหนึ่ง ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีความเชื่อมโยง (Links) ระหว่างปัจจัยสำคัญสองประการ คือ ธรรมชาติและมนุษย์ กล่าวคือ ชุมชนได้อาศัยลักษณะเฉพาะที่มีอยู่ในแหล่งภูมิศาสตร์ตามธรรมชาติ เช่น สภาพดินฟ้าอากาศ หรือวัตถุดิบเฉพาะในพื้นที่มาใช้ประโยชน์ในการผลิตสินค้าในท้องถิ่นของตนขึ้นมา ทำให้ได้ผลิตภัณฑ์ที่มีคุณลักษณะพิเศษที่มาจากพื้นที่ดังกล่าว คุณลักษณะพิเศษนี้อาจหมายถึง คุณภาพ ชื่อเสียงหรือคุณลักษณะเฉพาะอื่นๆ ที่มาจากแหล่งภูมิศาสตร์นั้นๆ สินค้าที่ใช้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์มักจะเป็นสินค้าที่มีชื่อเสียงและได้รับความนิยม เนื่องจากมีคุณสมบัติพิเศษหรือมีลักษณะเฉพาะที่เกิดจากอิทธิพลสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ เช่น สภาพแวดล้อม ดิน ฟ้า อากาศ ของแหล่งภูมิศาสตร์นั้นๆ ตลอดจนถึงทักษะความชำนาญและภูมิปัญญาของกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในแหล่งภูมิศาสตร์นั้นๆ สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์มีความแตกต่างจากทรัพย์สินทางปัญญาประเภทอื่น กล่าวคือ ผู้เป็นเจ้าของไม่ใช่บุคคลหนึ่งบุคคลใด แต่เป็นกลุ่มชุมชนที่เป็นผู้ผลิตหรือผู้ประกอบการในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์นั้นๆ ซึ่งจะส่งผลให้ผู้ผลิตที่อาศัยอยู่ในสถานที่หรือแหล่งภูมิศาสตร์ และผู้ประกอบการเกี่ยวกับสินค้าที่ใช้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์นั้นเท่านั้น ที่มีสิทธิผลิตสินค้าดังกล่าวโดยใช้ชื่อทางภูมิศาสตร์นั้นได้ ผู้ผลิตคนอื่นที่อยู่นอกแหล่งภูมิศาสตร์จะไม่สามารถผลิตสินค้าโดยใช้ชื่อแหล่งภูมิศาสตร์เดียวกันมาแข่งขันได้

สิทธิในลักษณะดังกล่าวนี้นักวิชาการบางท่านเรียกว่า “สิทธิชุมชน” ซึ่งไม่สามารถนำสิทธิที่ได้รับไปอนุญาตให้บุคคลอื่นใช้ต่อได้ ผู้ที่อยู่ในพื้นที่แหล่งภูมิศาสตร์เท่านั้นที่มีสิทธิใช้

6.2 ลักษณะของสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์

สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ อาจแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

- 1) สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์โดยตรง (Direct Geographical Indication) เป็นชื่อทางภูมิศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสินค้านั้น ๆ โดยตรง เช่น ไชยา เพชรบูรณ์ เป็นต้น
- 2) สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์โดยอ้อม (Indirect Geographical Indication) กล่าวคือ เป็นสัญลักษณ์ หรือสิ่งอื่นใดที่ไม่ใช่ชื่อทางภูมิศาสตร์ ซึ่งใช้เพื่อบ่งบอกแหล่งภูมิศาสตร์อันเป็นแหล่งกำเนิดหรือแหล่งผลิตของสินค้า เช่น สัญลักษณ์ประจำอำเภอ หรือจังหวัด รูปยาโม รูปห่อไอเฟล เป็นต้น

การคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ โดยทั่วไป อาจแบ่งได้เป็น 2 ระดับ คือ

ระดับปกติ : ใช้กับสินค้าทั่วไปโดยมุ่งป้องกันมิให้มีการนำสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ไปใช้ในลักษณะที่จะทำให้คนสับสนหลงผิดในแหล่งที่มาของสินค้านั้น เช่น ผู้ผลิตไข่เค็มที่เชียงใหม่ ไม่สามารถใช้คำว่า “ไข่เค็มไชยา” กับสินค้าของตนได้ หากทำให้ผู้บริโภคเข้าใจผิด คิดว่าไข่เค็มของตนมาจากอำเภอไชยา

ระดับพิเศษ : ใช้กับสินค้าเฉพาะอย่าง (ที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวง) เป็นการห้ามการใช้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์นั้นทุกกรณี แม้จะไม่ได้ทำให้สาธารณชนสับสนหลงผิดก็ตาม เพื่อคุ้มครองมิให้มีการแสดงให้ทราบถึงแหล่งภูมิศาสตร์ของสินค้าโดยใช้คำว่า “ชนิด” หรือ “แบบ” หรือคำทำนองเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ภายใต้ความตกลงระหว่างประเทศ TRIPS ได้กำหนดมาตรฐานขั้นต่ำที่ทุกประเทศสมาชิก WTO จะต้องให้ความคุ้มครองสินค้าประเภท ไวน์ และสุรา ในระดับพิเศษ ตัวอย่างการคุ้มครอง GI ในระดับพิเศษนี้ เช่น ผู้ผลิตไวน์ในประเทศไทยไม่สามารถใช้คำว่า “Bordeaux” ได้เลย ไม่ว่าจะเป็นการอ้างโดยอ้อม เช่น ผลิตแบบ Bordeaux หรือชนิดเหมือน Bordeaux หรือแม้จะได้ระบุไว้ชัดเจนแล้วว่าเป็นไวน์ที่ผลิตในไทยก็ตาม เป็นต้น

6.3 ประโยชน์ของสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์

1) เพื่อคุ้มครองผู้บริโภค ประโยชน์ข้อนี้อยู่บนแนวคิดที่ว่าผู้บริโภคควรจะได้บริโภคสินค้าหรือบริการที่มีมาตรฐานและปลอดภัยตามที่ต้องการ การทำให้ผู้บริโภคหลงเชื่อว่าสินค้านั้นมาจากที่อื่นย่อมเป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย เพราะนอกจากจะทำให้ผู้บริโภคไม่ได้รับสินค้าตามที่ตนต้องการจากฉลากหรือชื่อที่ใช้แล้ว ยังอาจจะส่งผลกระทบต่อไปยังสุขอนามัยและความปลอดภัยของประชาชนโดยรวม ในแง่ที่ว่าสินค้านั้นอาจจะไม่มีมาตรฐานอย่างที่ควรจะเป็น

2) เพื่อคุ้มครองผู้ผลิตและป้องกันการแข่งขันที่ไม่เป็นธรรม ในระบบเศรษฐกิจเสรีทุนนิยมนี้ ถือเป็นภาระกิจสำคัญของรัฐที่จะต้องส่งเสริมการแข่งขันทางการค้าอย่างเป็นธรรม เพื่อให้กลไกตลาดดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้ประกอบการค้าจะต้องไม่ถูกเอาเปรียบจากผู้ค้ารายอื่นอย่างไม่เป็นธรรม กล่าวคือ ผู้ประกอบธุรกิจจะต้องไม่ฉกฉวยหรือนำเอาชื่อเสียงของคู่แข่งทางการค้าไปแอบอ้างโดยทุจริต การอ้างแหล่งผลิตสินค้าโดยมิชอบ เพื่อแสวงประโยชน์จากชื่อเสียงของชุมชนอื่นๆที่ผลิตสินค้าชนิดเดียวกัน ย่อมถือเป็นการกระทำที่ไม่เป็นธรรม

3) เพื่อเพิ่มมูลค่าของสินค้าให้ผู้ผลิตและเป็นเครื่องมือทางการตลาด วัตถุประสงค์หลักประการหนึ่งของสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ คือ เพื่อสื่อให้เห็นว่าผลิตภัณฑ์ดังกล่าวได้ผลิตขึ้นในประเทศใดประเภทหนึ่งหรือท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง โดยที่การระบุชื่อประเทศหรือท้องถิ่นดังกล่าวจะต้องทำให้ผู้บริโภคเข้าใจว่าสินค้าหรือผลิตภัณฑ์นั้นมีลักษณะพิเศษต่างไปจากสินค้าจำพวกเดียวกันที่ผลิตขึ้นจากแหล่งอื่น การระบุเช่นนี้จะมีผลทำให้สินค้าหรือผลิตภัณฑ์นั้นมีราคาสูงขึ้นหรือจำหน่ายได้มากขึ้น เนื่องจากผู้บริโภคเกิดความเชื่อมั่นว่าจะได้รับสินค้าที่มีคุณภาพตามที่ต้องการจากแหล่งผลิตที่ได้มีการอ้างชื่อ ตัวอย่างชื่อของสินค้าที่อาจจะเป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ได้ เช่น ไวน์เคิมโซยา มีดอร์ญูญิก ส้มโอ นครชัยศรี มะขามหวานเพชรบูรณ์ ข้าวหอมมะลิทุ่งกุลาร้องไห้ Bordeaux Wine หรือ Irish Whisky เป็นต้น

นอกจากนี้ สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ยังสามารถใช้เป็นเครื่องมือทางการตลาดที่ช่วยในการประชาสัมพันธ์สินค้านั้นให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายในนามของกลุ่มผู้ผลิต ซึ่งจะช่วยลดภาระในการประชาสัมพันธ์สินค้าของผู้ผลิตแต่ละรายลงได้ ทั้งนี้เพราะการใช้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ในทางการตลาดเป็นที่แพร่หลายอยู่แล้วในหลายประเทศ การเพิ่มเครื่องมือทางการตลาดตัวนี้ให้แก่คนไทยย่อมเป็นการเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันในระดับโลกไปในตัว

4) เพื่อให้มีการดูแลรักษามาตรฐานของสินค้า สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ มีลักษณะเหมือนเป็นเครื่องหมายรับรองคุณภาพและแหล่งที่มาของสินค้า เนื่องจาก เงื่อนไขของการขอรับความคุ้มครองในสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ผู้ขอจะต้องแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่และตัวสินค้า ไม่ว่าจะในแง่คุณภาพ ชื่อเสียง หรือคุณลักษณะใดๆ เช่น วิธีการผลิต วัตถุดิบที่ใช้ ฯลฯ ซึ่งส่งผลถึงคุณภาพเฉพาะของสินค้าจากแหล่งนั้น กลุ่มผู้ผลิตจึงต้องมีส่วนอย่างมากในการช่วยกันรักษาคุณภาพ หรือชื่อเสียงนั้นๆ ไว้ มิฉะนั้น อาจเข้าเหตุระงับการใช้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ได้

5) เพื่อช่วยกระจายรายได้สู่ชนบท และส่งเสริมอุตสาหกรรม เนื่องจากสินค้าที่อาจขอขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ได้นั้น โดยมากจะเป็นสินค้าเกษตร เพราะปัจจัยในแง่สภาพดินฟ้าอากาศ หรือสภาพพื้นที่จะส่งผลอย่างมากต่อคุณภาพของสินค้า ซึ่งนำไปสู่ชื่อเสียงของสินค้านั้นๆ การคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์จึงเป็นการช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่นโดยตรง โดยเป็นการดึงเอาชื่อเสียงที่มีการสั่งสมมานานดังกล่าว มาใช้ประโยชน์ในทางเศรษฐกิจเพื่อเพิ่มมูลค่าของสินค้า และความสามารถในการแข่งขันทั้งในระดับประเทศและในระดับสากล ซึ่งสอดคล้องตามนโยบายของรัฐบาล

6) เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน และรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่น ประโยชน์ในทางอ้อมของการคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ คือการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของกลุ่มชนในท้องถิ่น ที่ต้องร่วมมือกันพัฒนาคุณภาพของสินค้าของตน สร้างความรู้สึกร่วมกัน ความภาคภูมิใจในถิ่นกำเนิด อันเป็นการสร้างคุณค่าให้กับท้องถิ่นซึ่งจะช่วยลดปัญหาแรงงานชนบทอพยพเข้าสู่เมือง ช่วยรักษามรดกตกทอด วัฒนธรรมนิยม และศิลปะพื้นบ้านของไทยได้อีกด้วย

6.4 หลักการคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ในระดับสากล

"สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์" หรือ Geographical Indications: GI เป็นคำกลางๆ ที่ใช้เมื่อมีการกล่าวถึงการให้ความคุ้มครองชื่อหรือเครื่องหมายต่างๆ ที่เป็นชื่อเมือง หรือท้องถิ่น ที่ใช้บนฉลากของสินค้าต่างๆ แท้ที่จริงแล้วคำว่า "สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์" ได้ถูกปรับเปลี่ยนไปเป็นคำอื่นเมื่อถูกอ้างถึงในกฎหมายระหว่างประเทศแต่ละฉบับ เช่น สนธิสัญญากรุงปารีส อาจใช้คำว่า สิ่งบ่งชี้แหล่งที่มา (indication of source) หรือ ในความตกลงกรุงลิสบอน อาจใช้คำว่า สิ่งที่ใช้ระบุแหล่งกำเนิด (appellation of origin) คำที่ใช้ในกฎหมายแต่ละฉบับก็จะมีขอบเขตแตกต่างกันไปดังจะได้อธิบายถึงดังต่อไปนี้

1) Indication of source คำว่า "indication of source" ได้ถูกระบุไว้ในสนธิสัญญากรุงปารีส (the Paris Convention) มาตรา 1(2) และ 10 และได้ถูกอ้างถึงในความตกลงกรุงมาดริด (the Madrid Agreement for the Repression of False or Deceptive Indications of Source on Goods of 1891) ทั้งฉบับ แต่เป็นที่สังเกตได้ว่ากฎหมายระหว่างประเทศทั้งสองฉบับนี้ไม่ได้ให้คำนิยามของคำว่า "indication of source" ไว้แต่อย่างใด แต่การกล่าวถึง "indication of source" ในความตกลงกรุงมาดริด มาตรา 1(1) อาจทำให้สามารถกำหนดคำนิยามได้ว่าหมายถึง สิ่งที่ใช้อ้างอิงถึงประเทศ หรือสถานที่ในประเทศ ในฐานะที่เป็นประเทศ หรือสถานที่ที่เป็นแหล่งที่มาของสินค้าหรือผลิตภัณฑ์นั้น เป็นที่สังเกตได้ว่าคำว่า indication of source นั้นไม่ได้มีเงื่อนไขกำหนดว่าผลิตภัณฑ์ที่มี indication of source ปรากฏอยู่จะต้องมีคุณภาพ หรือลักษณะเฉพาะที่มาจากแหล่งที่มานั้น เพียงแต่ว่าผลิตภัณฑ์ดังกล่าวได้ถูกผลิตในประเทศ หรือสถานที่ในประเทศที่ระบุใน indication of source ก็เป็นการเพียงพอ ตัวอย่าง indication of source ได้แก่ made in , product of เป็นต้น แม้ว่าประเทศไทยจะไม่ได้เป็นประเทศภาคีสมาชิกของสนธิสัญญากรุงปารีสและความตกลงกรุงมาดริดก็ตาม แต่การใช้ indication of source ก็ได้ปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไป

2) Appellation of Origin Appellation of origin เป็นคำที่ใช้ในความตกลงกรุงลิสบอน (the Lisbon Agreement for the Protection of Appellations of Origin and their International Registration of 1958) ซึ่งได้ให้คำจำกัดความไว้ว่าหมายถึง ชื่อทางภูมิศาสตร์ของประเทศ ภูมิภาค หรือท้องถิ่นซึ่งได้ใช้เป็นสิ่งที่ระบุว่าเป็นสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ที่มีแหล่งกำเนิดจากที่นั้นๆ และผลิตภัณฑ์นั้นได้มีคุณภาพและลักษณะเฉพาะเชื่อมโยงกับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ของแหล่งที่มานั้น ซึ่งให้หมายรวมถึงปัจจัยทางธรรมชาติและมนุษย์ด้วย ข้อแตกต่างระหว่าง indication of source และ appellation of origin คือผลิตภัณฑ์ที่มี appellation of origin ปรากฏอยู่ จะต้องมีความเชื่อมโยงกับแหล่งกำเนิดนั้นๆ คือจะต้องมีคุณภาพและลักษณะเฉพาะที่มาจากสภาพแวดล้อม ณ แหล่งกำเนิดนั้นๆ แต่ indication of source ไม่ได้กำหนดให้มีคุณภาพหรือลักษณะดังกล่าว ตัวอย่าง appellation of origin ที่ได้มีการยอมรับและได้ใช้แก่ผลิตภัณฑ์ ได้แก่ "Bordeaux" สำหรับไวน์ "Noix de Grenoble" สำหรับถั่ว "Tequila" สำหรับสุราบางชนิด หรือ "Jaffa" สำหรับส้ม

3) Geographical Indication ความตกลงว่าด้วยสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการค้า หรือที่เรียกว่า TRIPS ได้กำหนดมาตรฐานเกี่ยวกับการมีไว้ ขอบเขต และการใช้สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา

ในเรื่องสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ไว้ในข้อ 22 – 24 โดยกำหนดให้ประเทศสมาชิกต้องปฏิบัติตามข้อตกลงการเจรจาการค้าในส่วนที่เกี่ยวกับทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

(1) สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ คือการใช้ชื่อของสถานที่ในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งของประเทศสมาชิก ประกอบกับสินค้าเพื่อแสดงให้เห็นชื่อหรือผู้บริโภครู้ได้ทราบถึงแหล่งที่มาของสินค้าว่า คุณภาพ ชื่อเสียง หรือ ลักษณะอื่นของสินค้านั้นมีส่วนสำคัญมาจากแหล่งกำเนิดทางภูมิศาสตร์ของสินค้านั้น

(2) ประเทศสมาชิกจะต้องกำหนดให้มีกฎหมายเกี่ยวกับสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์เพื่อป้องกันมิให้มีการนำสินค้าจากแหล่งภูมิศาสตร์อื่นนอกเหนือจากแหล่งภูมิศาสตร์ที่แท้จริงไปใช้ในลักษณะที่ทำให้สาธารณชนสับสนหลงผิดเกี่ยวกับแหล่งกำเนิดทางภูมิศาสตร์ของสินค้า หรือก่อให้เกิดการกระทำที่เป็นการแข่งขันที่ไม่เป็นธรรม

(3) เมื่อมีการใช้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ในเครื่องหมายการค้าสำหรับสินค้าในประเทศสมาชิกในลักษณะที่ทำให้สาธารณชนสับสนหลงผิดเกี่ยวกับสถานที่อันแท้จริงของแหล่งกำเนิด ประเทศสมาชิกจะต้องปฏิเสธหรือเพิกถอนการจดทะเบียนเครื่องหมายการค้าซึ่งมีสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ที่เกี่ยวกับสินค้าที่มีได้มีแหล่งกำเนิดในดินแดนตามที่ระบุไว้นั้น

(4) ประเทศสมาชิกจะต้องกำหนดให้มีการคุ้มครองเพิ่มเติมสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์สำหรับไวน์และสุรา กล่าวคือถ้าไวน์หรือสุราที่ขึ้นทะเบียนนั้นไม่ได้มีแหล่งกำเนิดแท้จริงตามที่แสดงไว้ ประเทศสมาชิกจะต้องปฏิเสธหรือเพิกถอนการจดทะเบียนเครื่องหมายการค้าสำหรับไวน์หรือสุราดังกล่าว กรณีที่เป็นแหล่งกำเนิดที่แท้จริงของสินค้า แม้จะได้มีการกระทำที่พยายามไม่ให้สาธารณชนสับสนหลงผิดด้วยการแสดงข้อความบางอย่างประกอบโดยการใช้คำว่า “ชนิด” “ประเภท” “แบบ” “การเลียนแบบ” เช่น การระบุว่า “ผลิตแบบแชมเปญ” หรือ “ผลิตเลียนแบบแชมเปญ” ซึ่งต้องการบอกให้สาธารณชนทราบว่า มิใช่แชมเปญแท้ แต่ผลิตแบบเดียวกับแชมเปญ ก็ล้วนแต่เป็นการกระทำที่ต้องห้ามทั้งสิ้น

อาจสรุปได้ว่าการคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ หรือ ชื่อแหล่งภูมิศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสินค้าตามพันธกรณีของความตกลง TRIPS ประเทศสมาชิกจะต้องให้ความคุ้มครองแก่สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ หรือชื่อแหล่งภูมิศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสินค้า โดยมีเงื่อนไขในการคุ้มครองคือ ชื่อหรือ สิ่งบ่งชี้ดังกล่าวจะต้องมีความสัมพันธ์กับพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง (ตามข้อ 22.1 ”a given quality, reputation, or

other characteristics of the goods is essentially attributable to its geographical origin.”)
โดยอาจแบ่งระดับการคุ้มครองได้เป็น 2 ระดับ คือ

1. ระดับพิเศษ (Article 23) ใช้กับสินค้าประเภทไวน์และสุรา เป็นการห้ามการใช้สิ่งบ่งชี้ที่ทุกกรณีแม้จะไม่ได้ทำให้สาธารณชนสับสนหลงผิดก็ตาม เพื่อคุ้มครองไม่ให้มีการแสดงให้ทราบถึงแหล่งภูมิศาสตร์ของสินค้าโดยใช้คำว่า “ชนิด” หรือ “แบบ” หรือคำทำนองเดียวกัน

2. ระดับปกติ (Article 22) ใช้กับสินค้าทั่วไปโดยมุ่งป้องกันมิให้มีการนำชื่อไปใช้ในลักษณะที่จะทำให้คนสับสนหลงผิด

6.5 การคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ในประเทศไทย

1) กฎหมายอาญา

กฎหมายอาญาได้ถูกใช้เป็นส่วนหนึ่งในการให้ความคุ้มครองแก่สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์กล่าวคือ มาตรา 271 ได้บัญญัติว่า "ผู้ใดขายของโดยหลอกลวงด้วยประการใดๆ ให้ผู้ซื้อหลงเชื่อในแหล่งกำเนิด สภาพ คุณภาพหรือปริมาณแห่งของนั้นอันเป็นเท็จ ถ้าการกระทำนั้นไม่เป็นความผิดฐานฉ้อโกง ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปี หรือปรับไม่เกินหกพันบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ" ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการใช้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ที่ไม่ถูกต้องตามความเป็นจริงซึ่งทำให้ผู้ซื้อหลงเชื่อในแหล่งกำเนิดก็จะเป็นความผิดตามมาตรานี้ แต่มีข้อสังเกตว่าหากผู้ขายมิได้หลอกลวงผู้ซื้อ ก็ไม่เป็นความผิดตามมาตรานี้ เช่นผู้ขายระบุไว้ชัดเจนว่าเป็นมะขามหวานเพชรบูรณ์ ซึ่งปลูกในยะลา เป็นต้น แต่การกระทำนี้อาจเป็นการทำให้ชื่อเสียงหรือกิตติคุณของผู้ค้าอีกรายหนึ่งหรือของสินค้านั้นเสียหายได้ ดังนั้นจะเห็นได้ว่ากฎหมายอาญามาตรา 271 มิได้มุ่งที่จะให้ความคุ้มครองแก่ผู้มีสิทธิในการใช้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ที่แท้จริง นอกจากนี้อาจจะมีปัญหาการตีความคำว่า "ผู้ซื้อ" ในมาตรา 271 ควรจะครอบคลุมถึงผู้บริโภคทุกคนแม้ว่าจะไม่ได้เป็นผู้ที่ซื้อสินค้านั้นหรือไม่ จึงอาจกล่าวได้ว่ากฎหมายอาญายังไม่เพียงพอที่จะให้ความคุ้มครองแก่สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์

2.) กฎหมายคุ้มครองผู้บริโภค

พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 แก้ไขเพิ่มเติมในพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2541 ได้บัญญัติไว้ในมาตรา 22 ว่า "การโฆษณาจะต้องไม่ใช่ข้อความที่เป็นการไม่เป็นธรรมต่อผู้บริโภคหรือใช้ข้อความที่อาจก่อให้เกิดผลเสียต่อสังคมเป็นส่วนรวม ทั้งนี้ ไม่ว่าข้อความดังกล่าว

นั่นจะเป็นข้อความที่เกี่ยวกับแหล่งกำเนิด สภาพ คุณภาพ หรือลักษณะของสินค้าหรือบริการ ตลอดจน การส่งมอบ การจัดหา หรือการใช้สินค้าหรือบริการ cialis reviews..." ดังนั้นถือได้ว่าเป็นการให้ความ คุ่มครองแก่สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ทางหนึ่งเช่นกัน แต่จุดมุ่งหมายที่แท้จริงของพระราชบัญญัติฉบับนี้นั้น คือการให้ความคุ้มครองแก่ผู้บริโภคเป็นหลัก ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าหากข้อความที่ใช้ ไม่ได้เป็นข้อความที่จะ ทำให้ผู้บริโภคสับสนหรือหลงผิดเกี่ยวกับแหล่งกำเนิด เช่นการใช้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ควบคู่กับการระบุ ที่มาที่แท้จริงดังที่ได้ยกตัวอย่างไว้ในกรณีของกฎหมายอาญาข้างต้น ซึ่งอาจจะทำให้ผู้ค้ารายอื่นเสียหายแต่ ก็ไม่อาจถือได้ว่าเป็นการเกิดผลเสียต่อสังคมโดยรวม ดังนั้นอาจถือได้ว่าการกระทำดังกล่าวไม่เป็นความผิดตาม พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค แต่เมื่อพิจารณาในแง่ของการค้าแล้วจะเห็นได้ว่าเป็นการแข่งขันทาง การค้าที่ไม่เป็นธรรม ซึ่งผู้ประกอบการที่มีสิทธิที่แท้จริงในการใช้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์นั้นควรจะมีสิทธิที่จะ ได้รับการปกป้องคุ้มครองผลประโยชน์อันเกิดจากชื่อเสียงและกฤตวิสัยของสินค้าของตน

3.) กฎหมายเครื่องหมายการค้า

ในบางประเทศ กฎหมายเครื่องหมายการค้าอาจเข้ามามีบทบาทสำคัญในการให้ความคุ้มครองสิ่ง บ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ แต่เนื่องจากทฤษฎีของกฎหมายเครื่องหมายการค้านั้นอาจแตกต่างกันไปในแต่ละ ประเทศ ซึ่งในบางประเทศรวมถึงประเทศไทย หลักการและวัตถุประสงค์ของกฎหมายเครื่องหมายการค้า มีความแตกต่างกับการให้ความคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์อย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ ในขณะที่เครื่องหมาย การค้าจะบ่งบอกความแตกต่างระหว่างเจ้าของหรือตัวผู้ผลิตสินค้า แต่สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์จะบ่งบอกถึง พื้นที่ที่ผลิต นอกจากนี้ตามพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราช บัญญัติเครื่องหมายการค้า (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2543 เมื่อพิจารณาตามคำนิยามของเครื่องหมายรับรองและ เครื่องหมายร่วมของไทยแล้วจะเห็นได้ว่าไม่สามารถให้ความคุ้มครองแก่สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ได้ กล่าวคือ เครื่องหมายรับรองสามารถออกให้ได้แก่บุคคลเพียงคนเดียว และก็ไม่สามารถใช้รับรองตนเองได้ ส่วนการ ที่จะนำบทบัญญัติเกี่ยวกับเครื่องหมายร่วมมาขยายความปรับใช้เพื่อให้ความคุ้มครองแก่สิ่งบ่งชี้ทาง ภูมิศาสตร์นั้นก็ไม่สามารถทำได้ เนื่องจากคำจำกัดความของเครื่องหมายร่วม ไม่ได้คลุมไปถึงเครื่องหมาย รับรอง ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าทฤษฎีกฎหมายเครื่องหมายการค้าของไทยนั้นไม่ครอบคลุมไปถึงการให้ความ คุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ยิ่งไปกว่านั้นกฎหมายยังได้บัญญัติไว้ชัดเจนว่าสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ไม่ สามารถนำมาจดทะเบียนได้ตามพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้านี้

4.) กฎหมายคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ พ.ศ. 2546

เนื่องจากประเทศไทยมีนโยบายที่จะให้ความสำคัญคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์เพื่อส่งเสริมให้มีการพัฒนาคุณภาพของสินค้าที่ผลิตในท้องถิ่นให้ดียิ่งขึ้น อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาทางด้านการค้าของประเทศต่อไป ทั้งนี้ โดยการคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์จะช่วยกระตุ้นให้ผู้ผลิตในท้องถิ่นมีความต้องการที่จะเสริมสร้างและรักษาภาพพจน์ในสินค้าที่ผลิตจากท้องถิ่นของตน และยังเป็นการป้องกันไม่ไห้ประชาชนสับสนหรือหลงผิดในแหล่งภูมิศาสตร์ของสินค้า โดยกำหนดให้มีการขอขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์สำหรับสินค้าที่มาจากแหล่งภูมิศาสตร์และห้ามการใช้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์อันจะทำให้เกิดความสับสนหรือหลงผิดในแหล่งภูมิศาสตร์อันแท้จริงของสินค้าที่ระบุในทะเบียน ในขณะที่เดียวกัน นโยบายนี้ก็เป็นการปฏิบัติตามพันธกรณีที่ประเทศไทยมีตามข้อ 22 ถึงข้อ 24 ของความตกลงว่าด้วยสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวกับการค้าในภาคผนวกท้ายความตกลงการค้าโลก แต่กฎหมายของประเทศไทยที่มีอยู่ยังไม่เพียงพอที่จะรองรับนโยบายการให้ความสำคัญคุ้มครองและรองรับพันธกรณีดังกล่าวข้างต้นได้ จึงจำเป็นต้องยกร่างกฎหมายคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ขึ้นมา ปัจจุบันพระราชบัญญัติคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ พ.ศ. 2546 ได้ถูกประกาศใช้เป็นกฎหมายแล้ว โดยมีผลใช้บังคับในวันที่ 28 เมษายน 2546

ตัวอย่างเช่น ผู้ประกอบการที่ใคราจะแอบอ้างโดยทำการผลิตหรือจำหน่ายเครื่องปั้นดินเผาบ้านเชียงไม่ได้ แต่หากผู้ประกอบการที่ใคราต้องการจำหน่ายเครื่องปั้นดินเผาบ้านเชียงจะต้องสั่งซื้อจากผู้ผลิตหรือผู้ประกอบการที่บ้านเชียง จ.อุดรธานีที่มีการจัดทะเบียนเป็นผู้ใช้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์เท่านั้น อย่างไรก็ตามแม้ว่าผู้ประกอบการจะอยู่ในพื้นที่เดียวกันกับพื้นที่ที่มีสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ แต่หากผู้ประกอบการรายนั้นไม่ได้ทำการจดทะเบียนเป็นผู้ใช้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ก็จะไม่สามารถผลิตหรือจำหน่ายได้เช่นเดียวกัน ยกเว้นผู้ประกอบการรายนั้นสามารถแสดงได้ว่าตนดำเนินธุรกิจนั้นมาไม่น้อยกว่า 10 ปีซึ่งหากยังคงดำเนินการจะต้องได้รับโทษตามที่ได้กำหนดใน พรบ.คุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ พ.ศ.2546 นอกจากนี้ สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ยังสามารถเจาะกลุ่มผู้บริโภคแบบ niche market คือ เป็นกลุ่มผู้บริโภคที่มีความนิยมสินค้าที่มาจากแหล่งกำเนิดของสินค้านั้นจริง ๆ โดยไม่ได้มีการแอบอ้าง อ้างอิง หรือเลียนแบบ และยังช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายในการประชาสัมพันธ์ให้กับผู้ประกอบการ เนื่องจากสินค้าที่มีการจดทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์จะเป็นที่รู้จักของผู้บริโภคเป็นอย่างดี จึงสามารถช่วยเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันของผู้ประกอบการได้อีกทางหนึ่ง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด เมื่อมีการจดทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์แล้วสามารถช่วยเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้านั้น ๆ เช่น ข้าวสังข์หยดเมืองพัทลุง จากราคากิโลกรัมละ 25 บาท เป็น 60-65

บาท หรือทุเรียนเมืองนนท์ที่กรมทรัพย์สินทางปัญญา. พระราชบัญญัติคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ พ.ศ. 2546.

(http://www.ipthailand.go.th/ipthailand/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=233&Itemid=470. สืบค้นค้นหาเมื่อวันที่ 25 ธันวาคม 2563)

สำหรับข้าวเกษตรอินทรีย์ ถือเป็นสินค้าชุมชนที่ผลิตในแหล่งภูมิศาสตร์ และได้ขอขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ไว้เพื่อให้การค้าข้าวได้รับการรับรองมาตรฐานการผลิต มีตรารับรองคุณภาพสินค้า แสดงบนบรรจุภัณฑ์ก่อให้เกิดความเชื่อมั่นต่อผู้บริโภค ปัจจุบันมีข้าวที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ 9 รายการได้แก่

1. ข้าวหอมมะลิทุ่งกุลาร้องไห้
2. ข้าวสังข์หยด เมืองพัทลุง
3. ข้าวก่ำล้านนา
4. ข้าวฮางหอมทอง สกลทวาปี
5. ข้าวแจ๊กเขย เส้าไห้
6. ข้าวหอมมะลิสุรินทร์
7. ข้าวเหลืองปะทิว
8. ข้าวไร่ริมหัว เพชรบูรณ์
9. ข้าวเหนียวเขาวง กาฬสินธุ์

7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ดวงกมล บุรณสมภพ (2557) บทความเรื่อง กลยุทธ์ใหม่สำหรับการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ของประเทศไทย สรุปได้ดังนี้ คณะกรรมการเกษตรอินทรีย์แห่งชาติได้กล่าวถึงกลยุทธ์ใหม่สำหรับการพัฒนาอุตสาหกรรมเกษตรอินทรีย์ของประเทศไทย ซึ่งจะดำเนินการในปี 2014-2016 โดยกลยุทธ์เหล่านี้จะพัฒนาประเทศไทยให้เป็นศูนย์กลางในการผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์มี 4 กลยุทธ์ที่จะดำเนินการในช่วงระยะเวลาสามปีแรกประกอบด้วย กลยุทธ์ที่ 1 คือ มุ่งเน้นไปที่การให้ความรู้และการจัดการ นวัตกรรมเกษตรอินทรีย์ ส่วนกลยุทธ์ที่ 2 คือการพัฒนาและเชื่อมโยงเครือข่ายการผลิต กลยุทธ์ที่ 3 คือ เสริมสร้าง

ความเข้มแข็งด้านการตลาดและมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของประเทศไทยและสร้างความเชื่อมั่นในสินค้าเกษตรอินทรีย์เพื่อเพิ่มปริมาณและมูลค่าของสินค้าเกษตรอินทรีย์ไทยกลยุทธ์ที่ 4 คือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งหมดจะได้รับการสนับสนุนให้ทำงานในลักษณะบูรณาการในการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ของประเทศไทย ทั้งนี้ตลาดโลกสำหรับสินค้าเกษตรอินทรีย์มีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว จึงเป็นโอกาสที่ดีของการส่งออกผลิตภัณฑ์ที่ปลอดภัยและมีของไทยไปยังตลาดต่างประเทศโดยตลาดที่สำคัญ ได้แก่ ประเทศสหรัฐอเมริกา และสหภาพยุโรป สินค้าเกษตรอินทรีย์ที่นิยม คือ ข้าว, กุ้งกุลาดำ, เนื้อ, นมและปลา โดยการควบคุมมาตรฐานของเกษตรอินทรีย์เป็นหนึ่งในงานของสำนักมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ ภายใต้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ นอกจากนี้ประเทศไทยยังได้ผลักดันตลาดส่งออกสินค้าอินทรีย์ของไทยไปสู่ตลาดอาเซียน เพื่อพัฒนาเป็นศูนย์กลางของสินค้าเกษตรแห่งภูมิภาคอาเซียนในปี 2015

บุญร่วม คาจันทราช (2554) ได้ทำการศึกษา กิจกรรมในฟาร์มเกษตรอินทรีย์ที่เอื้อต่อการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนในชนบท โดยดำเนินการคัดเลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง คือ ฟาร์มเกษตรอินทรีย์ของเกษตรกร ตำบลหนองกุงสวรรค์ อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสำรวจและแบบสัมภาษณ์ การวิเคราะห์คุณภาพดิน โดยเก็บตัวอย่างดินแล้ววิเคราะห์ผลในห้องปฏิบัติการและนำค่าที่ได้มาทดสอบสมมติฐานใช้ t-test, F-test (Three-way MANOVA) ผลการวิจัยพบว่า การจัดการระบบฟาร์มเกษตรอินทรีย์ เกษตรกรได้ลดปัจจัยการผลิตที่มาจากภายนอก เพื่อใช้ในการเกษตร โดยการไม่ใช้สารสังเคราะห์ทั้งหลาย แต่เกษตรกรจะใช้หลักการหมุนเวียนใช้ทรัพยากรในฟาร์มให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด ซึ่งเป็นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและเพิ่มผลผลิตที่มีอยู่ให้สมบูรณ์มากขึ้น โดยปัจจัยการผลิตส่วนใหญ่ได้แก่ ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยน้ำอินทรีย์ชีวภาพจากพืชและสัตว์ที่เกษตรกรผลิตขึ้นเองจากภูมิปัญญาพื้นบ้านผสมผสานกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ได้อย่างเหมาะสม โดยยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต จึงทำให้ประสบความสำเร็จในชีวิตรวมถึงได้เป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ในการดำเนินกิจกรรมทางการเกษตรในฟาร์มเกษตรอินทรีย์ที่เอื้อต่อการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนในชนบท ประจำจังหวัดมหาสารคาม ผักคะน้าและผักกวางตุ้งที่ปลูกในแปลงบุญร่วม 2 ที่วัดระหวางการทดลองและหลังทดลองมีปริมาณค่าการนำไฟฟ้า อินทรีย์วัตถุไนโตรเจน ฟอสฟอรัส โพแทสเซียมและความหนาแน่นมากกว่าสิ่งทดลองอื่นๆเกษตรกรใช้ปัจจัยการผลิต ผลิตภัณฑ์และวิธีการป้องกันกำจัดศัตรูพืช/โรคพืช/วัชพืชและสารเร่งการเจริญเติบโต การป้องกันกำจัดแมลงศัตรูพืชและสัตว์ในโรงเก็บที่อนุญาตให้ผลิตภัณฑ์

และวิธีการตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของประเทศไทย รวมจำนวน 35 รายการ อนุญาตให้ใช้ได้แต่ต้อง ใช้ตามข้อกำหนดอย่างเคร่งครัดและใช้อย่างระมัดระวังรวมจำนวน 20 รายการ และไม่เลือกใช้รวมจำนวน 32 รายการ เกษตรกรผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความรู้ในการดำเนินกิจกรรมทางการเกษตรในฟาร์มเกษตร อินทรีย์ที่เอื้อต่อการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนในชนบทโดยรวมและเป็นรายด้านอยู่ในระดับมาก ได้แก่ ด้านแนวคิดและทัศนคติ และด้านเศรษฐกิจ และมีความรู้หลังฝึกอบรมสูงกว่าก่อนฝึกอบรม อย่างมี นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ประทานทิพย์ กระทบ (2557) ตลาดเกษตรกรเป็นช่องทางการกระจายผลผลิตเกษตรที่สำคัญของ เกษตรกรรายย่อย โดยเฉพาะเกษตรกรที่ทำเกษตรในระบบเกษตรที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมเช่น เกษตร อินทรีย์ และปลอดภัย และเพื่อการพัฒนาและเพิ่มตลาดเกษตรกรให้ผู้บริโภคได้เข้าถึงมากขึ้น รวมถึง เพิ่มปริมาณการซื้อของผู้บริโภคในตลาด บทความนี้จึงนำเสนอการศึกษาเพื่อทราบถึงปัจจัยที่มีผลต่อการ ให้ราคาส่วนเพิ่มและปริมาณการซื้อผลผลิตเกษตรอินทรีย์และปลอดภัยของผู้บริโภค โดยสัมภาษณ์ผู้ ซื้อในตลาดเกษตรกรจำนวน 200 ราย และจากการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยแบบจำลองโลจิสแบบเรียงลำดับ (Ordered Logit Model) พบว่า ปัจจัยที่สำคัญที่มีอิทธิพลต่อการให้ราคาส่วนเพิ่มของผู้และการเพิ่ม ปริมาณการซื้อของผู้บริโภคเกี่ยวข้องกับความรู้ความเข้าใจระบบเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และ ทัศนคติด้านคุณภาพผลผลิต ความปลอดภัยจากสารเคมีปนเปื้อนในผลผลิต และการได้รับข่าวสารความรู้ จากการรณรงค์ และประชาสัมพันธ์อย่างสม่ำเสมอในตลาดเกษตรกร นอกจากนี้ยังพบว่าผู้บริโภคในตลาด เกษตรกรที่จำหน่ายผลผลิตเกษตรอินทรีย์มีความน่าจะเป็นที่จะจ่ายราคาส่วนเพิ่มสูงกว่าผู้บริโภคในตลาด ที่จำหน่ายผลผลิตเกษตรปลอดภัย

ปรารธนา ยศสุข, พงศกร กาวิชัย (2560) ได้ศึกษาปัญหาและอุปสรรคในกระบวนการนำนโยบาย เกษตรอินทรีย์สู่การปฏิบัติของหน่วยงานภาครัฐไทย และเพื่อเสนอแนะแนวคิดที่เหมาะสมสำหรับกระบวนการ นำนโยบายเกษตรอินทรีย์สู่การปฏิบัติอย่างยั่งยืนของภาครัฐไทย ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาอุปสรรค ของการนำนโยบายไปปฏิบัติของหน่วยงานในภาคส่วนของรัฐ ได้แก่ 1.การกำหนดนโยบายและตัวชี้วัดที่ไม่ ชัดเจน 2.การจัดทำแผนและดำเนินงานแบบแยกส่วน 3.การขาดการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสีย และ 4. ความสัมพันธ์ที่แยกไม่ออกระหว่างการเมือง วัฒนธรรม และโครงสร้างการดำเนินงานของส่วนราชการ ส่วนข้อเสนอแนะสำหรับภาคส่วนของรัฐที่เกี่ยวข้องในการนำนโยบายเกษตรอินทรีย์สู่การปฏิบัติในอนาคต ที่เหมาะสม ได้แก่ 1) การคิดค้นนวัตกรรมใหม่ที่สามารถช่วยเหลือการผลิตเกษตรอินทรีย์แก่เกษตรกร 2)

การควบคุมอย่างเข้มงวดในการใช้สารเคมีในการผลิตทางการเกษตร 3) การสร้างแรงจูงใจให้กับเกษตรกรที่ต้องการปรับเปลี่ยนจากเกษตรเคมีสู่เกษตรอินทรีย์ 4) การสนับสนุนการทำเกษตรอินทรีย์ให้ครอบคลุมระบบของห่วงโซ่อุปทาน 5) การพัฒนาฐานข้อมูลเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ให้มีความชัดเจน 6) การส่งเสริมการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับผลดีผลเสียจากการใช้สารเคมีและสารอินทรีย์ 7) การให้ผู้บริโภคเข้ามามีส่วนร่วมในการตรวจสอบสินค้าและมาตรฐานของเกษตรอินทรีย์ 8) การสนับสนุนการเชื่อมโยงการตลาดงานด้านเกษตรอินทรีย์ทั้งระดับบุคคล องค์กร และภาคี 9) การบูรณาการเทคโนโลยีสารสนเทศกับการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ 10) การมีการจัดตั้งกองทุนเพื่อเกษตรกรอินทรีย์ 11) การสร้างความชัดเจนและสร้างการยอมรับมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ให้กับทุกภาคส่วนทั้งในและนอกประเทศ

ปรารธนา ยศสุข, พงศกร กาวิชัย (2560) เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคและเพื่อเสนอแนะแนวคิดที่เหมาะสมกับกระบวนการนำนโยบายเกษตรอินทรีย์สู่การปฏิบัติ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพจากข้อมูลทุติยภูมิและปฐมภูมิ รวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม อภิปรายกลุ่ม และสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลจำนวน 40 คน มาจากหลายภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง (เช่น ผู้กำหนดนโยบายระดับชาติ ผู้ปฏิบัติ นโยบาย ตัวแทนผู้ประกอบการ นักวิชาการ และเกษตรกรอินทรีย์) วิเคราะห์ข้อมูลโดยการอธิบายและสถิติเชิงพรรณนา การตรวจสอบคุณภาพของข้อมูลใช้แบบสามเส้า ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาอุปสรรค ได้แก่ นโยบายและตัวชี้วัดที่ไม่ชัดเจน การจัดทำแผนและการดำเนินงานแบบแยกส่วน การขาดการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และความสัมพันธ์ที่แยกไม่ออกระหว่างการเมือง วัฒนธรรม และโครงสร้าง ข้อเสนอแนะ ได้แก่ เกิดคตินวัตกรรมใหม่ที่ช่วยการผลิตเกษตรอินทรีย์ การควบคุมการใช้สารเคมีเกษตรสร้างแรงจูงใจให้กับเกษตรกรสู่เกษตรอินทรีย์ สนับสนุนการทำเกษตรอินทรีย์ตามระบบห่วงโซ่อุปทาน พัฒนาฐานข้อมูลเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ ประชาสัมพันธ์เผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับผลดีผลเสียของเกษตรอินทรีย์ การเข้ามามีส่วนร่วมของผู้บริโภคในการตรวจสอบมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ สนับสนุนการเชื่อมโยงการตลาดงานด้านเกษตรอินทรีย์ บูรณาการเทคโนโลยีสารสนเทศการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ จัดตั้งกองทุนเกษตรกรอินทรีย์และสร้างการยอมรับมาตรฐานเกษตรอินทรีย์

ชานนท์ โกมลมาลย์ นวัตกรรมทางสังคมเพื่อขับเคลื่อนสุขภาวะโดยการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชน วารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ปีที่ 26 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2561 ผลการศึกษาพบว่า นวัตกรรมทางสังคมที่เกิดขึ้นในบริบทของสังคมไทยที่เห็นได้ชัดเจนส่วนหนึ่ง คือนวัตกรรมทางสังคมการบริหารจัดการประเทศหรือด้านการเมืองซึ่งเปลี่ยนแปลงจากอดีตที่ต้องแสดงให้เห็นว่านโยบายต่างๆต้อง

สร้างขึ้นและลงมือปฏิบัติให้ประชาชนส่วนใหญ่เห็นและสัมผัสได้ อาทิ การเกิดขึ้นของ “โครงการหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า” หรือที่คนไทยเรียกกันติดปากว่า “30 บาทรักษาทุกโรค” เป็นนวัตกรรมทางสังคมหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับประเด็นสุขภาพ โครงการนี้ไม่เพียงแต่ช่วยให้คนทั้งประเทศเข้าถึงการรักษาพยาบาลเท่านั้น แต่ยังเป็นการช่วยประชาชนส่วนหนึ่งไม่ให้เกิดภาวะล้มละลายจากภาระค่าใช้จ่ายในการรักษาด้วย ตัวอย่างนวัตกรรมที่เสนอมานี้คือการแก้ไขความต้องการจำเป็นทางสังคมซึ่งเป็นปัญหาสังคมที่ประชาชนคนไทยไม่สามารถเข้าถึงบริการสุขภาพที่ราคาถูกลงและมีคุณภาพได้ ศักยภาพและความสามารถในการสร้างนวัตกรรม “ศักยภาพ (Potential)” หมายถึงความสามารถ พลังที่ซ่อนอยู่ในตัวมนุษย์ ทุกคนสามารถมีคุณภาพชีวิตที่ดีที่เต็มไปด้วยความสุขและความสำเร็จ หากสามารถบรรลุถึงศักยภาพที่แท้จริงของตนเอง (Self-actualization) การสร้างนวัตกรรมทางสังคมจำเป็นต้องอาศัยศักยภาพและทักษะที่แตกต่างกันซึ่งมีอยู่ในตัวเด็กและเยาวชน อันจะส่งผลต่อการเรียนรู้และพัฒนานวัตกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด ความคิดสร้างสรรค์ในการสร้างนวัตกรรมทางสังคม ความคิดสร้างสรรค์คือจุดเริ่มต้นของการสร้างและพัฒนานวัตกรรมรูปแบบต่างๆ อาจเกิดจากการคิดผสมผสานเชื่อมโยงระหว่างความคิดใหม่ๆ ที่แก้ปัญหาและเอื้ออำนวยประโยชน์ต่อตนเองและสังคม นอกจากนี้ความคิดสร้างสรรค์เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องที่เริ่มต้นจากสังเกตการณ์มาสู่การทดลองทำ แล้วทำซ้ำๆ ด้วยเหตุนี้นวัตกรรมจึงเป็นกระบวนการการเรียนรู้ต่อเนื่องถึงความเหมาะสมและจะสามารถพัฒนาต่อยอดได้อย่างไร ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างนวัตกรรมทางสังคมจึงต้องให้ออกาสทดลองคิดและปฏิบัติชุดประสบการณ์อย่างสร้างสรรค์

ธีรศักดิ์ อุ่นอารมณ์เลิศ , จุริวรรณ จันทลา , ทิพย์วรรณ สุขใจรุ่งวัฒนา , สัมพันธ์ สุกใส , วาสนา มะลินิน , การพัฒนารูปแบบการสร้างนวัตกรรมภูมิปัญญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อเสริมสร้างศักยภาพในการแข่งขันอย่างยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์กลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง, วารสารศิลปการศึกษาศาสตรวิจัย ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2558) ผลการศึกษาพบว่า ปัจจุบันกลุ่มวิสาหกิจชุมชนมีการสร้างนวัตกรรมภูมิปัญญาเศรษฐกิจพอเพียงด้านนวัตกรรมกระบวนการสูงที่สุด รองลงมาคือนวัตกรรมผลิตภัณฑ์ หากพิจารณาถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างนวัตกรรม ภูมิปัญญาเศรษฐกิจพอเพียง กลุ่มวิสาหกิจชุมชนมีปัจจัยทุนทางสังคมสูงที่สุด รองลงมาคือ ปัจจัยการบริหารและพัฒนาบุคลากร ปัจจัยภาวะผู้นำของประธาน/หัวหน้ากลุ่มวิสาหกิจชุมชน และปัจจัยการจัดองค์การมีค่าต่ำที่สุดรูปแบบการสร้างนวัตกรรมภูมิปัญญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อเสริมสร้างศักยภาพในการแข่งขัน

อย่างยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ กลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง พบว่ามีองค์ประกอบสำคัญ 5 องค์ประกอบ คือ (1) วิสาหกิจชุมชน (2) นักพัฒนา (3) ประชาชนชาวบ้าน (4) นักวิชาการ และ (5) ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยจะต้องมีปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญอีก 4 ปัจจัย คือ (1) การใช้ทรัพยากรในชุมชน (2) การพัฒนาทางด้านจิตใจและการช่วยเหลือเกื้อกูล (3) ผู้นำกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่มีศักยภาพ และ (4) การจัดการความรู้ในการสร้างนวัตกรรมภูมิปัญญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นควรจะมีขั้นตอนในการดำเนินการ 9 ขั้นตอนคือ (1) การวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชน (2) การสำรวจภูมิปัญญาและทุนทางสังคม (3) การวิเคราะห์ตลาด (4) การจัดการความรู้ (5) การสร้างแนวคิดผลิตภัณฑ์/กระบวนการ (6) การตรวจสอบแนวคิดผลิตภัณฑ์ / กระบวนการ (7) การผลผลิตผลิตภัณฑ์ต้นแบบ / กระบวนการ (8) การทดสอบตลาด/ การทดลองกระบวนการ (9) การปรับปรุงผลิตภัณฑ์ / กระบวนการ นอกจากนี้สิ่งที่ค้นพบคือ หลักการเงื่อนไข และแนวปฏิบัติตามพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำไปประยุกต์กับวิสาหกิจชุมชนได้ ทุกประเภทและทุกลักษณะกิจการได้ ไม่แตกต่างกัน โดยข้อเสนอแนะที่สำคัญในการประยุกต์แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับวิสาหกิจชุมชน คือต้องให้ผู้ประกอบการเรียนรู้ เข้าใจหลักการอย่างจริงจัง และควรประกอบการโดยยึดหลักปฏิบัติคือ ต้องมีความรู้ ต้องมีคุณธรรมในการดำเนินกิจการโดยความมีเหตุผลพอประมาณ และสามารถคุ้มกันตนเองได้ อุ่มชูตนเองได้ให้ยืนบนขาตนเองได้ สรุปว่าแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงสามารถประยุกต์ ใช้กับวิสาหกิจชุมชนทุกชนิดและทุกขนาดกิจการได้เป็นอย่างดี

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “นวัตกรรมสังคม : การเปลี่ยนเชิงระบบของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษ” มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาขั้นตอนของการก่อรูปในการรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง จ.ศรีสะเกษ 2) เพื่อศึกษาถึงกระบวนการและองค์ประกอบของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง จ.ศรีสะเกษ และ 3) เพื่อศึกษาผลสำเร็จในการเปลี่ยนเชิงระบบของวิสาหกิจชุมชนอุ่มแสงในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตเป็นแบบอินทรีย์และเชื่อมโยงในระดับตลาดโลก ลักษณะของงานวิจัยมุ่งตอบคำถามในการให้รายละเอียดในเชิงลึก ดังนั้น ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการศึกษาวิจัยในเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ควบคู่ไปกับการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) เพื่อให้ได้ข้อมูล ความคิดเห็น มุมมองของผู้ให้ข้อมูลหลากหลาย ซึ่งมีรายละเอียดในการดำเนินงานวิจัยดังนี้

1. การออกแบบการวิจัย
2. ผู้ให้ข้อมูลหลัก
3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
4. การเก็บรวบรวมข้อมูล
5. การจัดการข้อมูล
6. ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย
7. การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล
8. การวิเคราะห์ข้อมูล และการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

1. การออกแบบการวิจัย

1.1 การศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research)

ในการวิจัยนี้มีการเก็บข้อมูลจาก เอกสาร และข้อมูลหลักฐานต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคม กระบวนการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารหรือการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยการทบทวนแนวความคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีนวัตกรรมสังคม ตัวแบบความยั่งยืนของนวัตกรรมสังคม แนวคิดวิสาหกิจชุมชน ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการพึ่งตนเอง ทฤษฎีทางธุรกิจและการตลาด และสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ มาใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกับบทสัมภาษณ์ และข้อมูลจากเอกสารที่นำมากำหนดกรอบแนวความคิดในข้างต้น

1.2 วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview)

การเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เป็นวิธีในการเก็บข้อมูลที่เหมาะสมกับวิจัยในการครั้งนี้ ด้วยเหตุผลดังนี้

- 1) ผู้วิจัยเชื่อว่าความจริงมีหลากหลาย ซึ่งจะต้องทำการศึกษาแบบองค์รวม (Lincoln & Guba, 1985) ดังนั้นงานวิจัยเชิงคุณภาพจะช่วยให้เข้าใจถึงความเข้าใจ ความรู้สึก ประสบการณ์ และความคิดเห็นของคน โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (Patton, 1990)
- 2) งานวิจัยเชิงคุณภาพใช้คนเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลปฐมภูมิ เพราะมีความเชื่อว่าคนเป็นเครื่องมือที่มีมาตรฐาน ซึ่งสามารถปรับแก้กับความจริงหลากหลายได้ตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา (Patton, 1990) เพราะว่ามันมนุษย์สามารถปรับตัวได้กับรูปแบบต่าง ๆ ที่ประสบ (Lincoln & Guba, 1985)

ในการสัมภาษณ์ เป็นการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง รูปแบบการสัมภาษณ์จะอยู่ในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ เป็นการพูดคุยสนทนาตามธรรมชาติ (Naturalistic Inquiry) คำถามในการสัมภาษณ์ โดยการใช้ประเด็นและแนวคำถามแบบปลายเปิด (Open-Ended Questions) ซึ่งมีความยืดหยุ่นและเปิดกว้าง เพื่อกระตุ้นให้ผู้ถูกสัมภาษณ์เล่าเรื่องราวอย่างมีเป้าหมาย นอกจากนี้มีการนำคำสำคัญ (Keywords) มาใช้ประกอบในการขึ้นคำถามสัมภาษณ์ โดยมีการร่างข้อคำถามที่มีลักษณะปลายเปิดที่มีคำสำคัญพร้อมทั้งลักษณะของข้อคำถามที่มีความยืดหยุ่นและพร้อมที่จะมีการปรับเปลี่ยนถ้อยคำของข้อคำถามให้มีความสอดคล้องกับผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยหรือผู้ให้สัมภาษณ์แต่ละคนในแต่ละสถานการณ์ที่มีเหตุการณ์หรือมีสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลหลักตอบข้อคำถามจากการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-Depth Interview) อันทำให้มาได้ซึ่งข้อมูลที่มีความหลากหลายในมิติต่าง ๆ และข้อเท็จจริงในทางปฏิบัติ

ที่มีทั้งมิติของความความลึกและมิติของความกว้างในเรื่องเกี่ยวกับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ให้ข้อมูลที่ได้นำไปดำเนินการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-Depth Interview) นั้น นอกจากนี้ขณะที่มีการสัมภาษณ์จะมีการใช้คำถามนำไปสู่การสนทนา ภายใต้บรรยากาศที่ผ่อนคลาย และเป็นส่วนตัว โดยก่อนเริ่มทำการสัมภาษณ์ ผู้สัมภาษณ์จะทักทาย (Small Talk) และชี้แจง อธิบายวัตถุประสงค์การวิจัย รวมถึงแจ้งให้ผู้ให้ข้อมูลทราบว่าเขามีความสำคัญต่องานวิจัยนี้อย่างไร

1.3 การสนทนากลุ่ม (Focus group) ผู้วิจัยได้ใช้แนวทางการสนทนากลุ่มในการวิจัยนี้ ด้วยการสนทนากลุ่ม 2 กลุ่มคือ กลุ่มแรก เป็นสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง ต.ตู่ อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษ กลุ่มสอง เป็นคณะกรรมการวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง ต.ตู่ อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษ

2. ผู้ให้ข้อมูลหลัก

การศึกษานี้เลือกกลุ่มตัวอย่างโดยอาศัยการพิจารณาเชิงทฤษฎี จนกว่าจะถึงจุดอิ่มตัวของข้อมูล (Data Saturation Point) โดยเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key informants) เชิงทฤษฎี (Theoretical Sampling) โดยมีกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักเป็น 5 กลุ่ม ดังนี้

- 2.1 กลุ่มแกนนำของวิสาหกิจชุมชนอุ่มแสง
- 2.2 กลุ่มชาวนาผู้ทำนาแนวเกษตรอินทรีย์
- 2.3 กลุ่มชาวนาในตำบลอุ่มแสงที่ทำนาแนวเกษตรเคมี
- 2.4 กลุ่มภาครัฐ พัฒนาการจังหวัด เกษตรอำเภอ ฯลฯ
- 2.5 กลุ่มภาคเอกชนที่รับซื้อข้าว

3. เครื่องมือในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ประกอบด้วย แบบบันทึกหัวข้อสัมภาษณ์ แบบบันทึกภาคสนามของผู้วิจัย และอุปกรณ์ภาคสนาม

- 3.1 แบบบันทึกหัวข้อสัมภาษณ์

3.1.1 ศึกษาบทความ จากเอกสาร วารสาร รวมทั้งเว็บไซต์ ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด ทฤษฎี ซึ่งได้แก่ทฤษฎีนวัตกรรมทางสังคม ตัวแบบความยั่งยืนของนวัตกรรมสังคม แนวคิดวิสาหกิจชุมชน ปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียงกับการพึ่งตนเอง ทฤษฎีทางธุรกิจและการตลาด และสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ โดยนำมาสรุปประเด็น เพื่อกำหนดแนวทางการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักต่อไป

3.1.2 ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกแบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) และไม่มีโครงสร้าง (Non-structured Interview) ซึ่งแนวทางการสัมภาษณ์เป็นการสนทนา หรือสัมภาษณ์แบบเจาะลึกโดยรวบรวมประเด็นคำตอบ ตรวจสอบความครอบคลุมของเนื้อหา และนำมาแก้ไข เพื่อสร้างความสมบูรณ์ให้กับแนวทางการสัมภาษณ์ โดยการตั้งคำถามไว้ล่วงหน้า ใช้แนวคำถามปลายเปิด เพื่อนำไปสัมภาษณ์ ซักถาม พูดคุยตัวต่อตัวระหว่างผู้วิจัยให้ครบตามประเด็นที่กำหนดไว้

3.2 การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

สำหรับกระบวนการในการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในกระบวนการวิจัยนั้น เนื่องจากระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการวิจัยครั้งนี้ ได้กำหนดให้ใช้วิธีการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-Depth Interview) เป็นกระบวนการสัมภาษณ์ที่ไม่มีการกำหนดโครงสร้างของข้อคำถามที่นำมาใช้ในการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-Depth Interview) อย่างชัดเจน เพียงแต่มีการกำหนดลักษณะของข้อคำถามที่มีลักษณะเปิดกว้างมีความยืดหยุ่น และมีการนำคำสำคัญ (Keywords) มาใช้ประกอบในการชี้แนะในกระบวนการสัมภาษณ์ โดยที่ลักษณะของข้อคำถาม สามารถที่จะปรับเปลี่ยนถ้อยคำหรือให้มีความสอดคล้องกับผู้ให้ข้อมูลหลักแต่ละคน ตามสถานการณ์ที่มีการขับเคลื่อนหรือเปลี่ยนแปลงไปได้ตลอดเวลา

ในการออกแบบหรือสร้างแบบสัมภาษณ์นี้ ผู้วิจัยนำมาดำเนินกระบวนการตรวจสอบความถูกต้องชัดเจนในเชิงเนื้อหาให้สอดคล้องกับประเด็นปัญหาและวัตถุประสงค์ของการวิจัยโดยผู้ทรงคุณวุฒิและนักวิชาการเบื้องต้นก่อน เพื่อที่จะนำแนวความคิดหรือข้อเสนอแนะอันเป็นประโยชน์ที่ได้รับจากผู้ทรงคุณวุฒิและนักวิชาการมาใช้ในการปรับปรุงข้อคำถามของแบบสัมภาษณ์ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่มีความถูกต้องสมบูรณ์ อันมีผลต่อการนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ไปใช้ในกระบวนการประมวลผลข้อมูลต่อไป

3.3 แบบบันทึกภาคสนาม (Field note)

ผู้วิจัยจะบันทึกข้อมูลที่เป็นเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงระหว่างการสัมภาษณ์ทั้งสถานการณ์บรรยากาศ เรื่องราวต่าง ๆ ที่น่าสนใจ ตลอดจนกระบวนการในการสัมภาษณ์ครั้งนั้น และคำตอบจากผู้ให้ข้อมูลหลัก รวมไปถึงบันทึกความคิด ความรู้สึกของผู้วิจัยต่อประเด็นต่าง ๆ และประเด็นคำถามที่น่าสนใจ เพื่อนำไปใช้ในการสัมภาษณ์ครั้งต่อไปอีกด้วย

3.4 อุปกรณ์ภาคสนาม

ในการสัมภาษณ์แต่ละครั้งจะมีประเด็นที่น่าสนใจมากมาย ซึ่งผู้วิจัยไม่สามารถจดบันทึกหรือจดจำรายละเอียดได้ทั้งหมด จึงต้องใช้เทปในการบันทึกเสียงในระหว่างการสัมภาษณ์เพื่อช่วยเก็บรายละเอียดทั้งหมด โดยผู้วิจัยได้ขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลหลักว่าจะทำการบันทึกเทป หลังจากการสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้ถอดเทปและพิมพ์ข้อมูลลงในโปรแกรม Microsoft Word โดยการพิมพ์ทุกคำพูดโดยไม่มีการแก้ไขใด ๆ เพื่อจะได้นำข้อมูลเหล่านี้มาใช้ในการกระบวนการของการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

3.5 พื้นที่การวิจัย และการเข้าสู่สนามการวิจัย

หลังจากที่ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่วิจัยแล้ว ผู้วิจัยก็ต้องเตรียมตัวเข้าสู่สนามการวิจัย โดยผู้วิจัยได้เตรียมแนวทางในการสัมภาษณ์เบื้องต้น (Guideline) โดยคำนึงถึงวัตถุประสงค์ และแนวคำถามหลักในการวิจัยครั้งนี้ รวมทั้งศึกษาจากแนวคิด ทฤษฎีต่าง ๆ ที่ได้ศึกษามาเบื้องต้น เพื่อให้ครอบคลุมถึงเนื้อหาในการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เดินทางไปเก็บข้อมูลที่บ้านอุ่มแสง อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษ

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

4.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการและข้อมูลจากสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในระดับทุติยภูมิ (Secondary Data) ประเภทต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ รายงานการศึกษาวิจัยและผลงานวิจัยประเภทต่าง ๆ เป็นต้น เพื่อ

นำมาใช้เป็นแนวทางในการออกแบบหรือสร้างแบบสัมภาษณ์เจาะลึกรวมทั้งเพื่อนำมาใช้เป็นส่วนประกอบในกระบวนการวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูลในการวิจัย

4.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยการทำเอกสารจากทางมหาวิทยาลัยรังสิต เพื่อขออนุญาตในการขอข้อมูลเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการวิจัย และขอสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักในกลุ่มต่างๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลจากประสบการณ์จริง โดยผู้วิจัยปรากฏตัวในชุมชนในฐานะสมาชิกคนหนึ่งในพื้นที่และเป็นผู้สังเกตการณ์ในเวลาเดียวกัน การนำตัวตนเข้าสู่สนามเหตุการณ์จริงเช่นนี้เป็นช่องทางนำไปสู่การเรียนรู้โลกของชุมชนอย่างใกล้ชิด อีกทั้งเป็นข้อมูลสดใหม่ที่เสริมให้งานวิจัยมีคุณค่ามากยิ่งขึ้น

4.3 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจาะลึก ทางผู้วิจัยได้กำหนดแนวทางประการสำคัญในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการขอความร่วมมือจากผู้ให้ข้อมูลหลักทุกกลุ่มสำหรับการวิจัยครั้งนี้ เพื่อขอสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ อย่างไม่ก็ตาม ในกระบวนการสัมภาษณ์เจาะลึกนั้น ทางผู้วิจัยได้ดำเนินกระบวนการบันทึกข้อมูล โดยวิธีการจดบันทึกข้อมูลและการบันทึกเสียงของ เพื่อนำมาใช้ในกระบวนการตรวจสอบและตรวจทานความถูกต้องย้อนกลับในภายหลัง

5. การจัดการข้อมูล (Data Management)

การจัดการข้อมูล คือ “ความต้องการที่จะปฏิบัติการอย่างเป็นระบบ ด้านความเชื่อมโยงของกระบวนการในการเก็บข้อมูล และการนำข้อมูลกลับมาวิเคราะห์” ดังนั้นเพื่อการจัดการข้อมูลที่มีประสิทธิภาพ ผู้วิจัยจึงทำการตรวจรายการว่า ควรจะจัดเก็บข้อมูลอะไรบ้าง ควรจะนำข้อมูลใดกลับมาใช้ และควรจะเก็บข้อมูลไว้หลังเสร็จสิ้นการวิจัย สำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ สิ่งที่จะต้องตรวจสอบควรจะประกอบไปด้วยรายการดังต่อไปนี้ คือ ข้อมูลดิบ การบันทึกภาคสนาม เทป ข้อมูลส่วนตัว การวิเคราะห์ข้อมูลและการเขียนรายงาน สำหรับการจัดการข้อมูลในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจัดระเบียบเรียงข้อมูลทั้งหมดที่คล้ายคลึงกันให้อยู่ในไฟล์เดียวกัน เพื่อง่ายต่อการนำมาใช้และแก้ไข เพื่อรักษาความลับของผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยไม่ใช่ชื่อจริง แต่จะใช้ตัวอักษรหรือสัญลักษณ์แทนตัวผู้ให้ข้อมูล หลังจากเก็บข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยจะจัดแบ่งข้อมูลเป็นหมวดหมู่ ตาราง หรือแผนภาพ เพื่อง่ายต่อการวิเคราะห์ข้อมูล

6 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

6.1 ช่วงการเตรียมตัวก่อนดำเนินการวิจัย

การวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการศึกษาปรากฏการณ์เชิงลึกที่นักวิจัยเป็นผู้มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการทำงานวิจัยให้มีคุณภาพและสำเร็จลุล่วงได้ ท่ามกลางสถานการณ์ที่อาจเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา ทำให้นักวิจัยต้องมีความยืดหยุ่น และตัดสินใจด้วยวิจารณญาณอย่างมีสมเหตุสมผลในหลายสถานะที่เผชิญตรงหน้า ผู้วิจัยจึงต้องมีการเตรียมพร้อมในการทำการบ้านไปล่วงหน้า ซึ่งผู้วิจัยใช้แนวทางการลงพื้นที่ 2 ครั้ง ในครั้งแรกเป็นการวิจัยก่อนหน้า (pre-research) เพื่อนำข้อมูลในเบื้องต้นมาออกแบบการวิจัย ออกแบบคำถามการวิจัย ที่ต้องวิเคราะห์ถอดบทเรียนในเชิงลึกออกมาเป็นแนวทางการศึกษาก่อนลงสนามจริง ดำเนินการขอหนังสือจากทางมหาวิทยาลัย เพื่อประกอบการขอสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักเมื่อมีการอนุญาตให้ผู้วิจัยเข้าไปเก็บข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการดังต่อไปนี้

- 1) คัดกรองกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key informants) โดยติดต่อดำเนินการทางโทรศัพท์มาล่วงหน้า ทั้งนี้ ผู้วิจัยคำนึงถึงสิทธิและการให้ความยินยอมของกลุ่มเป้าหมายเป็นสำคัญ
- 2) ทำการติดต่อกับผู้ให้ข้อมูลหลัก เพื่อพูดคุยหาความรู้จัก สร้างความไว้วางใจ และชี้แจงรายละเอียดเกี่ยวกับการวิจัยและขอความยินยอมในการเข้าร่วมการวิจัย

นำแนวคำถามการสัมภาษณ์เชิงลึกที่สร้างขึ้นและผ่านการตรวจสอบจากนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญไปทำการสัมภาษณ์กับผู้ให้ข้อมูลหลัก ตามวัตถุประสงค์การวิจัยในแต่ละประเด็น นอกจากนี้แม้จะได้รับการนัดหมายไว้ล่วงหน้าแล้ว แต่ถ้าผู้ให้ข้อมูลหลักอ้างอิงหรือโยนก้อนหิมะ (snow ball) เพิ่มเติมผู้ให้ข้อมูลหลักคนอื่นๆ ผู้วิจัยจะจดบันทึกไว้ และทำการนัดหมายในภายหลัง

6.2 ช่วงหลังออกจากสนามการวิจัย

เมื่อผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ รวบรวมข้อมูลหลักฐานที่เกี่ยวข้องหลากหลายแหล่ง และได้ฝังตัวอยู่ในพื้นที่วิจัย จนกระทั่งได้ข้อมูลลุ่มลึกมากเพียงพอที่จะตอบคำถามการวิจัยได้อย่างชัดเจนแล้ว ผู้วิจัยยังไม่ได้ออกจากสนามในทันที แต่เป็นการถอดถอนอย่างค่อยเป็นค่อยไปควบคู่กับการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลที่

พิจารณาแล้วว่ามีทิศทางข้อค้นพบที่ชัดเจนและไม่พบข้อมูลสำคัญที่แตกต่างไปจากข้อมูลที่มีอยู่แล้วในประเด็นที่ทำการศึกษา

7. การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ทำการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลเพื่อประเมินความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของข้อมูลโดยวางแผนออกแบบการวิจัย การเก็บข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับการร้งผ่านพื้นที่ไซเบอร์ ตามแนวทางดังต่อไปนี้

7.1 ความเชื่อถือได้ (Credibility)

การวิจัยครั้งนี้ถูกดำเนินการเพื่อให้เกิดความเชื่อถือได้ของข้อมูลด้วยการเก็บข้อมูลจากหลายแหล่ง (Data Triangulation) โดยมีการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลจากการสะท้อนกลับของผู้ให้ข้อมูล (Member Check) ทั้งในระหว่างการสัมภาษณ์ เช่น ย้อนถามคำถามเกี่ยวกับเรื่องเดิมหากเข้าใจไม่ชัดเจน ใช้ประโยคสะท้อนความคิดความรู้สึกของผู้ให้ข้อมูลให้กระจ่าง หรือสรุปการเล่าเรื่องของผู้ให้ข้อมูลให้ฟังอีกครั้งในประเด็นสำคัญ

นอกจากนี้เมื่อเขียนรายงานการวิจัย ผู้วิจัยบรรยายถึง วิธีการเก็บข้อมูล การวิเคราะห์เชื่อมโยงข้อมูลอย่างละเอียด เผยถึงประสบการณ์ของกรณีศึกษา ยกตัวอย่างคำพูดที่สะท้อนความคิดของกรณีศึกษาอย่างชัดเจนในประเด็นที่ค้นพบ (Thick Description) และมีการตรวจสอบและตระหนักในอคติของตนเองต่อสิ่งที่ได้พบเจอในการทำวิจัย (Reflexivity) โดยสะท้อนสิ่งที่เกิดขึ้นภายในใจ และพยายามวางอคติหรือการตัดสินตีตรานั้น เพื่อให้ข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัยสะท้อนสภาพความจริงที่เป็นให้ได้มากที่สุดและถูกกระทบจากอคติที่ไม่เป็นธรรมชาติของผู้วิจัยให้น้อยที่สุด

7.2 ความไว้วางใจได้ (Dependability)

นอกจากการทำวิจัยตามระเบียบวิธีการอย่างเป็นระบบแล้ว การวิจัยครั้งนี้มีการพัฒนาฐานข้อมูลของกรณีศึกษา (Case Study Database) เพื่อจัดเก็บข้อมูลในการวิจัยอย่างเป็นหมวดหมู่และประกอบด้วยข้อมูลตามองค์ประกอบที่สำคัญสำหรับการวิจัยแบบกรณีศึกษา เช่น ข้อมูลการนัดหมายแต่ละครั้ง การถอดเทป บันทึกภาคสนาม คำสัมภาษณ์ ข้อสังเกต หลักฐานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง บรรยายภาคการ

ทำวิจัย การสะท้อนตัวตนของผู้วิจัย เป็นต้น โดยมีการพัฒนาปรับรูปแบบให้เหมาะสม มีหลักฐานการพัฒนาข้อมูลอย่างชัดเจน ไม่สับสน ช่วยให้มั่นใจได้ว่า ข้อค้นพบจากการวิจัยเกิดจากการหาความรู้อย่างเป็นระบบและไว้วางใจได้

7.3 ความยืนยันผลการวิจัย (Confirmability)

การวิจัยครั้งนี้จะมีการอธิบายขั้นตอนการทำวิจัยให้ชัดเจน ที่มาของข้อมูล การจัดการข้อมูล จนนำไปสู่ข้อค้นพบที่เกิดจากการวิจัยอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจ ติดตามกระบวนการต่าง ๆ และเห็นภาพตามได้ เป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยยืนยันในผลการวิจัย

8. การวิเคราะห์ข้อมูล และการนำเสนอผลการวิเคราะห์

การวิเคราะห์ข้อมูลเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นควบคู่กับการเก็บรวบรวมข้อมูล การตรวจสอบความครบถ้วนและความถูกต้องของข้อมูลอยู่ตลอดเวลา กล่าวคือ ในทุกครั้งที่มีการเก็บข้อมูลคำสัมภาษณ์ บทสนทนา กลุ่ม เอกสารหรือหลักฐานที่ได้จากผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยนำมาบันทึกและจัดระเบียบหลังได้ข้อมูล โดยวิเคราะห์ตามขั้นตอนเมื่อได้ข้อมูลใหม่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และข้อมูลที่เก็บเพิ่มเติมในส่วนที่ยังไม่สมบูรณ์ วนเป็นวงจรเช่นนี้ ตั้งแต่เริ่มต้นเก็บข้อมูลไปจนถึงข้อมูลอิมตัว ลุ่มลึกเพียงพอที่จะสรุปเป็นข้อค้นพบ โดยยกระดับข้อมูลให้กลายเป็นข้อค้นพบที่มีความเป็นหลักการและเป็นเหตุเป็นผลมากยิ่งขึ้น โดยแบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอนได้แก่ การสำรวจข้อมูล (Exploring) การพรรณนาข้อมูล (Describing) การจัดลำดับข้อมูล (Ordering) การอธิบายข้อค้นพบ (Explaining) และการพยากรณ์จากข้อมูล (Predicting) ดังรายละเอียดที่จะกล่าวต่อไปนี้

8.1 การสำรวจข้อมูล (Exploring)

การสำรวจข้อมูล คือ การสำรวจดูข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาแล้วจัดให้เป็นระบบระเบียบ เสมือนต้นร่างแรกของการนำเสนองานวิจัย แต่เป็นร่างชั่วคราวที่ทำให้เห็นรายละเอียดต่าง ๆ ในภาพรวมทั้งหมด ช่วยให้ผู้วิจัยจัดการกับข้อมูลที่มีอยู่มากมายให้อยู่ในรูปแบบที่เหมาะสมกับการวิเคราะห์และนำเสนอต่อไป รวมทั้งช่วยให้ค้นหาแนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลที่เหมาะสมสำหรับงาน ลดความคลุมเครือของข้อมูลให้กลายเป็นโครงร่างขึ้นมา โดยแบ่งการสำรวจออกเป็น 3 ประเด็นได้แก่ 1) การสำรวจความก้าวหน้าในสนาม

วิจัย โดยจัดทำระบบ แบบฟอร์ม ตารางสรุปการลงสนามหรือสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล 2) การสำรวจประเด็นสำคัญในการวิจัย จัดแยกองค์ประกอบที่สำคัญของข้อมูล ตามประเด็นสำคัญของการวิจัย และ 3) การสำรวจความก้าวหน้าในการเขียนงานวิจัยเป็นระบบ ติดตามการออกแบบการเขียนงานวิจัยที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง และปรับให้เข้ากับข้อมูลที่ถูกรวบรวมเข้ามาใหม่เรื่อย ๆ

จากแนวทางข้างต้นผู้วิจัยทำการสำรวจและจัดระเบียบข้อมูลทุกครั้งที่เกี่ยวข้องกับข้อมูล คือ มีการสำรวจว่าการเก็บข้อมูลแต่ละครั้งได้ข้อมูลอะไรมาบ้าง แบ่งออกได้เป็นประเด็นใดบ้าง ข้อมูลใดบ้างที่สำคัญ คัดแยกข้อมูล จัดระเบียบข้อมูลจากการสังเกตและสัมภาษณ์ออกตามประเด็นที่ศึกษา จัดทำโครงสร้างการนำเสนองานวิจัยเบื้องต้นที่ต้องมีการปรับเปลี่ยนตลอดการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้สามารถสื่อสารเนื้อหาสาระที่สำคัญได้อย่างเหมาะสม ตรงประเด็น และเป็นประโยชน์มากที่สุด

8.2 การพรรณนาข้อมูล (Describing)

การพรรณนาข้อมูลเป็นขั้นตอนที่ผู้วิจัยต้องพิจารณาว่าข้อมูลที่เก็บมาได้นั้นบ่งบอกถึงอะไร โดยทำการลดทอนข้อมูลให้เป็นสาระสำคัญที่กระชับและมีความหมายภายใต้ประเด็นที่ศึกษา และเห็นถึงความเชื่อมโยงที่อยู่ภายในตัวของข้อมูล การพรรณนาข้อมูลจึงเป็นขั้นตอนที่มีการบรรยายว่าสิ่งที่พบในข้อมูลนั้นคือ “อะไร” โดยแบ่งเป็นการพรรณนาผู้ให้ข้อมูล การพรรณนาประเด็นที่ศึกษาว่าผู้วิจัยพบอะไรบ้างในสนามวิจัย และ การพรรณนาถึงพฤติกรรมหรือประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูลถ่ายทอดออกมา

ในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยนำข้อมูลที่จัดระบบจากขั้นตอนการสำรวจข้อมูลมาทำการพรรณนาเชื่อมโยงกับประเด็นการวิจัยให้สะท้อนถึงความหมายที่สำคัญ และสามารถถ่ายทอดความจริงที่พบให้เกิดการเห็นภาพอย่างชัดเจนมากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นลักษณะของกรณีศึกษาทั้งภูมิหลังที่สะท้อนความเป็นตัวตนของให้ข้อมูล พรรณานามการวิจัยในด้านความเป็นมา ลักษณะพื้นที่ บรรยากาศ การปฏิสัมพันธ์ของผู้คน และพรรณนาถึงแก่นสาระของข้อมูลที่ได้จากการสังเกต สัมภาษณ์ และหลักฐานสำคัญที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่วิจัย

8.3 การจัดลำดับข้อมูล (Ordering)

ผู้วิจัยได้ทำการจัดลำดับข้อมูลซึ่งหมายถึง กระบวนการจัดกลุ่ม แยกประเด็น หรือจัดทำข้อมูลเป็นแผนภาพ ขั้นตอน หรือกระบวนการที่ชี้ให้เห็นถึงโครงสร้างการเชื่อมโยงที่ซับซ้อนของประเด็นที่

ทำการศึกษาซึ่งได้มาจากผู้ให้ข้อมูลและบริบทที่เกี่ยวข้อง โดยจัดลำดับตามลักษณะเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป การจัดลำดับตามกระบวนการ ซึ่งสะท้อนถึงเส้นทางของประเด็นที่ศึกษาจากส่วนย่อย รวบรวมเป็นภาพใหญ่ และการจัดลำดับตามสิ่งที่ถูกศึกษา ซึ่งเชื่อมโยงบุคคล กลุ่มบุคคล หรือพื้นที่ตามลักษณะความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการวิจัย จากนั้นได้เชื่อมโยงข้อมูลตามประเด็นที่ศึกษา สาเหตุและเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการ ใช้การจัดลำดับตามกระบวนการเพื่อสะท้อนถึงความเชื่อมโยงตามขั้นตอนหรือเงื่อนไขที่สำคัญ

8.4 การอธิบายข้อค้นพบ (Explaining)

ผู้วิจัยได้อธิบายสิ่งที่อยู่เบื้องหลังการเชื่อมโยงข้อมูลเหล่านั้นเพื่อตอบคำถามว่า “ทำไม” จึงเป็นเช่นนั้น หรือทำไมจึงเกิดปรากฏการณ์นั้นขึ้น เป็นการบรรยายถึงความซับซ้อนของปรากฏการณ์และบริบทที่เกี่ยวข้อง ชี้ให้เห็นถึงที่มาที่ไป สิ่งใดเกิดก่อนสิ่งใด รวมทั้ง สะท้อนถึงสิ่งที่ศึกษาตามประเด็นของการวิจัย ในลักษณะวัฏจักรที่เคลื่อนไปข้างหน้าหรือย้อนกลับได้ และเห็นถึงสิ่งที่แฝงเร้นอยู่ภายใต้ปรากฏการณ์ที่ไม่อาจเห็นได้ชัดเจน โดยการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) มาวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ แล้วทำการสรุปตามคำถามการวิจัย

บทที่ 4

การก่อรูปการรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง จ.ศรีสะเกษ

วัตถุประสงค์ในการนำเสนอขบวนการก่อรูปการวิจัยในข้อแรกว่า การก่อรูปในการรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง อ.ราชีไศล จ.ศรีสะเกษ เป็นอย่างไร โดยการก่อรูปนี้ ผู้วิจัยได้ฉายภาพให้เห็นตั้งแต่บริบทของชุมชน ซึ่งประกอบด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์ของบ้านอุ่มแสง อันเป็นที่ตั้งของวิสาหกิจชุมชน การก่อรูปทางความคิด การก่อตั้งกลุ่มเกษตรกรทึพย์เพื่อขายปุ๋ยอินทรีย์ การทำเกษตรนาแปลงใหญ่ การรวมตัวเป็นวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง และลักษณะพิเศษของวิสาหกิจแห่งนี้ โดยมีลำดับในการนำเสนอ ดังนี้

1. สภาพบริบทของบ้านอุ่มแสง อำเภอราชีไศล จังหวัดศรีสะเกษ
2. การก่อรูปทางความคิดของผู้นำ
3. กลุ่มเกษตรกรทึพย์
4. วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง อำเภอราชีไศล จ.ศรีสะเกษ
5. ลักษณะพิเศษของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง อำเภอราชีไศล จ.ศรีสะเกษ

1. สภาพบริบทของบ้านอุ่มแสง อำเภอราชีไศล จังหวัดศรีสะเกษ

ทุ่งกุลาร้องไห้ เป็นที่ราบขนาดใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีพื้นที่ประมาณ 2 ล้านไร่ ครอบคลุมพื้นที่ 13 อำเภอ 5 จังหวัด ได้แก่ อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม; อำเภอชุมพลบุรีและอำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์; อำเภอปทุมรัตน์ อำเภอเกษตรวิสัย อำเภอสวรรณภูมิ อำเภอโพธิ์ทราย และอำเภอหนองฮี จังหวัดร้อยเอ็ด; อำเภอศิลาลาด อำเภอราชีไศล และอำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ; อำเภอค้อวัง และอำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร

มีเรื่องเล่าสืบกันมาว่า คนเผ่ากุลลาซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยจากเมืองเมาะตะมะ ประเทศพม่า ได้เดินทางมาค้าขายผ่านทุ่งแห่งนี้ ปกติแล้วคนเผ่ากุลลาเป็นชนเผ่าที่มีความอดทนสูงมาก สู้งาน สู้อุต ลม ฝน แต่เมื่อได้เดินทางผ่านทุ่งแห่งนี้ ที่มีพื้นที่กว้างขวางเหลือประมาณ ต้องใช้เวลาเดินทางหลายวัน ไม่พบหมู่บ้านใด ๆ

เลย น้ำก็ไม่ดื่ม ต้นไม้ก็ไม่มีที่จะให้ร่มเงา มีแต่ทุ่งหญ้าเต็มไปด้วยหมด พื้นดินก็เป็นทราย เดินทางยากลำบาก เหมือนอยู่กลางทะเลทราย ทำให้คนพวกนี้ถึงกับร้องไห้ ดังนั้น จึงได้ชื่อว่า "ทุ่งกุลาร้องไห้"

นั่นคือสภาพคำอธิบายเพื่อให้เห็นภาพของความแห้งแล้งในอำเภอราศีไศล จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งเป็นหนึ่งในดินแดนของทุ่งกุลาร้องไห้ สภาพภูมิศาสตร์เป็นพื้นที่ที่มีความแห้งแล้ง ทुरกันดารที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทย ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา ทำนาปีละครั้งโดยอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก หากฝนไม่ตกชุกก็ตาย ไม่ได้ผลผลิต และบ้านอู่แสง เป็นหมู่บ้านแห่งหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ที่ตำบลคู อำเภอราศีไศล จ.ศรีสะเกษ

สำหรับศรีสะเกษ เป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศไทย อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ลักษณะภูมิประเทศทางตอนใต้เป็นที่สูง และค่อย ๆ ลาดต่ำไปทางเหนือลงสู่ลุ่มแม่น้ำมูลซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของจังหวัด[3] ปัจจุบันมีเนื้อที่ 8,840 ตารางกิโลเมตร จังหวัดศรีสะเกษแบ่งการปกครองเป็น 2,557 หมู่บ้าน, 206 ตำบล, 22 อำเภอ โดยอำเภอราศีไศลเป็นหนึ่งใน 22 อำเภอใน จังหวัดศรีสะเกษมีประชากรราว 1.47 ล้านคน ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลาย ซึ่งพูดภาษาถิ่นต่าง ๆ กัน อาทิ ภาษาลาว (สำเนียงลาวใต้ซึ่งใช้ครอบคลุมทั้งฝั่งอุบลราชธานีและจำปาศักดิ์), ภาษากูย, ภาษาเยอ และภาษาเขมรถิ่นไทย ส่วนใหญ่เป็นพุทธศาสนิกชนและนับถือผีมาแต่เดิม แหล่งท่องเที่ยวและสถานที่สำคัญในจังหวัดศรีสะเกษ เช่น อุทยานแห่งชาติเขาพระวิหาร ผามออีแดง, สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ ศรีสะเกษ, ปรากฏ์กู๋, ปราสาทสระกำแพงน้อย, ปราสาทสระกำแพงใหญ่, ปราสาทเยอ, ปราสาทบ้านปราสาท, ปราสาทโดนตวล บึงนกเป็ดน้ำไพรบึง, เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าพนมดงรัก และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยศาลา ส่วนด้านเศรษฐกิจนั้นพึ่งพาเกษตรกรรมเป็นหลัก พืชเศรษฐกิจที่สำคัญ คือ ข้าวหอมมะลิ, ผลไม้ เช่น ทุเรียน และเงาะ, พืชสวน เช่น หอมแดง, กระเทียม และยางพารา ตลอดจนพืชไร่ ได้แก่ ถั่วเขียว ถั่วเหลือง และถั่วลิสง

สำหรับอาณาเขตของจังหวัดศรีสะเกษ ทิศเหนือ ติดต่อกับจังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดยโสธร และจังหวัดร้อยเอ็ด ทิศตะวันออก ติดต่อกับจังหวัดอุบลราชธานี ทิศใต้ ติดต่อกับประเทศกัมพูชา ทิศตะวันตก ติดต่อกับจังหวัดสุรินทร์ และจังหวัดร้อยเอ็ด

สำหรับอาณาเขตของอำเภอราศีไศล ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอโพธิ์ทราย (จังหวัดร้อยเอ็ด) อำเภอศิลาลาด และอำเภอมหาชนะชัย (จังหวัดยโสธร) ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอค้อวัง (จังหวัดยโสธร) และอำเภอยางชุมน้อย ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอยางชุมน้อย อำเภอเมืองศรีสะเกษ และอำเภออุทุมพรพิสัย ทิศ

ตะวันตก ติดต่อกับอำเภอบึงบูรพ์ และอำเภอรัตนบุรี (จังหวัดสุรินทร์) โดยอำเภอราศีไศลแบ่งการปกครองย่อยออกเป็น 13 ตำบล 190 หมู่บ้าน โดยมีตำบลคูเป็นหนึ่งใน 13 ตำบล และบ้านอุ่มแสงเป็น 1 ในหมู่บ้านของตำบลคู

ความแห้งแล้งของดินแดนแห่งนี้เป็นที่เลื่องชื่อ บ้านอุ่มแสงเคยประสบวิกฤติหนักขนาดที่ขุดสระน้ำลึก 3.50 เมตร น้ำแห้งขอดจนหมดโดยไม่ต้องสูบ ฤดูแล้งไม่สามารถนำน้ำใต้ดินมาใช้ได้เพราะน้ำใต้ดินแห้งกลายเป็นเกลือ ชาวนาที่บ้านอุ่มแสงปลูกข้าวปีละครั้ง โดยรอน้ำฝน แต่เมื่อภาครัฐมีนโยบายสนับสนุนการพัฒนาพันธุ์ข้าว กข เพาะปลูกเพื่อส่งออกขายปริมาณมาก ส่งผลให้ต้นทุนการผลิตสูง ทั้งค่าไถที่นา เตรียมดินสำหรับปลูกข้าว ค่าจ้างดำนาหรือหว่านข้าว ค่าปุ๋ย ค่าจ้างใส่ปุ๋ย ค่ากำจัดวัชพืชและแมลงศัตรูข้าว ค่าสูบน้ำเข้านา ค่าเก็บเกี่ยวข้าวและค่านวดข้าว แต่ผลผลิตที่ได้ต่ำจนทำให้เกิดปัญหาหนี้สิน ชาวนาที่บ้านอุ่มแสงไม่มีใครอยากอยู่บ้าน เพราะเห็นความลำบากในการทำนาตั้งแต่รุ่นพ่อแม่จนถึงรุ่นตัวเองจึงออกไปหางานทำต่างจังหวัด ส่งผลให้ชาวนาในบ้านอุ่มแสงประสบปัญหาทั้งสุขภาพทางกายจากการใช้สารเคมีและสุขภาพทางใจจากภาวะครอบครัวล่มสลาย

2. การก่อรูปทางความคิด

ลุงบุญมี สุระโคตร เป็นชาวนาคนหนึ่งที่อยู่ในวิถีการผลิตดังกล่าวจนกระทั่งโดนผลกระทบด้วยตัวเอง จากการไปซื้อยาฆ่าเชื้อรามาพ่นใส่ต้นข้าวตามคำแนะนำของร้านขายสินค้าเกษตร แต่อุปกรณ์สเปรย์ที่แบกใส่หลังรั้วทำให้ยาฆ่าเชื้อรารดใส่หลังลุงบุญมี ทำให้แสบร้อนมาก เมื่อไปหาหมอ หมอบอกว่าถ้าโดนมากๆ จะเสี่ยงต่อการเป็นโรคมะเร็งผิวหนัง ซึ่งคำพูดของคุณหมอนั่นเองที่ทำให้ลุงบุญมีรู้สึกท้อแท้ชีวิตมีค่าเท่านี้เองหรือ จะเอาชีวิตมาเสี่ยงกับเรื่องพวกนี้หรือ รวมทั้งการพบเจออีกหลายๆ กรณีที่เกิดขึ้นจากการใช้สารเคมี เช่น เพื่อนชาวนาแปลงข้างเคียงฉีดยาฆ่าหญ้าตอนกลางวันแล้วเป็นลมล้มพับจนต้องนำส่งโรงพยาบาล หรือปลาที่อยู่ในน้ำในนาตายหมด ประสบการณ์โดยตรงที่เกิดขึ้นกับตัวเอง รวมกับสิ่งที่ลุงบุญมีพบเห็นทั้งหมด ทำให้ฉุกละหุกคิดว่าชีวิตจะอยู่ได้ไหมถ้าไม่ใช่สารเคมี ลุงบุญมีจึงคิดจะหยุดการใช้สารเคมีตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

การดำเนินการต่าง ๆ ของภาครัฐ แรงผลักดันจากทุนนิยมโลก ผนวกกับกระแสบริโภคนิยม ส่งผลให้วิถีการเพาะปลูกและวิถีชีวิตของเกษตรกรและชาวนาไทยเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง จากการทำนาเพื่อ

เลี้ยงตนเองและครอบครัว เหลือจึงค่อยขาย กลายเป็นการทำนาเน้นปริมาณ เร่งการปลูกข้าว ทำนาแบบไม่พักนา ใช้ปุ๋ยเคมีเร่งผลผลิต เมื่อพิจารณาปริมาณและมูลค่าการนำเข้าปุ๋ยเคมีสูตรที่สำคัญ ปี 2557-2561 พบว่าประเทศไทยนำเข้าปุ๋ยเคมีสูงขึ้น โดยในปี 2561 นำเข้าปุ๋ยเคมี จำนวน 5,629,703 ตัน คิดเป็นมูลค่า 58,757 ล้านบาท (ฝ่ายปุ๋ยเคมี สำนักควบคุมพืชและวัสดุการเกษตร กรมวิชาการเกษตร, 2562) สถิติดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความนิยมการใช้ปุ๋ยเคมีของเกษตรกรที่มีแนวโน้มสูงขึ้น ปัจจุบันปุ๋ยเคมีกลายเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญในการเกษตร ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาหนี้สิน ปัญหาสุขภาพ รวมถึงปัญหาสารเคมีตกค้างในอาหารและสิ่งแวดล้อม

ข้อมูลทางการแพทย์และงานวิจัยทางวิทยาศาสตร์พบว่าสารเคมีกำจัดศัตรูพืชมีผลกระทบต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะ พาราควอต ไกลโฟเซต (ยาฆ่าหญ้า) และคลอร์ไพริฟอส (ยากำจัดแมลงศัตรูพืช) สารเหล่านี้มีพิษในระยะยาวและก่อให้เกิดโรค ได้แก่ โรคมะเร็งปอดและโรคมะเร็งต่อมไทรอยด์ โดยเฉพาะพาราควอตที่มีพิษเฉียบพลันสูง แม้เกษตรกรใส่อุปกรณ์ป้องกันก็มีความเสี่ยงที่สารเคมีผ่านเข้าสู่ร่างกายได้ โดยการสัมผัสทางผิวหนัง รวมทั้งบาดแผลแล้วซึมเข้าสู่ร่างกายจนเกิดอันตรายถึงชีวิต อย่างไรก็ตาม เมื่อวันที่ 23 เมษายน 2562 รัฐบาลออกประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยมีจุดประสงค์เพื่อจำกัดการใช้สารเคมีดังกล่าวกับพืชบางชนิด และอยู่ระหว่างการตัดสินใจว่าจะยกเลิกการใช้สารเคมีทั้ง 3 ชนิดหรือไม่ ในขณะที่หลายประเทศทั่วโลกประกาศห้ามการนำเข้าและใช้สารเคมีเหล่านี้ไปแล้วอย่างสิ้นเชิง

ท่ามกลางกระแสการใช้สารเคมี ลูกบุญมีเริ่มศึกษาหลักหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ผวนกับแนวคิดความมีอุดมการณ์ ความรู้ที่ได้มาจากการเข้าร่วมงานกับองค์กรพัฒนาเอกชนหรือ NGO ลูกบุญมีเริ่มศึกษาหาความรู้เรื่องเกษตรอินทรีย์ในจังหวัดภาคอีสานที่ได้ไปรับรองเกษตรอินทรีย์มาแล้ว ได้แก่ พ่อมัน จ.ยโสธร , พี่มนตรี จ.สุรินทร์ และอีกหลายท่านที่เป็นต้นแบบให้ลูกบุญมีได้เรียนรู้ ปัญหา อุปสรรค เก็บรวบรวมองค์ความรู้เหล่านั้นมาประยุกต์ใช้ รวมถึงศึกษาการบริหารในระบบบริษัทโดยค้นหาวิธีการว่าบริหารอย่างไรเพื่อไม่ให้ขาดทุน แม้ว่าในขณะนั้นคนใกล้ชิดอย่างคุณแม่ของลูกบุญมีไม่เห็นด้วยก็ตาม แต่ด้วยความมุ่งมั่นคิดว่าถ้าทำอินทรีย์ทั้งหมดผลผลิตจะเป็นอย่างไร ลูกบุญมีจึงทดลองทำนาแบ่งเป็น 3 แปลง แปลงแรกไม่ใช้สารเคมี เป็นการหักดิบอย่างสิ้นเชิง แปลงหนึ่งคูนาน ไม่ใช้ยา ใช้แต่ปุ๋ย และแปลงสุดท้ายเป็นแปลงที่ใช้สารเคมีเหมือนที่เคยทำมา ผลปรากฏว่าแปลงที่หักดิบคือแปลงที่ใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ไม่ใช้สารเคมีเลย ต้นทุนการผลิตลดลงมาก แต่นาข้าวอินทรีย์ คนปลูกจะต้องใจเย็น ต้นข้าวจะค่อยๆ โต แลดูไม่เขียวข่มโตไม่สวยทันใจเหมือนนาเคมี แม้แต่ในหมู่เครือญาติบางคนก็คิดว่าปลูกไปแบบนี้จะได้กินไหม แต่ด้วย

ความมุ่งมั่น ตั้งใจจริงที่อยากให้ชาวนาพึงพาตนเองได้ ประกอบกับความละเอียดรอบคอบของลุงบุญมีที่บันทึกข้อมูลทุกขั้นตอน และทำรายละเอียดรายรับรายจ่ายไว้ เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมว่าการทำนาอินทรีย์มีต้นทุนต่ำกว่า ซึ่งต่างจากชาวนาทั่วไปที่ไม่ได้ทำรายรับรายจ่ายจึงไม่รู้ว่าต้นทุนทำนาเคมีนั้นสูงกว่าการทำนาอินทรีย์ในทุกขั้นตอน จึงค่อยๆ ปรับให้เกิดความสมดุลจนได้ผลผลิตเป็นที่น่าพอใจ

การทดลองแปลงเกษตรอินทรีย์แบบสวนทางกับเกษตรกระแสหลักที่ระดมใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง และยาฆ่าหญ้าทำให้ถูกชาวบ้านว่า “ลุงบุญมีบ้า” เพราะในตอนนั้นนาทุกแปลงใช้สารเคมีหมด และไม่มีใครอดทนทำปุ๋ยอินทรีย์ แต่ชาวนาทุกคนยอมเป็นหนี้ร้านค้าเกษตรจนกลายเป็นเรื่องในวิถีชีวิตประจำวัน ในระยะแรกจึงยังไม่มีใครร่วมทำเกษตรอินทรีย์กับลุงบุญมี ส่วนลุงบุญมีเมื่อทดลองทำแล้วได้ผลจึงลงพื้นที่พูดคุยกับชาวนาในบ้านอุ่มแสง สื่อสารทำความเข้าใจว่าเรื่องข้าวชาวนารู้ดีที่สุดเพราะเป็นคนทำเอง คนในชุมชนต้องพึ่งพาอาศัยกัน ไม่ต้องรอให้ใครมาออกแบบให้ จะรอให้คนอื่นมาแก้ปัญหาหรือพึ่งพาจากภายนอกไม่ได้อีกต่อไป

“ผมลงพื้นที่ อธิบายพูดคุยให้เข้าใจว่าพึ่งแต่ข้างนอกไม่ได้แล้ว เราต้องทำกิจกรรมร่วมกัน พึ่งพาภายใน ชุมชนเรา เราไม่ต้องรอให้ใครมาออกแบบให้เราหรอก เราเป็นคนทำเรารู้ดี เราทำเรื่องข้าวเรารู้ดี เพราะเราเป็นคนทำ เราจะรอให้คนอื่นมาแก้ปัญหาไม่ได้”

บุญมี สุระโคตร

ประธานวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง

(การสื่อสารส่วนบุคคล, 23 กุมภาพันธ์ 2563)

ลุงบุญมีได้ทดลองทำนาอินทรีย์อย่างต่อเนื่อง การทำนาที่ใช้สารเคมี ใช้ปุ๋ยเคมี ถึงแม้ต้นข้าวจะเติบโต ออกใบเขียวสวยงาม แต่ดินจะแข็งกระด้าง เสื่อมสภาพ ลุงบุญมีจึงเริ่มกระบวนการพัฒนาโครงสร้างดิน โดยทั่วไป นา 15 ไร่ ชาวนาจะใส่ปุ๋ยเคมี 15 กระสอบ ทางกลุ่มจึงเริ่มทดลองปรับโดยปีแรก ใส่ปุ๋ยเคมี 10 กระสอบ ปุ๋ยอินทรีย์ 5 กระสอบผสมกัน ในปีที่สองใส่ปุ๋ยเคมี 7 กระสอบ ใส่ปุ๋ยอินทรีย์เกือบครึ่ง ในปีที่สามใส่ปุ๋ยเคมี 5 กระสอบ ในช่วงแรกที่ลดปริมาณการใช้ปุ๋ยเคมี พบว่าข้าวจะโตช้า ต้นไม่สวย ไม่เหมือนกับการใช้สารเคมีที่ปุ๋ยเคมีจะไปบำรุงต้นข้าวเติบโตงอกงาม แต่การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ดินจะไม่แข็งกระด้าง น้ำหนักข้าวเมื่อขายได้น้ำหนักมากกว่าข้าวที่ทำนาด้วยปุ๋ยเคมี จนผลผลิตเริ่มมากขึ้น แทบไม่เห็นความเสียหาย จน

คิดว่าน่าจะอยู่ได้ กลุ่มจึงริเริ่มชวนคนมาร่วมทำนาเกษตรอินทรีย์ครั้งแรกในปี 2547 โดยเริ่มจากในหมู่เครือญาติ ประกอบด้วย ตระกูลสุระโคตร ตระกูลธรรมวัฒน์ และตระกูลศุภสร ซึ่งการรวบรวมสมาชิกจากญาติพี่น้องที่อยู่ในละแวกเดียวกันนั้นทำให้ง่ายต่อการพูดคุย ถ่ายทอดแนวความคิด วิธีการทำนา และวิถีชีวิตที่จะเปลี่ยนไปจากเดิม ซึ่งสิ่งที่ลุงบุญมีพูดย้ำเสมอจนสมาชิกจดจำได้แม่นยำคือ อยากให้สมาชิกมีรายได้มากขึ้น ช่วยเหลือตัวเองได้มากขึ้น ไม่อยากให้สมาชิกทำนาอย่างเดียว อยากให้มีรายได้ตลอดปี เป็นคำที่ลุงบุญมีพูดอยู่บ่อยๆ ในตอนที่สมาชิกเข้ามาร่วมกลุ่ม

3. กลุ่มเกษตรทิพย์

เมื่อมีสมาชิกเข้ามาทำนาอินทรีย์เพิ่มมากขึ้น อันเป็นผลจากการลงพื้นที่เพื่อให้ความรู้ในการทำนาแบบอินทรีย์ โดยเริ่มจากญาติพี่น้องก่อน จนเกิดการรวมตัวกันทำปุ๋ยอินทรีย์ใช้เองในนามกลุ่ม “เกษตรทิพย์” โดยมีแนวความคิดมารวมกลุ่มกันทำปุ๋ยอินทรีย์เพื่อลดต้นทุนการปลูกข้าวเนื่องจากปัจจัยการผลิตที่ปุ๋ยมีราคาสูงแต่ไม่มีคุณภาพ และเพื่อเป็นการหารายได้เพิ่มจากการขายปุ๋ยอินทรีย์อีกทางหนึ่ง ลุงบุญมี จึงได้เสาะแสวงหากันที่มีแนวความคิดตรงกัน โดยเริ่มชักชวนญาติพี่น้อง คนรู้จักที่สนิทสนมคุ้นเคย ไปมาหาสู่กันในกลุ่มคนอุ่มแสง จ.ศรีสะเกษ รวมถึงจังหวัดใกล้เคียง ได้แก่ จ.สุรินทร์และยโสธร รวมทั้งเครือข่ายเกษตรกร และนักวิชาการจาก จ.ชลบุรี มาช่วยเหลือในการทำวิจัยปุ๋ยอินทรีย์ โดยอาศัยกระท่อมฟางหลังน้อยที่อยู่ภายในบริเวณบ้านของลุงบุญมีที่ขณะนั้นเป็นโรงเพาะเห็ด จำนวน 4-5 หลัง แปรสภาพเป็นโรงผลิตและเก็บปุ๋ย ส่งขายในชื่อ “เกษตรทิพย์” โดยเริ่มรวมกลุ่มกันทำปุ๋ยประมาณปี 2543 - 2544 รวบรวมสมาชิกได้จำนวน 74 คน โดยสมาชิกหนึ่งคนอย่างน้อยลงคนละ 1 ไร่ ไร่ละ 100 บาท ขณะนั้นรวมหุ้นได้ราว 4-6 แสนบาท ทางกลุ่มนำไปซื้อเครื่องจักร เครื่องปั้นและเครื่องผสมปุ๋ยจากจังหวัดปทุมธานี มาผลิตทำปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ดขายให้สมาชิกด้วยกันในราคาถูก ส่วนตลาดภายนอกนั้นขายได้บ้างไม่ได้บ้าง สาเหตุหนึ่งเป็นเพราะขาดการประชาสัมพันธ์และทำการตลาด

เมื่อในหมู่ญาติพี่น้องทำได้ เริ่มยืนได้ด้วยวิถีเกษตรอินทรีย์ คนที่อยู่ต่างพื้นที่เริ่มเห็นถึงความสำเร็จที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมก็เริ่มให้ความสนใจ ทயอยเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่ม จากจุดเริ่มต้นที่หมู่บ้านอุ่มแสง ต.คู อ.ราชันไศล ขยายไปสู่พื้นที่ใกล้เคียง เช่น อ.ศีลาลาด จ.ศรีสะเกษ

ในด้านกิจการการทำปุ๋ยในตอนเริ่มแรกการขายปุ๋ยก็เป็นไปด้วยดี สมาชิกกลุ่มนำไปแล้วจ่ายเงินครบ แต่ต่อมาเกิดปัญหาอุปสรรค ซึ่งมีในหลายรูปแบบ เริ่มตั้งแต่มีสมาชิกบางคนไม่มีเงินจ่ายค่า

ปุ๋ย แม้ทางกลุ่มจะตกลงกันว่าเมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จจะค่อยนำเงินค่าปุ๋ยมาให้ แต่สมาชิกกลุ่มก็ยังไม่นำเงินค่าขายปุ๋ยมาให้ หรือสมาชิกบางคนนำไปขายแต่เก็บเงินไม่ได้ ลูกค้าบางคนซื้อปุ๋ยแล้วไม่จ่ายเงิน สมาชิกบางคนตายก่อนที่จะใช้หนี้หมด รวมทั้งถูกนำชื่อ “เกษตรทิพย์” ไปทำการตลาด ใช้ชื่อเดียวกันขายปุ๋ยแข่งทางภาคใต้ กลุ่มถูกโกงเสียหายไปหลายแสนบาท กลุ่มต้องเอากำไรจากการขายข้าวของสมาชิกลำมาจ่ายทดแทนเงินที่ถูกโกงไป พักหลังกลุ่มเริ่มประสบปัญหาหนักขึ้น เนื่องจากกลุ่มไม่มีเงินมาหมุนเพราะได้นำเงินบางส่วนไปลงทุนสร้างอาคาร ซื้อเครื่องจักร สมาชิกเริ่มทยอยลาออก ถอนหุ้น ผู้บริหารกลุ่มแบกรับภาระหนี้ หลังจากรวมกลุ่มทำปุ๋ยได้ประมาณ 7 ปี ทางกลุ่มจึงได้พูดคุยกันเพื่อทบทวนเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและร่วมกันหาทางแก้ไขเพื่อพลิกฟื้นสถานการณ์

4. วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง หรือกลุ่มเกษตรทิพย์ ตั้งอยู่ที่ 155 บ้านอุ่มแสง ต.คู่อ.ราชสีไศล จ.ศรีสะเกษ จัดตั้งขึ้นเมื่อ เดือน มีนาคม พ.ศ. 2547 และจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนเมื่อ 13 มีนาคม พ.ศ. 2549 โดยมีสมาชิกที่เริ่มก่อตั้งกลุ่มทั้งหมด 74 ราย ด้วยเงินระดมทุน 608,000 บาท นายบุญมี สุระโคตร เป็นประธาน ณ สำนักงานเกษตรอำเภอ ราชสีไศล โดยนายสว่าง กาลพัฒน์ เกษตรอำเภอรราชสีไศลเป็นนายทะเบียนและนายสันต์ บุญท้อ เกษตรจังหวัดศรีสะเกษในขณะนั้น ซึ่งต่อมาสำนักงานเกษตรจังหวัดศรีสะเกษ และสำนักงานเกษตรอำเภอรราชสีไศลก็ได้ออกมาให้คำแนะนำ ร่วมประชุม ร่วมส่งเสริม และสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสงมาโดยตลอด ทั้งอบรม สัมมนาและฝึกปฏิบัติการที่กลุ่มดำเนินการ จนประสบผลสำเร็จเป็นที่น่าพอใจ

จังหวัดศรีสะเกษโดยสำนักงานเกษตรจังหวัดศรีสะเกษได้ส่งผลงานกิจกรรมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสงเข้าประกวดแข่งขันในระดับจังหวัดศรีสะเกษ ได้รับรางวัลชนะเลิศวิสาหกิจชุมชนระดับจังหวัดศรีสะเกษ จากนั้นได้ส่งผลงานเข้าประกวดคัดเลือกในระดับเขต (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) ได้รับรางวัลชนะเลิศระดับเขต (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) และได้ส่งผลงานเข้าประกวดวิสาหกิจชุมชนดีเด่นระดับประเทศ และยังคงได้รับรางวัลวิสาหกิจดีเด่นระดับประเทศด้วย ประเด็นหลักที่ทำให้กลุ่มเกษตรอินทรีย์ได้รับความสนใจคือ ในปัจจุบันการประกอบอาชีพของเกษตรกรส่วนใหญ่อาศัยความสะดวกรวดเร็วในการบริหารจัดการ เช่นการทำนาหว่าน การใช้สารเคมีในการควบคุมวัชพืชซึ่ง

เป็นเรื่องง่ายและสะดวกสำหรับเกษตรกร แต่ปัญหาที่ตามมา คือ ปัญหาราคาของข้าวที่ต่ำ ปัญหาต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น เช่นปุ๋ยเคมีราคาสูงขึ้น ปัญหาเรื่องเปอร์เซ็นต์ของข้าวที่ต่ำ (เมื่อสีเป็นข้าวขาว) และปัญหาเรื่องของความหอมของข้าวที่ลดน้อยลง เมื่อดินขาดความอุดมสมบูรณ์ก็ยิ่งมีการใช้ปุ๋ยเคมีและยาปราบศัตรูพืชกันมากขึ้น ซึ่งนอกจากจะเป็นการเพิ่มต้นทุนด้านปัจจัยการผลิตแล้วการใช้สารเคมียังเสี่ยงต่อการได้รับสารเคมีทั้งทางตรงและทางอ้อมทั้งผู้ผลิตเองและผู้บริโภค กลุ่มเกษตรกรในหมู่บ้านอุ่มแสงจึงมีแนวความคิดที่จะช่วยกันลดต้นทุนด้านการผลิตและได้น้อมนำเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ด้วยการลดรายจ่าย ลดต้นทุนการปลูกข้าวควบคู่กับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เริ่มจากการไม่เผาตอซังและไถกลบตอซังและหว่านพืชปุ๋ยสด ถั่วเหลือง ปลูกถั่วพุ่ม ถั่วพล้า ปอเทือง และหาสมาชิกที่มีแนวคิดที่คล้ายกัน จัดตั้งกลุ่มขึ้นนามกลุ่มเกษตรกรทิพย์ เริ่มต้นด้วยการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพใช้กันเองในกลุ่มสมาชิก จึงมีการจดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนขึ้น เพื่อแปรรูปผลผลิตที่สมาชิกเกษตรกรผลิตขึ้น เป็นการช่วยเหลือสมาชิกเกษตรกรในพื้นที่อีกด้วย

การปลูกข้าวอินทรีย์ของสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง เป็นกระบวนการของการดูแลสุขภาพของคนทำนา และของโลก ซึ่งไม่เพียงแต่ขั้นตอนการทำนาจะลดการใช้สารเคมี หากแต่ชาวนาในกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง ยังมีการทำนา การทำสวน ปลูกพืชสวนหนึ่งที่เป็นไม้ผลไม่ยืนต้นไว้ใช้ประโยชน์ และยังเป็นที่อยู่ของตัวทำตัวเบียนซึ่งเป็นศัตรูธรรมชาติของศัตรูพืชในนาข้าว การนำฟางในนาข้าวที่เก็บเกี่ยวแล้วมาทำปุ๋ยหมักอินทรีย์เพื่อใส่กลับลงไปนาข้าวอีกครั้ง เป็นการเพิ่มอินทรีย์วัตถุให้กับนาข้าว การปลูกพืชผักสวนครัว พืชหมุนเวียนในนาข้าว เช่นการหว่านถั่วพุ่ม ถั่วพล้า ปอเทืองถั่วเหลือง นอกจากจะเป็นพืชปรับปรุงบำรุงดินแล้วยังสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตสร้างรายได้เพิ่มให้กับเกษตรกรได้อีกด้วย นอกจากนั้นยังมีการปลูกพืชล้มลุก หลังการเก็บเกี่ยวข้าวด้วย การทำน้ำหมักชีวภาพใช้เอง ทั้งหมดนี้เป็นส่วนหนึ่งที่สมาชิกผู้ทำเกษตรอินทรีย์ได้ทำเป็นตัวอย่างให้สมาชิกได้ทำตามและมีการขยายผลไปยังหมู่บ้านหรือชุมชนใกล้เคียง และกลุ่มยังเป็นที่ตั้งที่ทำการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีด้านการเกษตรประจำตำบล เป็นที่ศึกษาดูงานประจำตำบล แก่นักเรียนนักศึกษาและบุคคลทั่วไป

หลังจากจดทะเบียนตั้งกลุ่ม กลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง ภายใต้การนำของลุงบุญมีได้แสวงหาความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ อย่างเช่นสำนักงานพาณิชย์จังหวัดศรีสะเกษ ลุงบุญมีแสดงให้เห็นถึงความตั้งใจที่จะทำให้ข้าวในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้มีความโดดเด่น เป็นเอกลักษณ์ แตกต่างจากแหล่งอื่น จนทางกลุ่มฯ ได้โอกาสแสดงผลผลิตในงานแสดงสินค้าต่างๆ ที่ได้รับความช่วยเหลือจากกระทรวง

พาณิชย์ พาณิชย์จังหวัดให้ไปออกบูท แสดงสินค้า อาทิเช่น งานโอท็อป งาน THAIFEX-World of Food Asia และงาน Road Show ต่างประเทศ ซึ่งกลุ่มๆ จะเป็นกลุ่มแรกๆ ที่ได้รับคัดเลือกเป็นกลุ่มนำร่องไปออกสื่อโปรโมทสินค้าที่ต่างประเทศ ทำให้ข้าวหอมมะลิอินทรีย์ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงเริ่มเป็นที่รู้จักทั้งตลาดในประเทศและต่างประเทศ จากนั้นกลุ่มๆ ก็มีความก้าวหน้าขึ้นเป็นลำดับ โดยเดินทางส่งข้าวเข้าสู่การตรวจสอบมาตรฐานสากลหลายรายการ อาทิ สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Indications: GI) ทำให้ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มได้รับการยอมรับในคุณภาพมากยิ่งขึ้น

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง มีระบบการบริหารจัดการแบบครบวงจร ตั้งแต่การส่งเสริมด้านปัจจัยการผลิต เช่น เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยอินทรีย์ ด้านการแปรรูป และการจัดจำหน่ายการดูแลสิ่งแวดล้อมควบคู่ไปกับการบวนการผลิตและการสร้างสวัสดิการให้กับชุมชน และมีแผนการดำเนินงานที่ชัดเจน ตั้งแต่แผนระยะสั้นไปจนถึงแผนระยะยาว มีการบูรณาการทั้งเครือข่ายภายในและต่างจังหวัดและส่วนราชการต่างๆ

สินค้าข้าวอินทรีย์ของกลุ่มแบ่งได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่ เมล็ดพันธุ์ข้าวปลูก ข้าวสาร และผลิตภัณฑ์แปรรูปจากข้าว จำหน่ายภายใต้ชื่อการค้า “ข้าวอินทรีย์ ลุงบุญมี สุระโคตร” โดยขายสินค้าผ่านช่องทางเว็บไซต์ และงานแสดงสินค้าต่างๆ เช่น งานโอท็อป และงาน Thaifex เป็นต้น การพัฒนาการผลิตและการตลาดอย่างไม่หยุดนิ่งของกลุ่ม ช่วยสร้างความเข้มแข็งในชุมชนชาวนาแล้ว สมาชิกยังได้รับผลตอบแทนสูงและมีรายได้มากขึ้น ทำให้มีความยั่งยืนในอาชีพการทำนาไปพร้อมๆ กัน

สำหรับ “ข้าวสาร” เป็นสินค้าที่สร้างรายได้หลักของกลุ่ม โดยผลผลิตร้อยละ 80 มุ่งผลิตป้อนตลาดส่งออกเป็นหลัก ส่วนที่เหลืออีก ร้อยละ 20 จำหน่ายภายในประเทศ ปัจจุบัน กลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้ว ในภูมิภาคยุโรป อเมริกา และเอเชียสนใจบริโภคสินค้าเกษตรและอาหารที่ผลิตในระบบเกษตรอินทรีย์มากขึ้น เพราะปลอดภัยจากปัญหาสารเคมีตกค้าง ทำให้ยอดขายสินค้าเกษตรอินทรีย์ เช่น กลุ่มข้าวสาร และผลิตภัณฑ์แปรรูปจากข้าว ฯลฯ มีแนวโน้มเติบโตเพิ่มขึ้นทุกปี

สำหรับ “ผลิตภัณฑ์แปรรูปข้าวอินทรีย์” แนวคิดนี้เกิดจากคณะกรรมการในกลุ่มเล็งเห็นถึงโอกาสและช่องทางด้านการตลาดของข้าวอินทรีย์ เนื่องจากมีโอกาสได้ออกแสดงและจำหน่ายสินค้า ทั้งในและต่างประเทศ จึงเห็นว่า ตลาดข้าวอินทรีย์มีแนวโน้มเติบโตขึ้นเรื่อยๆ นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้สมาชิกเกษตรกรส่วนหนึ่งปลูกถั่วเหลืองอินทรีย์ ข้าวหอมมะลิแดง ข้าวหอมสีนิล ข้าวไรซ์เบอร์รี่ ข้าวเหนียวดำซึ่ง

เป็นข้าวที่มีคุณภาพสูง นอกจากนี้ทางกลุ่มยังได้รับการสนับสนุนด้านวิชาการเรื่องการแปรรูปข้าวจากหน่วยงานภาครัฐและสถาบันการศึกษาต่างๆ จนพัฒนาผลิตภัณฑ์แปรรูปจากข้าวได้หลายสิบรายการ ยกตัวอย่างเช่น ข้าวอินทรีย์แปรรูป แป้งจากจมูกข้าวกล้องงอก จมูกข้าวกล้องงอกพร้อมต้ม ไอศกรีมข้าวกล้องงอก ขนมที่ทำจากข้าวกล้องงอก เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าและยังสร้างงานสร้างอาชีพให้กับคนในชุมชน ส่วนรำข้าวที่เหลือจากกระบวนการขัดสีข้าว ก็นำมาผ่านกระบวนการหีบเย็น จนได้น้ำมันรำข้าวส่งขายตลาดต่างประเทศ ส่วนข้าวหัก ถูกนำแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มในรูปแบบต่างๆ เช่น ผงสครับขัดผิว สบู่ข้าว ลิปปาล์ม รวมทั้งผลิตภัณฑ์แป้งข้าวเจ้าอินทรีย์ ประเภท แป้งข้าวหอมมะลิ แป้งข้าวหอมนิล แป้งข้าวมะลิแดง และแป้งข้าวไรซ์เบอร์รี่ ฯลฯ ซึ่งสินค้ากลุ่มนี้เป็นวัตถุดิบสำคัญในอุตสาหกรรมอาหาร สามารถแปรรูปสร้างมูลค่าได้หลากหลายเมนู เช่น ขนมเค้ก คุกกี้ เส้นก๋วยเตี๋ยว เส้นสปาเกตตี ฯลฯ เพราะถึงแม้ข้าวอินทรีย์ของกลุ่มจะขายดี เป็นที่ต้องการสูงในตลาดโลก แต่การขายข้าวสารยังให้มูลค่าผลตอบแทนน้อย เมื่อเทียบกับสินค้าผลิตภัณฑ์แปรรูปจากข้าว ดังนั้น ในปี 2557-2558 ทางกลุ่มจึงหันมาศึกษาวิจัยเรื่องการแปรรูปข้าวเพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้าข้าวและพัฒนาช่องทางตลาดไปพร้อมๆ กัน

จุดเด่นของสินค้ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสงนอกจากจะเป็นข้าวและผลิตภัณฑ์แปรรูปจากข้าวแล้ว สาเหตุที่ทำให้ข้าวหอมมะลิของกลุ่มเป็นที่ต้องการของตลาดโลก เนื่องจากผลิตด้วยระบบเกษตรอินทรีย์มาตรฐานสากล ปลูกในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ในเขตพื้นที่อำเภอราชสีเสลด และอำเภอศีลาลาด ของจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งพื้นที่แหล่งนี้ส่วนใหญ่เป็นดินที่มีความเค็ม น้ำน้อย เมื่อปลูกข้าวหอมมะลิ 105 จะทำให้มีความหอมมากกว่าปกติ เมื่อเทียบกับข้าวหอมมะลิที่ปลูกในพื้นที่อื่นๆ ของประเทศไทย จึงทำให้ทุ่งกุลาร้องไห้มีความโดดเด่นในเรื่องข้าวหอมมะลิ จนได้รับการจดทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (GI)

นอกจากรางวัลต่างๆที่กลุ่มฯได้รับแล้ว ในปี 2561 กลุ่มฯ ยังได้รับรางวัลชนะเลิศนาแปลงใหญ่ ซึ่งเป็นโครงการระบบส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ที่สำคัญ ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ที่มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อสนับสนุนให้เกษตรกรมีการรวมกลุ่มและบริหาร จัดการร่วมกัน ทำให้เกิดการรวมกันผลิตและรวมกันจำหน่ายโดยมีตลาดรองรับที่แน่นอน 2) เพื่อให้ เกษตรกรสามารถลดต้นทุนการผลิตและมีผลผลิตต่อหน่วยเพิ่มขึ้น

จุดเด่นที่ทำให้ได้รับรางวัลนาแปลงใหญ่ก็เพราะ ด้วยความเข้มแข็งที่เติบโตมาอย่างต่อเนื่อง จึงมีการขยายสมาชิกกลายเป็นกลุ่มแปลงใหญ่ข้าวเกษตรอินทรีย์ครบวงจร โดยปัจจุบันมีสมาชิก จำนวน 1,258 ครัวเรือน พื้นที่ปลูกข้าวอินทรีย์ 20,716 ไร่ (ข้าวหอมมะลิ 105 จำนวน 20,077 ไร่ , ข้าวไรซ์เบอร์รี่ 539

ไร่ , ข้าวมะลิชนิด จำนวน 63 ไร่ , ข้าวมะลิแดง จำนวน 37 ไร่) บนผืนดินทุ่งกุลาร้องไห้ มีคณะกรรมการกลาง เป็นผู้กำหนดทิศทางการผลิตและการจัดการตลาด และมีคณะกรรมการกลุ่มย่อยอีก 5 กลุ่ม นำแนวทางดังกล่าวไปวางแผนการผลิตในกลุ่มของตนเองซึ่งสมาชิกรายย่อยแต่ละกลุ่มจะมีการวางแผนร่วมกัน การผลิตตามชนิดพันธุ์และมาตรฐานการตรวจรับรองคุณภาพที่ตนเองได้รับ และคณะกรรมการกลุ่มจะรวบรวมผลผลิตของสมาชิกในการจัดจำหน่าย ให้แก่คณะกรรมการกลางกลุ่มแปลงใหญ่ ภายใต้ชื่อ "วิสาหกิจชุมชน ศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง" จะได้นำมาแปรรูปและจัดจำหน่ายในตราสินค้าชื่อ "ลุงบุญมี" นอกจากนี้กลุ่มแปลงใหญ่วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง ยังเป็นที่ตั้งของศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร (ศพก.) อำเภอราชสีห์ ซึ่งเป็นศูนย์กลางในการถ่ายทอดความรู้ และให้บริการด้านการเกษตรแก่เกษตรกรในพื้นที่ โดยสมาชิกแปลงใหญ่ และเกษตรกรในพื้นที่ สามารถเข้ามาเรียนรู้แนวทางการปฏิบัติจาก "ลุงบุญมี สุระโคตร" เกษตรกรต้นแบบในการถ่ายทอดองค์ความรู้และเทคโนโลยีการผลิตสินค้าเกษตรให้ได้คุณภาพ และมาตรฐานตรงตามความต้องการของตลาดเพื่อให้เกษตรกรมีความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืนในการประกอบอาชีพต่อไปอีกด้วย

วิสัยทัศน์ของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง คือ “เกษตรกรเป็นเจ้าของกิจการ การเกษตรครบวงจร บริหารกิจการยึดหลักโปร่งใส สมาชิกมีส่วนร่วม โดยใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางดำเนินการ พัฒนากลุ่ม และเครือข่าย ให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ที่เข้มแข็ง”

สำหรับระบบการส่งเสริมและให้ความรู้ข่าวสารกับสมาชิกมีกระบวนการดังนี้

1. ทีมส่งเสริมที่เป็นพนักงานของกลุ่มและคณะกรรมการผู้ตรวจสอบภายใน
2. ประชุม / อบรมย่อยแต่ละหมู่บ้าน 2 ครั้ง/ปี
3. อบรมเกี่ยวกับมาตรฐานการผลิตจากผู้ตรวจสอบภายนอก
4. ประชุมใหญ่สามัญประจำปี / ประชุมใหญ่วิสามัญประจำปี
5. เรียนรู้ผ่านศูนย์เรียนรู้พลังเกษตรสร้างสุขสยามคูโบต้า-เกษตรทิพย์
6. ศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร
7. อบรมย่อยตามโครงการ / นโยบายของภาครัฐ

สำหรับระบบสวัสดิการของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกได้แก่คณะกรรมการและพนักงาน กลุ่มที่ 2 ได้แก่สมาชิก

สำหรับสวัสดิการที่จ่ายให้คณะกรรมการและพนักงานได้แก่

-มีระบบเงินออมกับสถาบันการเงิน

-มีกรมธรรม์ประกันชีวิตและเงินออม

-มีเงินโบนัสทุก 6 เดือน

-มีเบี้ยเลี้ยงและค่าเดินทาง

-มีสวัสดิการอาหารกลางวัน

-มีทุนการศึกษาสำหรับบุตร

-เงินฌาปนกิจสงเคราะห์

-เงินปันผล

สำหรับสวัสดิการของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง ได้แก่

-จ่ายค่าตรวจรับรองแปลง

-ให้ยืมและให้เครดิตในการใช้เมล็ดพันธุ์และปุ๋ยอินทรีย์

-มีค่าเบี้ยเลี้ยงและค่าเดินทางในการอบรมนอกสถานที่

-มีทุนการศึกษาสำหรับบุตร

-เงินฌาปนกิจสงเคราะห์

-เงินปันผล

5. ลักษณะพิเศษของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง

วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง มีจุดเด่นในเรื่องของการบริหารจัดการที่ได้ผสมผสานรูปแบบการรวมกลุ่ม 3 ประเภทเข้าไว้ด้วยกัน ประกอบด้วย สหกรณ์ วิสาหกิจชุมชน และบริษัทเอกชน เป็นการนำข้อดีของการรวมกลุ่มในแต่ละแบบมาบูรณาการและปรับใช้กับวิถีชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

5.1 รูปแบบสหกรณ์

สหกรณ์ คือ องค์กรฯ หนึ่ง ที่เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มกันด้วยความสมัครใจ เพื่อดำเนินงานทั้งในด้านความคิด ระบบบริหารจัดการผลผลิต และบุคคลโดยใช้หลักประชาธิปไตย เพื่อสนองความต้องการอันจำเป็น ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม การสหกรณ์ในประเทศไทยจึงมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของประเทศโดยเฉพาะต่อประชาชนที่ยากจน สหกรณ์จะเป็นสถาบันทางเศรษฐกิจและสังคมที่ช่วยแก้ปัญหาในการประกอบอาชีพ และช่วยยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น โดยสหกรณ์ที่มีการดำเนินงานที่โดดเด่น อาทิ “สหกรณ์เกษตรอินทรีย์กองทุนข้าวสุรินทร์” อันเป็นองค์กรชาวบ้านที่ดำเนินงานสหกรณ์การเกษตรในแนวทางอินทรีย์ มีสมาชิกที่เข้าร่วมทำเกษตรอินทรีย์กับกลุ่มประมาณ 200 ครัวเรือน

โดยมีหลักการทางความคิด คือ การทำเกษตรยั่งยืนและดูแลสุขภาพของเกษตรกรและผู้บริโภค ทางกลุ่มจะรับซื้อข้าวเปลือกจากสมาชิกปีละประมาณ 500-600 ตัน และระบบตลาดการค้าที่เป็นธรรม โดยได้รับมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (ACT/IFOAM) มาตรฐานยุโรปและสหรัฐอเมริกา (EU/USAD-NOP) การรับรองจากองค์การการค้าที่เป็นธรรม (FAIRTRADE Labeling Organizations International : FLO) และการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์นานาชาติ ระบบสหกรณ์กองทุนข้าวสุรินทร์ เป็นเสมือนสะพานเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของชาวนาย่อยสุรินทร์ ไปสู่ผู้บริโภคและเพื่อนพันธมิตรทั้งในยุโรปและอเมริกา รวมทั้งผู้บริโภคภายในประเทศ เพื่อสร้างแบบแผนของวิถีเศรษฐกิจที่คนจนมีส่วนร่วม

จุดเด่นของสหกรณ์เกษตรอินทรีย์กองทุนข้าวสุรินทร์ คือ พระครูพิพิธประชานาถ หรือ หลวงพ่อ นาน สุธธสโร วัดสามัคคี บ้านท่าสว่าง ต.ท่าสว่าง อ.เมือง จ.สุรินทร์ เป็นผู้จุดประกายความคิดให้ชาวนาสุรินทร์สนใจการทำเกษตรอินทรีย์ หลวงพ่อนานทดลองทำเกษตรอินทรีย์มาเกือบสามสิบปี เป็นแรงบันดาลใจ ศูนย์รวมจิตใจชุมชน เป็นแบบอย่างให้ชาวนาสุรินทร์ทำตามจนนำไปสู่การพึ่งตนเองของชาวนาในพื้นที่ จ.สุรินทร์

หลักการของสหกรณ์เกิดจากการรวมกลุ่มที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความสมัครใจ เต็มใจรับผิดชอบในฐานสมาชิก สมาชิกจะมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในการกำหนดนโยบายและการตัดสินใจ ผู้ที่ได้รับเลือกให้เป็นผู้แทนสมาชิกต้องรับผิดชอบต่อมวลสมาชิกตามหลักประชาธิปไตย การมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจโดยสมาชิก สมาชิกสหกรณ์พึงมีความเที่ยงธรรมในการให้และควบคุมการใช้เงินทุนในสหกรณ์ตามแนวทางประชาธิปไตย ทุนของสหกรณ์อย่างน้อยส่วนหนึ่งต้องเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของสหกรณ์ สมาชิกจะได้รับผลตอบแทนสำหรับเงินทุนตามเงื่อนไขแห่งสมาชิกภาพในอัตราที่มวลสมาชิกเป็นผู้จัดสรรผลประโยชน์ส่วนเกินเพื่อการพัฒนาสหกรณ์ของตน โดยจัดให้เป็นทุนของสหกรณ์และส่วนหนึ่งของทุนนี้ต้องไม่นำมาแบ่งปันกัน สหกรณ์เป็นองค์กรที่พึ่งพาและปกครองตนเอง โดยการควบคุมของสมาชิก สหกรณ์ให้ประโยชน์ทางการศึกษา และการฝึกอบรมแก่มวลสมาชิก ผู้แทนจากการเลือกตั้ง ผู้จัดการและพนักงานเพื่อบุคคลเหล่านั้นสามารถมีส่วนช่วยพัฒนาสหกรณ์ของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่สหกรณ์ได้ โดยการประสานความร่วมมือกันในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ ระดับภูมิภาค และระดับนานาชาติ และสิ่งสำคัญคือมีความเอื้ออาทรต่อชุมชน สหกรณ์พึงดำเนินกิจกรรมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชน ตามนโยบายที่มวลสมาชิกให้ความเห็นชอบ

สหกรณ์บริหารงานและควบคุมโดยสมาชิกเป็นไปตามหลักประชาธิปไตย ผสานไปกับการเอื้ออาทรต่อชุมชน หลักการเป็นสมาชิกโดยความสมัครใจ เกิดจากความเชื่อถือศรัทธาในตัวผู้นำและความมั่นใจในศักยภาพของกลุ่ม ผลการดำเนินงานของสหกรณ์จะสร้างความเชื่อถือ ความไว้วางใจของสมาชิก จำนวนสมาชิก ปริมาณเงินทุน และผลกำไรของสหกรณ์ การสหกรณ์ในประเทศไทยจึงมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของประเทศโดยเฉพาะต่อประชาชนที่ยากจน สหกรณ์เป็นสถาบันทางเศรษฐกิจและสังคมที่ช่วยแก้ปัญหาในการประกอบอาชีพ และช่วยยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น อย่างไรก็ตาม สหกรณ์ยังคงมีข้อจำกัดในหลายด้าน ทั้งด้านการบริหารจัดการที่ไม่เป็นระบบเหมือนบริษัท การบริหารทรัพยากรบุคคล รวมถึงปัญหาด้านความซื่อสัตย์และความรับผิดชอบของสมาชิก ส่งผลให้ที่ผ่านมาบางสหกรณ์ประสบภาวะขาดทุนและปิดตัวไป วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงจึงได้นำการบริหารแบบวิสาหกิจชุมชนเข้ามาผสมผสานเพื่อทำให้การบริหารกลุ่มเป็นไปอย่างรวดเร็วและคล่องตัวมากขึ้น

5.2 รูปแบบวิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชน (Community Enterprise) หมายถึง กิจการของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้า การให้บริการหรือการอื่น ๆ ที่ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิตร่วมกันและรวมตัวกันประกอบกิจการดังกล่าว เพื่อสร้างรายได้และเพื่อการพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชนและระหว่างชุมชน ความหมายของวิสาหกิจชุมชนโดยสรุป คือ การประกอบการเพื่อการจัดการ "ทุนของชุมชน" อย่างสร้างสรรค์เพื่อการพึ่งตนเอง "ทุนของชุมชน" ไม่ได้หมายถึงแต่เพียงเงิน แต่รวมถึงทรัพยากร ผลผลิต ความรู้ ภูมิปัญญา ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม กฎเกณฑ์ทางสังคมที่ร้อยรัดผู้คนให้อยู่ร่วมกันเป็นชุมชน เป็นพี่เป็นน้องไว้ใจกัน

ลักษณะสำคัญของวิสาหกิจชุมชน มีองค์ประกอบอย่างน้อย 7 ประการ คือ 1) ชุมชนเป็นเจ้าของและผู้ดำเนินการ 2) ผลผลิตมาจากกระบวนการในชุมชน โดยใช้วัตถุดิบ ทรัพยากร ทุน แรงงานในชุมชนเป็นหลัก 3) ริเริ่มสร้างสรรค์เป็นนวัตกรรมของชุมชน 4) เป็นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น ผสมผสานภูมิปัญญาสากล 5) มีการดำเนินการแบบบูรณาการ เชื่อมโยงกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ 6) มีกระบวนการเรียนรู้เป็นหัวใจ และ 7) มีการพึ่งพาตนเองของครอบครัวและชุมชนเป็นเป้าหมาย

หลักการของวิสาหกิจชุมชนเป็นการรวมตัวกันของเกษตรกรในการประกอบธุรกิจในระดับชุมชน มีความมั่นคง ได้รับการรับรองตามกฎหมาย มีการส่งเสริมความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น การพัฒนาความสามารถในการจัดการ ตรงตามความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจชุมชนมี

ความเข้มแข็ง พึ่งพาตนเองได้ มีความพร้อมที่จะพัฒนาสำหรับการแข่งขันทางการค้าในอนาคต **วิสาหกิจชุมชนยังขาด**แง่มุมในเรื่องการวิเคราะห์สถานการณ์ (SWOT Analysis) ทั้งการวิเคราะห์ปัจจัยภายใน คือ การตรวจสอบความสามารถและความพร้อมของกิจการในด้านต่าง ๆ มุ่งเน้นการวิเคราะห์ในส่วนที่เป็นจุดแข็ง (Strengths) และ จุดอ่อน (Weaknesses) ของกิจการ และการวิเคราะห์ปัจจัยภายนอก คือ การประเมินสภาพแวดล้อมในการดำเนินธุรกิจที่ผู้ประกอบการไม่สามารถควบคุมหรือเปลี่ยนแปลงได้ ทั้งในลักษณะที่เป็นโอกาส (Opportunities) และอุปสรรค (Threats) ในการดำเนินธุรกิจ รวมทั้งการบริหารความเสี่ยง (Risk Management) ทั้งจากภายในและภายนอกองค์กร วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง จึงได้นำการบริหารแบบบริษัทเข้ามาประกอบเพื่อปิดช่องโหว่จากความเสี่ยงที่อาจจะทำให้กลุ่มเสียหาย รวมทั้งด้านการตลาดเพื่อดึงดูดความสนใจผู้บริโภค

5.3 รูปแบบบริษัท

บริษัทจัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ดำเนินธุรกิจเพื่อการค้า ทำธุรกิจกับบุคคลภายนอกเพื่อแสวงหากำไรให้มากที่สุด มีการบริหารงานแบ่งเป็นฝ่ายต่างๆ มีการบริหารความเสี่ยงซึ่งถือเป็นกลไกสำคัญและเป็นเครื่องมือในการบริหารงานที่จะทำให้องค์กรบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ ช่วยลดความสูญเสียและเพิ่มศักยภาพในการแข่งขัน อีกทั้งยังเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการกำกับดูแลกิจการที่ดี (Good Governance) ดังนั้น การบริหารองค์กรในรูปแบบบริษัทโดยทั่วไปจะจัดให้มีการบริหารความเสี่ยงอย่างเป็นระบบขึ้นและพัฒนาระบบดังกล่าวอย่างต่อเนื่องผ่านกลไกต่าง ๆ เช่น การแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารความเสี่ยงเพื่อพิจารณาในระดับนโยบาย และจัดตั้งฝ่ายบริหารความเสี่ยงเพื่อทำหน้าที่ดูแลกระบวนการบริหารความเสี่ยงองค์กรโดยรวม เป้าหมายหลักของการบริหารงานแบบบริษัทคือ กำไร

รูปแบบการรวมกลุ่มทั้งสหกรณ์ วิสาหกิจชุมชน และบริษัท มีข้อดีและข้อจำกัดที่ต่างกัน ลุงบุญมี สุระโคตร ประธานวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง จึงคิดหาวิธีการบริหารที่จะมาอุดช่องโหว่การดำเนินงานในรูปแบบสหกรณ์ เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับการดำเนินงานรูปแบบวิสาหกิจชุมชน โดยได้นำหลักการบริหารองค์กรในรูปแบบบริษัทที่มีการบริหารจัดการออกเป็นส่วนงานต่างๆ อย่างเป็นระบบ อาทิ การวิเคราะห์สถานการณ์ (SWOT Analysis) การบริหารทรัพยากรมนุษย์ การตลาด และการบริหารความเสี่ยง เป็นต้น มาผสมผสานประยุกต์ใช้กับวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง

“...เอาสองสามอย่างมารวมกัน ระบบสหกรณ์ ระบบกลุ่มวิสาหกิจ ระบบบริษัทเอกชน บริษัทเอกชน มีการบริหารจัดการความเสี่ยง แผนการตลาดทำเป็นขั้นเอาไว้ ของเราไม่มีกลุ่มวิสาหกิจไหน คิดเรื่องความเสี่ยง SWOT ภายในจากเกษตรกร คณะกรรมการ ภัยพิบัติ ภัยธรรมชาติ คู่ค้า อาจไม่ซื่อกับเรา เราเห็นบริษัททำงานเป็นระบบ การวางแผนอย่างเป็นระบบ ด้วยความตั้งใจอยากให้มีมันเกิด เลย ออกแบบใหม่ เห็นรูปแบบที่เขามาคุยกับคณะทำงาน ข้อผิดพลาดจะน้อยลง ทำเป็นแผนไว้ มันเป็นเรื่องยากแต่เราต้องทำ...”

บุญมี สุระโคตร

ประธานวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง

(การสื่อสารส่วนบุคคล, 23 กุมภาพันธ์ 2563)

การนำข้อดีของการรวมกลุ่มแต่ละรูปแบบทำให้การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงมีความพิเศษเฉพาะตัว ที่เน้นความโปร่งใส ตรวจสอบได้ มีการแสดงบัญชีอย่างเปิดเผย สมาชิกสามารถตรวจสอบได้ทุกเวลา มีระบบแบ่งปันผลประโยชน์ที่ชัดเจน เป็นธรรม รวมถึงนำหลักการบริหารงานแบบบริษัทมาใช้เพื่อให้การดำเนินธุรกิจมีกำไร ประสบความสำเร็จ ถึงแม้ทางกลุ่มยึดหลักความเท่าเทียม หนึ่งคนหนึ่งเสียง แต่การตัดสินใจในบางเรื่องกลับไม่ได้ใช้วิธีการลงคะแนน หากแต่ใช้การพูดคุยประนีประนอม เพื่อหาข้อสรุปร่วมกันเพื่อให้สมาชิกได้รับประโยชน์มากที่สุด การดำเนินการดังกล่าวทำให้สมาชิกเกิดความไว้วางใจ เกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่ง รัก และหวงแหน อยากพัฒนาตนเองเพื่อช่วยให้วิสาหกิจประสบความสำเร็จมากยิ่งขึ้น

“...พฤติกรรมความโปร่งใสก็คือในระบบของกลุ่ม การทำงานก็เหมือนการทำงานในรูปของบริษัท ซึ่งมันจะต้องมีการแสดงการทำบัญชี มีการแสดงหารับมาขายไป มีการแบ่งปันผลประโยชน์นะครับ ซึ่งอันนี้แหละมันทำให้เดินไปได้ด้วยกัน...”

เจริญศักดิ์ พรายแก้ว

สมาชิกวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง

(การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 มีนาคม 2563)

“...ผมเห็นความโปร่งใส ความซื่อสัตย์ ความเสมอต้นเสมอปลายมันยังอยู่ ในเรื่องนี้สินไม่น่าจะมีปัญหา น่าจะใช้หนี้โดยไม่ติดขัดอะไรเพราะว่าความโปร่งใส สมาชิกตรวจสอบสถานะบัญชีได้ มีเงินเท่าไร พอประชุมใหญ่ก็จะกางตัวเลขค่าใช้จ่ายอะไรเท่าไร ความโปร่งใสเข้าออกทุกคนทุกวัน ถ้าสมาชิกสงสัยก็มาดูได้ กลุ่มอื่นไม่รู้มีแบบนี้ไหม แต่ที่นี้เข้ามาดูได้สมาชิกมีสิทธิถึงแม้จะมีทุนแค่ 100 ก็เข้ามาดูได้ แต่ไม่พอใจก็ขายได้...”

วิไล ศุภคร

สมาชิกวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง

(การสื่อสารส่วนบุคคล, 24 กุมภาพันธ์ 2563)

“...ทุกคนเท่าเทียมกันครับ ให้เสียงส่วนใหญ่ ไม่มีทะเลาะแต่ความเห็นไม่ตรงกัน และหาความเป็นไปได้มากที่สุด ไม่ได้เอาชนะกันที่ไหวต หาข้อสรุปร่วมกันและผลประโยชน์มากที่สุด ในตัวผู้รับผลประโยชน์คือสมาชิกที่เอาข้าวมาขายทุกปีจะได้สิทธินั้น ชาวไม่เชื่อว่าใครจะมาขายได้เลย ต้องให้คนแก่หรือคนเดือดร้อนเรื่องการเงินก่อน...เรียกได้ว่าดูรายคน ต้องเข้าไปให้ถึงสมาชิกในครัวเรือน จะมีทะเบียนอยู่ แยกประเภทด้วย ชายหญิงก็คน แยกออกไป ละเอียดมาก...”

ขจรรัฐ สุระโคตร

หัวหน้าฝ่ายการตลาด วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง

(การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 กุมภาพันธ์ 2563)

การบริหารงานโดยนำข้อดีของแต่ละส่วนงานของวิสาหกิจ สหกรณ์และบริษัทมาร่วมกัน ทำให้เกิดปัจจัยร่วม ซึ่งได้แก่ หลักประชาธิปไตยของสหกรณ์ หลักการพึ่งตนเองของวิสาหกิจ หลักเกื้อกูลของทั้งสหกรณ์และวิสาหกิจ หลักการตลาดและการบริหารงานตามมาตรฐานผลิตภัณฑ์ของบริษัท

“วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง” มีจุดกำเนิดจากอุดมการณ์และความมุ่งมั่นของลุงบุญมี สุระโคตร ที่มีความเชื่อว่าชาวนาไทยจะต้องมีคุณภาพชีวิตที่ดี เป็นอิสระ สามารถพึ่งพาตนเองได้ จึงได้รวมกลุ่มคนที่มีความคิดเดียวกันในเครือญาติที่อยู่ละแวกใกล้เคียง กลายเป็น “ทีมสร้างสรรค์” ที่ให้การสนับสนุนทั้งความคิด ทุนทรัพย์และกำลังใจ เดินหน้าเคาะประตูบ้านเพื่อหาสมาชิก เสริมด้วยบทบาทของ

ผู้นำทีมดาวนไลน์ (Down Line) ที่ได้รับการคัดเลือกโดยการลงคะแนนเสียง (Vote) จากสมาชิกกลุ่มของแต่ละหมู่บ้าน ผู้นำทีมดาวนไลน์เปรียบเสมือนข้อต่อ ที่ทำงานโดยอาศัยความใกล้ชิดเชิงพื้นที่และความสัมพันธ์แบบเครือข่ายที่เข้าไว้ด้วยกัน เป็นกลไกขับเคลื่อนดูแลสมาชิกอย่างครบวงจรการผลิตข้าวอินทรีย์ ตั้งแต่การจัดหาเมล็ดพันธุ์ข้าว การบำรุงดิน น้ำ การปลูก การดูแลข้าว การใส่ปุ๋ย การเก็บเกี่ยว ยุ้งฉางและโรงสี ให้เป็นไปตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์สากล นอกจากนี้ วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงเป็นวิสาหกิจชุมชนที่มีการบริหารงานที่มีความพิเศษเฉพาะ ผสานรูปแบบการรวมกลุ่มทั้งสหกรณ์ วิสาหกิจชุมชน และบริษัทเอกชน จนเกิดเป็นการบริหารจัดการแบบใหม่ ที่ได้แนวคิดมาจากแสวงหาความรู้เพิ่มเติมจากบริษัทเอกชน สมาคมผู้ประกอบการธุรกิจแบบอินทรีย์ และองค์กรสนับสนุนทั้งภาครัฐและภาคเอกชน โดยนำข้อดีของการรวมกลุ่มในแต่ละรูปแบบมาปรับใช้กับวิถีชุมชนได้อย่างลงตัว ทั้งในมิติด้านอาชีพ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการสร้างสรรค์วิธีการบริหารจัดการใหม่ก่อให้เกิดนวัตกรรมสังคมที่มีลักษณะเฉพาะตัวของบ้านอุ่มแสง รวมถึงการหนุนเสริมด้วยความรู้ของคนรุ่นใหม่ที่ศึกษา เรียนรู้การจัดการทำมาตรฐานการรับรองผลิตภัณฑ์อินทรีย์ทั้งในและต่างประเทศ จนสามารถผลักดันข้าวอินทรีย์ของอุ่มแสงได้รับการรับรองมาตรฐานถึง 8 รายการ ส่งผลให้ราคาจำหน่ายสินค้าของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง ในปี 2558 มีจำนวนสูงถึง 55 ล้านบาท เป็นรายได้จากข้าว จำนวน 31 ล้านบาท ส่วนที่เป็น “ค่างานของมาตรฐาน” จำนวน 14 ล้านบาท หรือเท่ากับ 25% ของราคาขายในระบบการตลาด นับเป็นการสร้างนวัตกรรมการบริหารองค์กรและชุมชนที่เห็นผลสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม สร้างงาน สร้างรายได้ ไปพร้อมกับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนและโลกอย่างยั่งยืน

วิสัยทัศน์ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง กำหนดว่า “สร้างความเข้มแข็ง สร้างงาน สร้างอาชีพให้กับคนในชุมชน ด้วยความเป็นอยู่แบบพอเพียง ลดการพึ่งพาปัจจัยในการประกอบอาชีพจากภายนอก สร้างองค์ความรู้และถ่ายทอดต่อเยาวชนรุ่นหลังเพื่อความยั่งยืนที่แท้จริง” การบรรลุวิสัยทัศน์ดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการและองค์ประกอบของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง ซึ่งประกอบด้วยความเป็นเครือข่าย ผู้นำและผู้ตามที่มีประสิทธิภาพ ทีมสร้างสรรค์ในการขับเคลื่อน การก่อรูปความรู้สึกร่วมของการเป็นเจ้าของร่วม ฐานความรู้ การจับมือกับตลาดโลก การสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มและอำนาจในการตัดสินใจของชาวนา ซึ่งจะนำเสนอในบทต่อไป

บทที่ 5

กระบวนการและองค์ประกอบของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง จ.ศรีสะเกษ

การศึกษาในบทนี้เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่สองของงานวิจัยคือเพื่อศึกษาถึงกระบวนการและองค์ประกอบของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง อ.ราชีไศล จ.ศรีสะเกษ ซึ่งมีลำดับในการนำเสนอ ดังนี้

1. ความเป็นเครือญาติ
2. ผู้นำและผู้ตามที่มีประสิทธิภาพ
3. ความรู้สึกของการเป็นเจ้าของร่วม
4. ฐานความรู้
5. การจับมือกับตลาดโลก
6. การสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่ม
7. อำนาจในการตัดสินใจ

1. ความเป็นเครือญาติ

วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสงก่อรูปขึ้นจากความยากลำบากในการประกอบอาชีพ จึงรวมกลุ่มกันเพื่อหาทางออก ระยะแรกรวมกลุ่มกันในเครือญาติที่มีแนวความคิดคล้ายกัน ประกอบด้วยตระกูลสุระโคตร ตระกูลธรรมวัตร และตระกูลศุภสร ซึ่งการรวมกลุ่มจากความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติซึ่งความเคารพผู้อาวุโส การปฏิบัติของวงศาคณาญาติทำให้เกิดเป็นภาพตัวแทนของเหล่าตระกูลเครือญาติซึ่งได้สร้างความเข้มแข็ง เป็นปีกแผ่น โดยเป็นผลลัพธ์ของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ได้สร้างอำนาจเชิงสัญลักษณ์ที่ผู้คนในชุมชนบ้านอุ่มแสงยอมรับและเชื่อว่ามืออยู่จริง โดยมีทุนทางสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความมีศักดิ์ศรี สถานภาพ บารมี ชื่อเสียง ที่ผู้คนให้การยอมรับในคุณงามความดี การประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี และทุนทางอาชีพที่ลุงบุญมีสั่งสมองค์ความรู้การทำงานมายาวนาน นอกจากนี้ ยุทธศาสตร์ทางการศึกษาที่ลูกชายและลูกสาวของลุงบุญมีจบการศึกษาในระดับสูง คือปริญญาโทและปริญญาเอก เป็นยุทธศาสตร์ของการลงทุนทางวัฒนธรรมที่ถูกทำให้อยู่ในรูปสถาบัน (Institutionalization State) รวมทั้งยุทธศาสตร์

ทางเศรษฐกิจที่ลงทุนมียกที่ดินส่วนตัวเองให้เป็นสถานที่ก่อสร้างโรงสีของกลุ่ม ยุทธศาสตร์ข้างต้นทำให้คนในชุมชนบ้านอุ่มแสงเกิดความเชื่อถือ ศรัทธา เข้ามาเป็นสมาชิกและปฏิบัติตามกฎของกลุ่ม

ความเป็นเครือญาติทำให้ชุมชนมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน การรวมกลุ่มเพื่อเป็นวิสาหกิจชุมชนที่ทำกิจกรรมภายใต้อุดมการณ์เดียวกันจึงเกิดขึ้นได้ “การเคาะประตูบ้าน” คือ การสร้างที่มลงพื้นที่เคาะประตูตามบ้าน เอาของติดไม้ติดมือไปฝาก ขอนั่งล้อมวงกินข้าวคุยกัน โดยให้สมาชิกกลุ่มที่ประสบความสำเร็จในการปลูกข้าวอินทรีย์ บอกเล่าถ่ายทอดเรื่องราว เทคนิควิธีการลดต้นทุน เพิ่มรายได้ โดยใช้ภาษาคนบ้านเดียวกันที่มีหัวอกเดียวกัน ทำนาเหมือนกัน ประสบความยากลำบากมาเหมือนกัน ซึ่งสามารถโน้มน้าวใจคนที่ยังลังเลไม่กล้าปรับเปลี่ยนมาปลูกข้าวอินทรีย์ รวมทั้งการทำให้ตัวอย่างของลงทุนมียิ่งทำให้สิ่งที่ที่มลงพื้นที่พูดมีความน่าเชื่อถือ เพราะลงทุนมียเป็นคนพูดจริงทำจริง ไม่ทำอะไรทั้งๆ ขว้างๆ นอกจากนี้ ทางกลุ่มยังมีการให้ความช่วยเหลือเรื่องส่วนตัวกับสมาชิก เป็นที่พึ่งได้ หากมีคดีความ เจ็บป่วย หรือมีปัญหาในชุมชน ทางกลุ่มก็พร้อมให้ความช่วยเหลือสมาชิกทันที

ความเป็นเครือญาติก่อให้เกิดความหวังดี ประารถนาดีซึ่งกันและกัน และความรู้สึกนี้เป็นที่รับรู้ได้ เป็นพลังแรงใจที่ทำให้ทุกคนพยายามหันมาเปลี่ยนวิถีชีวิตตามผู้นำ เพราะหลังจากที่ลงทุนมียได้ศึกษาเรียนรู้ แล้วนำมาปรับวิธีการปลูกข้าวมาปลูกแบบเกษตรอินทรีย์ ไม่ใช่สารเคมี ทดลองพิสูจน์ด้วยตนเองจนเกิดความมั่นใจว่าวิถีการทำนาอินทรีย์แบบผสมผสานโดยนำหลักการเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ เป็นหนทางที่จะทำให้ชาวบ้านอยู่รอดและพึ่งตนเองได้ อย่างไรก็ตาม ลงทุนมียมองว่า ถ้าต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างทำ ก็จะไม่ค่อยดี และไม่มีอำนาจต่อรองทางการค้า ต้องหาคนมาร่วมกันคิดและร่วมกันทำ ประกอบกับการที่ตนเองเกิดในครอบครัวชาวนาจึงมีความเห็นอกเห็นใจคนที่ประกอบอาชีพทำนาเหมือนกันที่ประสบความเหนื่อยยากลำบากมาตั้งแต่รุ่นพ่อรุ่นแม่ ลูกหลานจึงไม่อยากทำนา ทั้งถิ่นฐานไปหางานทำในเมือง ลงทุนมียจึงได้จุดเริ่มต้นแนวคิดการรวมกลุ่มเป็นวิสาหกิจชุมชน โดยชักชวนเกษตรกรในชุมชนบ้านอุ่มแสงหรือกลุ่มเกษตรกรทิพย์ ต.ตุ๋ อ.ราชันไศล จ.ศรีสะเกษ มารวมกลุ่มกันทำการเกษตรเพื่อสร้างความเข้มแข็ง พึ่งพาตนเองและคนในชุมชนเป็นหลัก ให้เกษตรกรรู้จักตัวตนของตนเอง ทำให้ระบบนิเวศในชุมชนกลับมาสมดุลและสมบูรณ์ขึ้นอีกครั้งด้วยวิถีเกษตรอินทรีย์

“...ด้วยความเป็นชาวนา เห็นชาวนาที่เหนลำบาก เราก็อยากให้เห็นช่องทาง ถ้าเห็นว่ามันไปได้ ทำไม่บอกเขา ให้หลักการคิด เห็นรุ่นพ่อรุ่นแม่เขาลำบากมา สุดท้ายลูกหลานไม่มีใครอยากทำ นี่คือความกังวล ในอนาคตถ้าไม่มีคนรุ่นใหม่มาทำ ปัญหาจะเกิด ไม่มีใครทำเกษตร ส่งผลถึงลูกหลานในอนาคต

สุดท้ายถ้ารู้หลัก ใช้ทรัพยากรให้มีประโยชน์ ไม่อยากให้ทิ้งถิ่นฐานไป ตอนนี้อาจจะกลับมาไม่ทั้งหมด แต่เริ่มคิดว่าทำเกษตรอินทรีย์ก็อยู่ได้...”

บุญมี สุระโคตร

ประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง

(การสื่อสารส่วนบุคคล, 23 กุมภาพันธ์ 2563)

2. ผู้นำและผู้ตามที่มีประสิทธิภาพ

วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง เกิดขึ้นและขับเคลื่อนภายใต้การนำของลุงบุญมี สุระโคตร ประธานวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง ที่ต้องการพลิกฟื้นสภาพความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ตำบลคู อำเภอรามาศีไสล จังหวัดศรีสะเกษ เนื่องจากเห็นการเปลี่ยนแปลงของโลกที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว มองถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการทำเกษตรเคมีเพื่อการค้า มุ่งแสวงหาผลกำไรเพียงอย่างเดียว จนส่งผลกระทบต่อความสมดุลของระบบนิเวศ นำมาซึ่งภัยพิบัติต่างๆ ลุงบุญมีได้อ่านหนังสือของประเทศอังกฤษ เล่มหนึ่งมีเนื้อหาบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับคนชนบทที่เดินทางเข้าเมืองมาหางานทำ แต่พอทำงานในเมืองได้ระยะหนึ่งก็อยู่ไม่ได้เนื่องจากค่าครองชีพสูงจึงตัดสินใจกลับบ้าน ปรากฏว่าที่นาไม่มีแล้ว ลุงบุญมีไม่อยากให้บ้านเกิดของตัวเองเกิดเหตุการณ์แบบนั้น ในขณะที่ประเทศไทยที่คนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม อยู่ในภาคการเกษตร ลุงบุญมีมองถึงอนาคตอีกสิบปีข้างหน้าที่อาหารจะกลายเป็นปัจจัยสำคัญของคนทั่วโลก ลุงบุญมีจึงเกิดความคิดที่จะเสริมสร้างภาคการเกษตรให้เข้มแข็ง กระตุ้นจิตสำนึกให้คนพื้นถิ่นรู้สึกรักและหวงแหนในผืนแผ่นดินบ้านเกิด ทำให้ประเทศไทยเป็นเสมือนคลังอาหารที่ดูแลคนในโลก

“...เคยอ่านหนังสือของประเทศอังกฤษ คนชนบทเข้าเมือง ค่าครองชีพสูง อยู่ไม่ได้ จะกลับมาแต่ที่นาหายไป ไม่อยากให้บ้านตัวเองเกิดแบบนั้น อีกมุมหนึ่งประเทศเราเป็นภาคเกษตรเยอะมาก ถ้ามองอนาคต เราทำภาคเกษตรให้เข้มแข็ง เราเป็นเหมือนคลังอาหารที่ดูแลคนในต่างประเทศด้วย... ถ้าเรายังทำอาชีพเกษตรแล้วสร้างสมดุลให้เกิดขึ้น ผลกระทบนั้นอาจไม่เกิดขึ้นกับเราก็ได้ เลยอยากให้คงความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศด้วย ไม่ใช่ทำเกษตรเพื่อพาณิชย์ เพื่อการค้าอย่างเดียว สุดท้ายธรรมชาติจะมากระทบ เราเองจะไม่มีอาหารในอนาคต”

บุญมี สุระโคตร

ประธานวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอ่อมแสง

(การสื่อสารส่วนบุคคล, 23 กุมภาพันธ์ 2563)

ด้วยความมุ่งมั่นในอุดมการณ์ ความหวังใฝ่สภาพความเป็นอยู่ของชาวนาไทย ความรักห่วงแหนในผืนแผ่นดินทำกินของบรรพบุรุษ จิตสำนึกรักบ้านเกิดและคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการทำเกษตรเชิงพาณิชย์ ถึงแม้ในวัยเด็กจะขาดโอกาสทางการศึกษาแต่ลุงบุญมีก็ไม่ย่อท้อ แสวงหาความรู้ด้วยตนเองทั้งในและนอกตำรา สอบถามผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านในจังหวัดใกล้เคียง เจ้าหน้าที่ของรัฐ เช่น พาณิชย์จังหวัดศรีสะเกษ เกษตรจังหวัดศรีสะเกษ พัฒนาที่ดินศรีสะเกษ เป็นต้น รวมทั้งหน่วยงานเอกชน เปิดใจรับความรู้ทุกช่องทาง บวกกับความมีใจรักในการทำเกษตรอินทรีย์เป็นทุนเดิม ลุงบุญมีจึงเริ่มทดลองปลูกข้าวอินทรีย์ด้วยตนเอง ลองผิดลองถูก แสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่องเพื่อมาปรับปรุงวิธีเพาะปลูก ตั้งแต่การเพาะเมล็ดพันธุ์ข้าวอินทรีย์ ทดลองทำปุ๋ยหมักอินทรีย์ เพาะเห็ด ปลูกพืชหลังนาบำรุงดิน ทดลองปลูกข้าวอินทรีย์และพืชต่างๆ ในแปลงของตนเองก่อนจนเห็นผลสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม สังคมประสบความสำเร็จและความเชี่ยวชาญจากการลงมือปฏิบัติในทุกขั้นตอนจนมีความเข้าใจอย่างถ่องแท้ สามารถสร้างองค์ความรู้ใหม่ เป็นภูมิปัญญาที่จะนำพาสมาชิกและคนในชุมชนให้หลุดพ้นจากวังวนปัญหาชาวนาไทย

“...เขามีวุฒิภาวะความเป็นผู้นำ ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ ขับเคลื่อนงานประสานงาน อยู่ได้ทุกที่ มองความยอมรับซึ่งกันและกันแลกเปลี่ยนกัน แกร็บองค์ความรู้หลายๆ คนมาขับเคลื่อนงาน... ลุงบุญมีแถมจะมองไกล เป็นคนมีวิสัยทัศน์ แยกทดลองในหลายอย่าง เช่น จมูกข้าวมาทำสบู่ แยกจะลองผิดลองถูก บรรลุจุดก้นดลัลักษณะเด่น แยกไม่เหมือนคนอื่น แยกจะพูดจากประสบการณ์จริง แยกไม่เวอร์ แยกพูดเป็นไปได้อะไรเป็นไปไม่ได้ก็จะโต้แย้ง จากที่เจอมาจริง เราไม่ได้สอนลุงบุญมี เป็นภูมิปัญญาของแกเอง...”

ทัศนรา เหมือนมา

หัวหน้าหน่วยสถานีพัฒนาที่ดินศรีสะเกษ อ.ราศรีไศล จ.ศรีสะเกษ

(การสื่อสารส่วนบุคคล, 25 กุมภาพันธ์ 2563)

เมื่อลุงบุญมีศึกษาและทดลองทำเกษตรอินทรีย์จนมั่นใจแล้วว่าแนวทางเกษตรอินทรีย์บนวิถีพอเพียงเป็นหนทางอยู่รอดท่ามกลางกระแสบริโภคนิยมในปัจจุบัน จึงเริ่มชักชวนเครือญาติและชาวบ้านในตำบลคู่ สร้างแรงจูงใจถึงความจำเป็น บอกถึงผลที่จะได้รับจากการเปลี่ยนแปลง อันตรายที่เกิดขึ้นจากการเกษตรเคมี อำนาจการตัดสินใจที่กลับมาอยู่ในมือของชาวนา โดยหาสมาชิกรวมกลุ่มกันเพื่อจัดตั้งเป็น “วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง” อย่างเป็นระบบแบบครบวงจร พัฒนาต่อยอดข้าวอินทรีย์นำมาทำเป็นผลิตภัณฑ์แปรรูป เช่น ไอศกรีมข้าวอินทรีย์ นมอัดเม็ดข้าวอินทรีย์ สบู่จุ่มข้าวอินทรีย์ การตลาด อาทิ การติดต่อลูกค้าต่างประเทศ ออกแบบตราสัญลักษณ์ทางการค้า โลโก้ บรรรจภัณฑ์ให้ดึงดูดความสนใจ นอกจากนี้ยังคำนึงถึงการแก้ปัญหาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมส่วนรวม โดยการสนับสนุนให้สมาชิกปลูกพืชหลังนาเพื่อบำรุงดินและสร้างรายได้ ไม่ให้ไถกลบตอซัง ให้ปลูกหญ้าแฝกซบสารเคมีก่อนลงสู่แหล่งน้ำ และการกำหนดโซนปลูกต้นไม้ในหมู่บ้าน (Carbon Footprint) เป็นต้น

“...ถ้าข้าวสด 14 บาท ที่กลุ่มต้องขาย 15 บาท สมาชิกได้ราคาสูงกว่า ที่อื่น 16,000 - 15,000 ที่นี้ได้ 19,000 ที่ขายอยู่ใกล้มันก็ง่ายทุกวันนี่ คิดว่าทำไปถึงจะได้เยอะ เพราะว่าได้เยอะเราก็ได้กำไรเยอะ เมื่อก่อนคิดเกี่ยวเสร็จจะไปขายไหน โรงสีนี้คิดได้แค่นี้ แต่ถ้าที่นี้รับซื้อหมดได้โลละ 20 ผมซื้อ 20 พอขายได้ราคาดีก็ดี ในเชิงสุขภาพมันก็ดีเหมือนกัน ไม่ป่วยไม่เป็นอะไรนี่คือข้อดี คือ ราคา สุขภาพ เราไม่ต้องกังวลว่าทำยังไงจะได้เยอะ ระบบบริหารถือว่าดี...”

วิไล ศุภสาร

สมาชิกวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง

(การสื่อสารส่วนบุคคล, 24 กุมภาพันธ์ 2563)

นอกจากนี้ ลุงบุญมียังแบ่งปันความรู้ให้ผู้อื่น บอกเทคนิควิธีการทำอย่างละเอียด สาธิต ลงมือทำให้ดูเป็นตัวอย่างอย่างชัดเจนในแต่ละขั้นตอน พิถีพิถันทุกขั้นตอนการเก็บเกี่ยว ลงรายละเอียดว่าแปลงไหนเก็บเกี่ยววันไหน นับวันเพื่อไม่ให้การเก็บเกี่ยวล่าช้า พร้อมกับสร้างบรรยากาศให้มีความเป็นกันเอง คุยง่ายตอบทุกคำถามและข้อสงสัย เป็นคนเข้าหาผู้อื่น ไม่เอาเปรียบ เอาใจใส่ผู้ตามอยู่เสมอ ลุงบุญมียึดหลักความโปร่งใส ซื่อสัตย์ สร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน เอาใจใส่ ไม่เอาไรต์เอาเปรียบ แบ่งปัน ลักษณะนิสัยดังกล่าวทำให้สมาชิกในกลุ่มรวมทั้งคนในชุมชนชอบเข้ามาหาลุงบุญมีเพื่อถามความรู้ ขอคำแนะนำในเรื่อง

ต่างๆ ซึ่งลุงบุญมีจะคอยพูดให้ตระหนักถึงหน้าที่ ความรับผิดชอบ รวมถึงส่งเสริมการปลูกข้าวหลังนาเพื่อสร้างรายได้เพิ่ม

“...การเป็นผู้นำ แก่ไม่เหมือนคนอื่น บุคลิก วิสัยทัศน์มีความโดดเด่น... มีระเบียบวินัย ขั้นตอนการผลิต วัตถุประสงค์ การแปรรูป มีปฏิทิน และการมุ่งผลิตภัณฑ์ ชุมชน สิ่งแวดล้อม เด็ก เยาวชน และผู้สูงอายุ”

ที่ศรา เหมือนมา

หัวหน้าหน่วยสถานีพัฒนาที่ดินศรีสะเกษ อ.ราศรีโคศล จ.ศรีสะเกษ

(การสื่อสารส่วนบุคคล, 25 กุมภาพันธ์ 2563)

การขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงให้บรรลุวิสัยทัศน์ที่วางไว้ ลุงบุญมีได้สร้างทีมย่อยประจำหมู่บ้านโดยถ่ายทอดแนวคิด อุดมการณ์ และเป้าหมายสู่กลุ่มผู้นำทีมระดับรองลงมา (Down Line Leader) ที่ได้รับการคัดเลือกโดยการลงคะแนนเสียง (Vote) จากสมาชิกกลุ่มของแต่ละหมู่บ้าน ให้ดำรงตำแหน่งเป็น “กรรมการ” กรรมการหนึ่งคนจะรับผิดชอบสมาชิก จำนวน 10-12 คน มีหน้าที่ดูแลลูกทีมที่เป็นสมาชิกกลุ่ม ไปเยี่ยมที่นา นำข้าวของไปฝากพร้อมทั้งดูว่าสมาชิกปลูกข้าวอย่างไร เป็นไปตามหลักเกณฑ์มาตรฐานเกษตรอินทรีย์สากลหรือไม่ อาทิ การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ การไถกลบตอซังแทนการเผา และการขายข้าว ตลอดจนตรวจสอบว่าลูกทีมชำระเงินที่ยืมจากกลุ่มครบถ้วนหรือไม่ ผู้นำทีมดาวนี่ไลน์ (Down Line Leader) เป็นหนึ่งในทีมสร้างสรรค์ที่มีความสำคัญต่อการดำเนินงานของกลุ่ม เปรียบเสมือนข้อต่อเชื่อมโยงนโยบายจากระดับผู้บริหารกลุ่มลงสู่สมาชิก สอดส่อง ดูแล ในขณะที่เดียวกันจะรับฟัง แก้ปัญหา รับคำแนะนำ ขอร้องเรียนจากสมาชิกไปสู่ผู้บริหาร เป็นการกำกับดูแลหลายๆ ที่อาศัยความใกล้ชิดเชิงพื้นที่และความสัมพันธ์แบบเครือญาติเข้าด้วยกัน ซึ่งเป็นการสร้างสรรค์วิธีการบริหารจัดการใหม่ก่อให้เกิดนวัตกรรมสังคมที่มีลักษณะเฉพาะตัวของบ้านอุ่มแสง

“...แกเป็นคนแบบซื่อสัตย์ คนที่ตรงไปตรงมา แกจริงจังกับสมาชิกที่ไปรวมกลุ่มกับแก งบการเงินนี้ดูได้ตลอดตรวจสอบได้ตลอด แกเป็นคนเสียสละมาก ที่นาแกถ้าไม่โอนเป็นของรัฐแกก็สร้างโรงสีไม่ได้ งบ 60 ล้านจากรัฐ เป็นที่นาแกหมด ถ้าไม่ยกให้ก็สร้างโครงการนี้ไม่ได้...”

แสงมณี โคตรเจริญ

ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านอุ่มแสง

(การสื่อสารส่วนบุคคล, 24 กุมภาพันธ์ 2563)

“...นอกเหนือจากเขาเป็นผู้นำครอบครัวที่ดีแล้ว เป็นผู้นำกลุ่มที่ดีแล้ว เขามีความเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับทุกคนที่เห็น แล้วด้านหนึ่งที่ซ่อนอยู่คือด้านที่คุณธรรมในใจ หรือแบบอย่างในใจเรื่องธรรมะ ที่เขาเอามาปรับใช้กับองค์กร ครอบครัว ไม่ว่าในชุมชนเองก็ดี หรือในกลุ่มเองก็ดี ถ้าคนที่รู้จักจริงๆ จะรู้ว่าลุงมีสวดมนต์ไหว้พระทำบุญ ทุกวันเป็นกิจวัตร คือด้านที่เขาไม่เคยบอกใครให้รู้...เขาทำเรื่องธรรมะนี้แหละ ทำให้ความเชื่อความศรัทธา Royalty ที่มันเกิดมันมีพลังในตัวเอง นอกจากจะเป็นแบบอย่างที่ดี เขาก็ทำเรื่องพวกนี้ได้จริง มันพิสูจน์ให้เห็น...”

ขจรรัฐ สุระโคตร

หัวหน้าฝ่ายการตลาด วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง

(การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 กุมภาพันธ์ 2563)

ความซื่อสัตย์ โปร่งใส เอาใจใส่ ที่ลุงบุญมียึดเป็นหลักการบริหารวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงแล้ว น้อยคนนักจะรู้ว่าลุงบุญมีเป็น “ผู้นำสายธรรม” คือใช้ธรรมะเป็นหลักในการดำเนินชีวิตควบคู่ไปกับการทำงานอาชีพ ลุงบุญมีไหว้พระสวดมนต์ทุกวัน เดินทางไปปฏิบัติธรรมและไปทำบุญเมื่อมีโอกาสประพฤติตนแบบอย่างที่ดี ทั้งการเป็นผู้นำครอบครัวและผู้นำกลุ่ม เสียสละทรัพย์สินส่วนตัวเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมโดยมอบที่ดินให้มาสร้างเป็นโรงสีของกลุ่ม ด้วยความมุ่งหวังที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวนาให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ รวมทั้งความพยายามรักษาผืนดินที่เป็นมรดกของบรรพบุรุษและการรักษาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน เป็นภาพสะท้อนคุณลักษณะความเป็นผู้นำองค์รวมที่ไม่ได้มองแค่ประโยชน์สุขของตนเอง แต่คำนึงผลลัพธ์ในภาพรวมที่จะขึ้นในระดับประเทศและระดับโลกด้วย

จุดเริ่มต้นของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงรวมกลุ่มเมื่อปี พ.ศ. 2547 มีสมาชิกจำนวน 74 ราย ปัจจุบันวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงมีสมาชิกเพิ่มจำนวนเป็น 1,258 ราย มีพื้นที่ปลูกข้าว 20,716 ไร่ ครอบคลุมเขตปกครอง 22 หมู่บ้าน 5 ตำบล 2 อำเภอ (อำเภอราชไศลและอำเภอศิลาลาด) ปี พ.ศ. 2558 มีรายได้จากการขายข้าวได้ทั้งสิ้น 55 ล้านบาท มีกำไร 1.38 ล้านบาท คิดเป็น 2.5 ของยอดขาย

ผลประกอบการเพิ่มขึ้น 11% ต่อปี และผลจากการจัดการมาตรฐานทำให้วิสาหกิจสามารถซื้อข้าวเปลือกจากชาวนาสมาชิกในราคาที่สูงกว่าราคาในท้องตลาดทั่วไป ประมาณ 4,000 บาทต่อตัน คิดเป็นเงินที่เพิ่มให้กับชาวนาสมาชิกประมาณ 14 ล้านบาท คิดเป็น 25 % ของยอดขาย รายได้เฉลี่ยเพิ่มขึ้นประมาณ 38,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี

“ความสำเร็จทุกอย่างมันเกิดด้วย หนึ่งความสามัคคี สองความโปร่งใส ประธานกลุ่มนี้มีทัศนคติแล้วก็มีความเพียรในการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งอุดมคติที่ตั้งไว้ และมีความสามัคคีมาด้วยความโปร่งใสประกอบด้วย ทำให้กลุ่มมีความเติบโต ความเหนียวแน่นมันเกิดจากความสามัคคีและโปร่งใสคุ้มครองทุกอย่างถ้าไม่มีความสามัคคี ไม่มีความโปร่งใสจะแตกกระเจิงไปทั้งสิ้น”

เจริญศักดิ์ พรายแก้ว

สมาชิกวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง

(การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 มีนาคม 2563)

ผู้นำและผู้ตามต้องเดินไปด้วยกัน มีอุดมการณ์เดียวกัน มีความเชื่อมั่นและไว้วางใจซึ่งกันและกัน ก่อนหน้าที่จะประสบความสำเร็จอย่างในทุกวันนี้ กลุ่มฯ ก็ผ่านปัญหาและอุปสรรคมานับไม่ถ้วน เมื่อตอนที่กลุ่มจะกู้เงินเพื่อมาลงทุนทำเกษตรอินทรีย์ กรรมการกลุ่มชุดแรก จำนวน 10 คน ลาออกทั้งหมดเนื่องจากไม่ยอมเสี่ยงรับภาระหนี้ที่อาจเกิดขึ้น

“...เราเคยเจอปัญหากรรมการ เงินทุน ถ้าเกิดมีการกู้กรรมการจะลาออกหมดเลย อย่างในชุดกรรมการ 10 ท่าน ชุดแรก พอบอกกู้เงินออกหมดเลย เหลือผมคนเดียว ของอุ่มแสงก็เคยเกิด มันจะเป็นข้อด้อยของกลุ่ม บางทีกรรมการมีน้อย มันเดินไม่ได้ ถ้ากู้เงินให้กลุ่มมาเดินได้ เขาก็จะไม่เอาเพราะกลัวภาระหนี้สิน ซึ่งถ้ากลุ่มเดินไม่ได้จะเป็นหนี้ กู้บู้บ ลาออกก็กลัวตัวเองเป็นหนี้มารับผิดชอบ”

ขจรรัฐ สุระโคตร

หัวหน้าฝ่ายการตลาด

(การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 กุมภาพันธ์ 2563)

หลังจากประสบปัญหากรรมการชุดแรกลาออก จึงเกิดแนวคิดให้กรรมการชุดที่ 2 มาทำข้อตกลงร่วมกันว่าใครจะยอมเป็นหนี้กับลุงบุญมีบ้าง และต้องร่วมรับผิดชอบ การตัดสินใจเข้าร่วมกลุ่มของกรรมการชุดที่ 2 เกิดจากความเคารพ เชื่อถือ ศรัทธาที่มีต่อลุงบุญมี เป็นความรู้สึกผูกพันแบบญาติมิตร ไม่เหมือนเจ้านายกับลูกน้อง รวมถึงความสัมพันธ์ที่เริ่มจากระบบเครือญาติจากกรรมการผู้สมาชิก เป็นปัจจัยที่หล่อหลอมความรู้สึกรัก ผูกพัน ร่วมหัวจมท้าย ใจถึง เอาไหนเอากัน ทำให้กลุ่มขับเคลื่อนพัฒนาไปได้

ในช่วงแรกทางกลุ่มยังไม่ค่อยมีรายได้ กรรมการที่มาทำงานต้องเป็นจิตอาสา ทำงานแบบไม่ได้รับค่าจ้าง โดยต้องทำให้คนในชุมชนมีเชื่อมั่น เชื่อถือ ดูแลและฝากชีวิตไว้กับกรรมการได้เพื่อให้คนในชุมชนอยากมาเข้าร่วมกลุ่ม ต่อมาเมื่อทางกลุ่มมีสมาชิกมากขึ้น เริ่มมีรายได้ จึงเริ่มกระบวนการสรรหากรรมการ ปัจจุบันกรรมการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงมีทั้งหมด 17 คน โดยคัดเลือกจากการประชุมใหญ่ให้สมาชิกยกมือเสนอชื่อโหวต จาก 22 หมู่บ้าน 5 ตำบล 2 อำเภอ กรรมการจะมีหน้าที่ประชุม จัดการ ข้อมูลรวมถึงข้อเสนอแนะให้สมาชิกไว้ จัดทำแผนต่อปี และปีถัดไป เป็นแผนพัฒนากลุ่ม กรรมการทั้ง 17 คนต้องมานั่งคุยกันช่วยกันทำแผนเป็นช่วง ๆ เช่น ในปีหนึ่งจะซื้อข้าวสมาชิกเท่าไร กรรมการแต่ละคนก็จะมีหน้าที่ความรับผิดชอบติดตามตรวจสอบสมาชิกในพื้นที่ของตน กรรมการจะอยู่กันเหมือนพี่น้อง เคารพซึ่งกันและกัน ถ้าแย้งก็ต้องเอามาตีในที่ประชุมมาเป็นหลักคิดในทิศทางเดียวกัน ใช้เหตุผล คณะกรรมการของกลุ่มมีตัวตน ทำงานจริงและรู้ปัญหาที่แท้จริงที่เกิดขึ้นในกลุ่ม ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการขับเคลื่อนการทำงาน โดยคณะกรรมการจะทำงานร่วมกับทีมส่งเสริมและทีมตรวจสอบภายในอย่างใกล้ชิด

การเป็นผู้นำและผู้ตามนอกจากจะผูกพันกันไว้ด้วยความรัก ความผูกพันฉันเครือญาติแล้ว ในอีกด้านหนึ่งของเหรียญก็จำเป็นต้องสร้าง “กฎ” ขึ้นเพื่อใช้ปฏิบัติร่วมกัน เนื่องจากสมาชิกกลุ่มปัจจุบันมีจำนวนพันกว่าคน ซึ่งแบ่งได้เป็น 4 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 ทำตามคำแนะนำของกลุ่มทุกอย่าง กลุ่มที่สอง คือ เชื่อคำแนะนำแต่ทำบ้างไม่ทำบ้าง กลุ่มที่ 3 คือ ประเภทไม่ค่อยเชื่อคำแนะนำ ทำตามบ้างไม่ทำตามบ้าง และกลุ่มที่ 4 คือไม่เชื่อและไม่ทำตาม จึงจำเป็นต้องมีกฎเหล็กการอยู่ร่วมกัน อาทิ การเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่ม เช่น ในระยะ 3 ปีที่ผ่านมาเคยเข้าร่วมกิจกรรมทำปุ๋ยหรือไม่ ซึ่งส่งผลต่อการพิจารณาให้ทุนการศึกษา แก่บุตร หรือกรณีการให้ยืมเมล็ดพันธุ์หรือให้ยืมใช้ปุ๋ยไปก่อน สมาชิกคนนั้นเคยค้างค่าปุ๋ย ค้างค่าเมล็ดพันธุ์ หรือเปล่า หากกลุ่มให้ไปจะได้เงินคืนไหม เสี่ยงต่อการทำให้กลุ่มเป็นหนี้สูงไหม ซึ่งกฎเหล็กดังกล่าวคล้าย

กับเป็นเงื่อนไขในการถ่วงดุลสมาชิกคนนั้นว่ามีพฤติกรรมอยู่ในกลุ่มใด สมควรได้รับผลประโยชน์จากกลุ่มหรือไม่ขึ้น ซึ่งอยู่กับพฤติกรรมการเป็นสมาชิกที่ดีของกลุ่มและการให้ความร่วมมือกับกลุ่มนั่นเอง

3. ความรู้สึกของการเป็นเจ้าของร่วม

รูปแบบของการบริหารงานที่มีคณะกรรมการจำนวน 17 คน กับสมาชิก 1,258 ราย (ณ วันที่เก็บข้อมูล) อาจจะทำให้เกิดความห่างเหิน แต่คณะกรรมการทั้ง 17 คนทำหน้าที่เป็น “node” คอยดูแลสมาชิกอย่างใกล้ชิดเพื่อให้ปฏิบัติตามเกณฑ์มาตรฐานขององค์กร โดยช่วงการทำงานในปีหนึ่ง กรรมการจะลงพื้นที่หาสมาชิกปีละ 2 ครั้ง คือ ก่อนทำนา 1 ครั้ง และเมื่อข้าวตั้งท้อง 1 ครั้ง ทางกลุ่มจะตั้งแฟ้มและเก็บข้อมูลสมาชิกแต่ละคนเป็นรายปี กรรมการจะได้รับเอกสารจากกลุ่มฯ ให้กรอกข้อมูลของสมาชิก ข้อมูลประกอบด้วย 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 เป็นคำถามลักษณะทางกายภาพว่าสมาชิกมีพื้นที่ทำนาว่าทำนาก็ไร่ เพิ่มหรือลดเท่าไร พื้นที่ที่เปลี่ยนแปลง แต่ละแปลงมีกี่ไร่ ส่วนที่ 2 เป็นคำถามเกี่ยวกับกระบวนการทำนา ได้แก่ ใสปุ๋ยอะไร หว่านวันที่เท่าไร เดือนอะไร ปุ๋ยรองพื้นเดือนไหน เผาตอซึ่งไหม ใสปุ๋ยเคมีไหม ผลผลิตที่ได้ขายให้กลุ่มต้องประมาณเท่าไร กรรมการต้องดูความสอดคล้อง เช่น นา 50 ไร่ ใสปุ๋ย 3 กระสอบ สมเหตุสมผลหรือไม่ นอกจากนี้ กรรมการจะต้องประชุมร่วมกันเพื่อวิเคราะห์หาทางแก้ไขปัญหา รวมถึงข้อกำหนดต่างๆ ให้สมาชิกปฏิบัติตาม เช่น กรรมการจะประชุมว่าข้าวโซนนี้ทำไม่ไม่งาม และจะประชุมกับสมาชิกอีกต่อหนึ่งว่าต้องทำนาแบบไหน มีรูปแบบให้สมาชิกด้วยว่าโซนนั้นจะดำ หยอด หรือหว่าน ไม่ได้หมายความว่าทุกหมู่บ้านต้องทำนาแบบนี้ แล้วแต่ความเหมาะสมของหมู่บ้านแล้วดูที่รายบุคคล อายุเท่าไร และแบ่งแยกไปในแต่ละโซนอีกด้วย ซึ่งส่งผลต่อรายได้ของสมาชิก ผู้นำ กรรมการ สมาชิก จะประชุมร่วมกันประมาณ 6-10 ครั้งต่อเดือน ถึงแม้จะประชุมเยอะแต่ก็ยังไม่พอ กรรมการต้องดูแลสมาชิกอย่างใกล้ชิดและนำผลจากที่ประชุมไปถ่ายทอดให้สมาชิกต่อเพื่อสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม เกิดความรักกลุ่ม รักองค์กร และส่งเสริมให้สมาชิกแสดงความคิดเห็น ถ้าสมาชิกคนใดไม่กล้าพูด ก็ทำกล่องแสดงความคิดเห็นให้สมาชิกเขียนแล้วหยอดใส่กล่องไว้ได้

“...เราถ่ายทอดความรู้สึกผ่านการประชุมมันไม่พอ ตอนเราลงพื้นที่พูดให้เขาฟัง ประชุมเดือนละครั้ง รับนโยบายแล้วไปประชาสัมพันธ์ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านอุ่มแสงเป็นของสมาชิกทุกคน เรามีส่วนร่วมขายผลผลิตคืนกำไรให้ทุกคน”

อ้อย คุณสิงห์

กรรมการวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง
(การสื่อสารส่วนบุคคล, 27 กุมภาพันธ์ 2563)

“...ลุงบุญมีทำให้กลุ่มเป็นของทุกคน ศูนย์ข้าวชุมชนอุ่มแสง ลุงบุญมีทำเพื่อพวกเรา แก่ทำแคครอบครัวยังอยู่ได้ ลุงพูดตลอดว่ากลุ่มเป็นของสมาชิกทุกคน ว่ามันเป็นกลุ่มของฉันเหมือนกัน เหมือนเราทำบ่อยๆ กับการกระทำ พูด มันเป็นความรู้สึก ให้รักองค์กร สิ่งปลูกสร้าง เราเห็นความเติบโตมาตลอดเมื่อก่อนไม่มีอะไรเลย ความรู้สึกเป็นของฉันมันคือความผูกพันรับผิดชอบ...”

สุทัศน์ โถทอง

กรรมการวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง
(การสื่อสารส่วนบุคคล, 27 กุมภาพันธ์ 2563)

4. ฐานความรู้

การเข้าหาแหล่งความรู้คือหัวใจสำคัญของการรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวอุ่มแสง หลังจากทีกลุ่มตัดสินใจร่วมกันว่าจะทำให้ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มมีมาตรฐานเกษตรอินทรีย์เพื่อเป็นการเปิดตลาดใหม่ กลุ่มจึงเริ่มศึกษา ค้นคว้าเรื่องมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ จนกระทั่งได้ไปพบกับเครือข่ายหนึ่งที่อยู่ใกล้ๆ จ.ศรีสะเกษ คือ กลุ่มบ้านน้ำอ้อม อยู่ที่ จ.ยโสธร โดยขอให้มาเป็นพี่เลี้ยงกลุ่ม มาช่วยสอน ให้คำแนะนำเกี่ยวกับการทำเกษตรอินทรีย์ การขอมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ รวมทั้งให้มาพูดคุยสร้างความมั่นใจให้กับกรรมการและสมาชิกของบ้านอุ่มแสงถึงแนวทางเกษตรอินทรีย์ ความสำเร็จ ความยั่งยืน และภูมิใจ การันตี เป็นการให้ทุนทางสังคมที่กลุ่มมีอยู่คือเครือข่ายเพื่อสร้างความเชื่อใหม่ให้คนในพื้นที่ที่ยังไม่เคยเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มถึงวิธีการใหม่ที่ให้ผลลัพธ์ใหม่

ภาครัฐ และหน่วยงานรัฐ เป็นแหล่งความรู้ที่มีคุณค่าอย่างยิ่งของกลุ่มฯ ไม่ว่าจะป็นสำนักงานเกษตรอำเภอ สำนักงานเขตเกษตรจังหวัด กระทรวงพาณิชย์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นต้น วิสาหกิจศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสงใช้กลยุทธ์ “รุกหารัฐ” เป็นฝ่ายเดินเข้าหาหน่วยงานรัฐในพื้นที่เพื่อแนะนำตัว ขอความรู้ รวมทั้งการสนับสนุนจากภาครัฐ เมื่อทางกลุ่มเป็นที่รู้จักและนำความรู้ที่ได้ไปปรับปรุงผลิตภัณฑ์ข้าวอินทรีย์ที่มีคุณภาพจนกระทรวงพาณิชย์พิจารณาคัดเลือกให้กลุ่มไปร่วมออกงาน THAIFEX-World of Food Asia ที่จัดขึ้นปีละ1ครั้ง ณ เมืองทองธานี รวมทั้งงาน Organic Natural และงานแฟร์ต่างๆ นับเป็นการเปิดโลกทัศน์ของกลุ่ม ทำให้รู้ว่าข้าวใครถูกใครแพง อะไรเป็นจุดด้อยของกลุ่ม การที่มีโอกาสเข้าร่วมขายสินค้าในงานเหล่านี้ทำให้กลุ่มได้ไปดูเกษตรกรอินทรีย์ที่กลุ่มอื่นขายสินค้าได้ ทางกลุ่มโดยคุณขจรรัฐ จึงเริ่มศึกษาข้อมูล กลไกตลาดว่าตลาดไหนน่าสนใจ รวมถึงความยั่งยืน และตัดสินใจลงทำข้าวอินทรีย์ รวมทั้งเห็นว่ามีการซื้อขายกลุ่มอื่นๆ ที่ได้รับมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ อาทิ ออแกนิก ออแกนิกไทยแลนด์ ขณะนั้นทางกลุ่มไม่มีมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ มีแค่มาตรฐานจีเอพี เลยเกิดแนวคิดถ้ากลุ่มมีมาตรฐานเกษตรอินทรีย์มาการันตีคุณภาพ ก็จะทำให้ผลิตภัณฑ์มีความน่าเชื่อถือ มีคุณภาพ นำใช้ ดึงดูดความสนใจของผู้บริโภค ถึงแม้ว่าจะมีต้นทุนและต้องใช้เวลาในการศึกษาเรียนรู้ก็ตาม

ก่อนที่ภาครัฐจะเข้ามาช่วยลงบุญมีเริ่มกระบวนการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองทั้งจากหนังสือตำราเกษตรอินทรีย์ หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชาบรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ไปศึกษาดูงาน ขอความรู้จากเจ้าหน้าที่รัฐและบริษัทเอกชนในพื้นที่ อาทิ เกษตรจังหวัด พาณิชย์จังหวัด เดินทางไปขอความรู้จากกลุ่มที่ประสบความสำเร็จแล้วในจังหวัดใกล้เคียง รวมถึงเครือข่ายคนเกษตรกรทั้งในและนอกพื้นที่ ผสานกับความรู้งเดิมที่มีอยู่ในตัวจากการที่เติบโตมาในครอบครัวชาวนาที่ได้เห็นและสัมผัสได้ถึงปัญหาความยากลำบากของชาวนารุ่นปู่ตายายตามคำบอกเล่า เรื่อยมาถึงรุ่นพ่อรุ่นแม่ จนกระทั่งมาประสบด้วยตนเอง ลงบุญมีนำข้อมูลและความรู้ที่ได้มาประมวล วิเคราะห์ ศึกษาความเป็นไปได้เพื่อค้นหาวิธีการทำนาแบบอินทรีย์ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ โดยทดลองปลูกข้าวอินทรีย์ด้วยตนเอง ลองผิดลองถูกจนพบว่าการทำนาแบบอินทรีย์เป็นหนทางที่จะพลิกฟื้นความเป็นอยู่ของชาวนาให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ ซึ่งการจะทำให้สำเร็จได้ชาวนาจะต้องรวมกลุ่มกันจึงจะสามารถสร้างพลังอำนาจในการต่อรอง จึงเริ่มพูดคุยถ่ายทอดแนวความคิดในหมู่เครือญาติ หลังจากทีลงบุญมี สุระโคตร ถ่ายทอดแนวความคิดในหมู่เครือญาติ จึงนำความคิดนี้ไปพูดคุยกับชาวนาในพื้นที่ตำบลคูและพื้นที่ใกล้เคียงให้ลองปรับเปลี่ยนวิธีทำนาแบบเคมีมาเป็นทำนาอินทรีย์

5. การจับมือกับตลาดโลก

คุณขจรรัฐ สุระโคตร เป็นบุตรชายคนโตของลุงบุญมี ที่ถูกขอร้องให้เข้ามาช่วยในการเผยแพร่สินค้าออกไปสู่ตลาด ซึ่งจากการได้ไปออกงานแสดงสินค้า คุณขจรรัฐได้สังเกตว่าสินค้าของเพื่อนที่มาตั้งขายบูทข้างๆ มีใบ certificate ใส่กรอบโชว์ และเมื่อได้ถามก็ทราบว่าเป็นใบรับรองมาตรฐานสินค้า และเป็นใบเบิกทางในการขายสินค้าออกสู่ตลาดโลก คุณขจรรัฐจึงใช้เวลาในการศึกษาแฟร์เทรดกับออแกนิกแบบสากลของสหภาพยุโรปและอเมริกาประมาณหนึ่งปีเต็ม โดยศึกษาวิธีการ ขั้นตอนการขอรับรองมาตรฐานจากคู่มือ (Manual Script) ศึกษาถึงข้อดีข้อเสีย พบว่าการขอใบรับรองสินค้าออร์แกนิกจากกลุ่มยุโรปเป็นเรื่องท้าทายหลายประเด็น ประเด็นแรกคือระยะเวลาการผลิตสินค้าออร์แกนิกที่สูงกว่ามาตรฐานออร์แกนิกของประเทศไทย มาตรฐานออร์แกนิกประเทศไทยกำหนดระยะเวลาการทำเกษตรอินทรีย์ 2 ปี แต่มาตรฐานออแกนิกยุโรปกำหนดระยะเวลาการทำอินทรีย์ 4 ปีขึ้นไป ประเด็นต่อมาคือการตรวจสอบอย่างละเอียด เข้มข้น เจ้าหน้าที่ตรวจสอบมาตรฐานยุโรปจะเข้าไปตรวจการทำงานของกลุ่มในทุกขั้นตอน ตั้งแต่ช่วงเวลาก่อนหว่านข้าว การใส่ปุ๋ยรองพื้น ความเสี่ยงของแปลงนา แปลงนาข้างเคียงใช้เคมีฉีดหรือใช้ฆ่าหญ้าไหม ดูแนวกันชนนาอินทรีย์กับแปลงนาเคมีว่าแนวกันชนต่ำหรือเล็กไปหรือไม่ การเบิกใช้ปุ๋ยอินทรีย์จากกลุ่มสอดคล้องกับจำนวนแปลงนาหรือไม่ เป็นต้น ลูกค้านำมาตรวจตอนไหนก็ได้ ทุกอย่างต้องได้มาตรฐาน ตรวจได้ทุกขั้นตอน สมาชิกกลุ่มหลายคนยอมรับว่าการทำนาอินทรีย์เหนื่อยกว่าทำนาเคมี แต่สิ่งที่ได้รับกลับมาจากแรงงานคือข้าวขายได้ราคาดี สุขภาพดี สิ่งแวดล้อมดี ทุ่งหอยปูปลาดีก็ติดตามไปด้วย

เมื่อศึกษาแล้วแม้หนทางจะยากและมีหลายขั้นตอนที่ยุ่งยากแต่ทางกลุ่มได้ทำตามมาตรฐานที่กำหนดไว้อย่างไม่ย่อท้อ เพราะคำนึงถึงผลที่จะได้รับที่กลุ่มจะสามารถขายข้าวได้มากขึ้น ชาวนามีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและพึ่งพาตนเองได้ จึงตัดสินใจขอรับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์และแฟร์เทรดพร้อมกัน ในปี 2554 โดยในช่วงแรกประสบปัญหาเรื่องต้นทุน เนื่องจากมีค่าใช้จ่ายค่าตรวจหลายรายการและหลายมาตรฐานการรับรอง ปีละหลายแสนบาท ปัจจุบัน ปี 2562 ค่าใช้จ่ายเรื่องการรับรองมาตรฐานทั้งหมด 8 มาตรฐาน ที่กลุ่มต้องจ่ายเป็นจำนวนเงินกว่าหนึ่งล้านบาทต่อปี เนื่องจากมาตรฐานแฟร์เทรดคิดค่าใช้จ่ายตามจำนวนสมาชิกที่เพิ่มขึ้น มาตรฐานแฟร์เทรดคิดอัตราค่าใช้จ่ายรับรองตามจำนวนสมาชิก กล่าวคือ สมาชิก 1 ถึง 250 คน คิดอัตราหนึ่ง สมาชิก 250 คนถึง 500 คน อีกอัตราหนึ่ง สมาชิก 1,000 คน อีกอัตราหนึ่ง ในขณะที่มาตรฐานออร์แกนิกคิดการรับรองเป็นพื้นที่ ในอัตราไร่ละ 30 บาท กลุ่มมีพื้นที่นาประมาณ 2 หมื่นไร่ คิดเป็น 6 แสนบาท เมื่อรวมกับค่ารับรองมาตรฐานอื่นๆ อีกมาตรฐานละ 40,000 บาท

ขอใบรับรองมาตรฐาน เท่ากับ 120,000 บาท ยังไม่รวมค่าตรวจประวัติ ตรวจฟาร์ม ตรวจกระบวนการผลิต (Processing) ที่คิดค่าใช้จ่ายตามจำนวนวัน รวมถึงค่าใช้จ่ายเรื่องการตรวจรับรองฟาร์มภายในกลุ่มเองด้วย ซึ่งค่าใช้จ่ายการรับรองมาตรฐานดังกล่าวเป็นสิ่งที่จำเป็นเพราะทำให้กลุ่มขายข้าวได้ทั้งอเมริกาและยุโรป เนื่องจากตลาดในประเทศกำลังซื้อไม่เยอะ มีแค่บางกลุ่มที่สนใจ ในขณะที่ต่างประเทศมีความต้องการข้าวอินทรีย์มาก ปัจจุบันยอดขายต่างประเทศ คิดเป็น 70% ขายในประเทศ 30% ซึ่งทางกลุ่มก็พยายามทำตลาดภายในเพื่อเพิ่มยอดขาย

“...แฟร์เทรด คือ การค้าที่เป็นธรรมทั้งเรื่องของการซื้อขายก็ดี การที่กลุ่มเราจะซื้อจากสมาชิก ก็ต้องเป็นธรรม โปร่งใสเป็นธรรม และเขาเอง หมายถึงสมาชิกก็ต้องมีส่วนในการกำหนดทิศทางของกลุ่มว่า กลุ่มจะเดินไปทางไหน เขาต้องรับรู้ มีสิทธิที่จะออกเสียงได้”

ขจรรัฐ สุระโคตร

ผู้จัดการฝ่ายการตลาด

(การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 กุมภาพันธ์ 2563)

6. การสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่ม

อัตลักษณ์ หมายถึงจิตสำนึกส่วนตัวและจิตสำนึกร่วมในสังคมที่เกิดจากการนิยามตัวเองว่าตัวเองคือใครมีความเป็นมาอย่างไร แตกต่างจากคนอื่นอย่างไรและจะใช้อะไรเป็นเครื่องหมายของการแสดงออก เป็นสิ่งที่แสดงถึงความเป็นตัวตน ของคน ซึ่งส่วนหนึ่งก็จะเป็นลักษณะของตัวตนภายนอก เช่น กิริยาท่าทาง ภาษาและการแสดงออกต่อบุคคลอื่นกับลักษณะของตัวตนภายใน ได้แก่ ความรู้สึกนึกคิด นิสัยใจคอ คตินิยม ความเชื่อและสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ อัตลักษณ์นั้นเป็นเพียงคำที่ต้องการสื่อถึงคำพูดบางประการเพื่อแสดงความเป็นตัวตนของบุคคลและเป็นตัวบ่งชี้ของลักษณะเฉพาะของตัวบุคคล สังคม ชุมชน เช่น เชื้อชาติ ภาษา วัฒนธรรมท้องถิ่นและศาสนา ฯลฯ ซึ่งมีคุณลักษณะที่ไม่ทั่วไปหรือสากลกับสังคมอื่น ๆ อัตลักษณ์มีความสำคัญต่อระบบสังคมกล่าวคือประการแรกทำให้เรารู้สึกว่าเป็นตัวเราหรือพวกเราที่แตกต่างจากคนอื่น โดยไม่จำเป็นต้องมีเพียงหนึ่ง แต่อาจมีหลายลักษณะที่ประกอบขึ้นมา อัตลักษณ์ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับคนหรือสิ่งของแต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นและเปลี่ยนแปลงได้ซึ่งบ่งบอกถึงลักษณะเฉพาะ ลักษณะพิเศษที่จะบ่งบอกตัวตนของสิ่งนั้นหรือบุคคลนั้น

อัตลักษณ์ที่ทางกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง จ.ศรีสะเกษ ใช้คือวิธีการเล่าเรื่องราว (Story Telling) ที่มาของการเกิดกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง พื้นที่ จำนวนสมาชิก การทำนาที่ใช้น้ำฝนกลายเป็นจุดแข็ง จุดอัตลักษณ์ความเป็นตัวตนของอุ่มแสง ใช้เทคนิคให้มาดูนาข้าวอินทรีย์ของจริง ซึ่งมีชาวสเปนเป็นชาวต่างชาติชาติแรกที่เข้ามาดูในพื้นที่ แสดงความสนใจอย่างจริงจัง ลูกค้าชาวสเปนคนนั้นพูดกับลุงบุญมีว่า “ถ้าคุณตั้งใจจริงเราจะโตไปพร้อมกัน” เมื่อกลุ่มได้รับการรับรองมาตรฐานของสหพันธ์ขบวนการผู้ผลิตสินค้าออร์แกนิกระหว่างประเทศ (International Federation of Organic Agriculture Movements: IFOAM) ตอนนั้นทางกลุ่มยังไม่มีคู่ค้าแต่ตัดสินใจที่จะขายข้าวให้กับตลาดต่างประเทศ นับจากวันนั้นเป็นต้นมาวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงสามารถขายข้าวอินทรีย์ส่งออกไปยังประเทศในทวีปยุโรป อเมริกา มียอดขายเพิ่มขึ้นทุกปี ปัจจุบัน ก่อนจะเก็บเกี่ยวประมาณเดือนตุลาคม บริษัทคู่ค้าจะมาดูว่ากลุ่มมีข้าวเท่าไรและจะทำการจองไว้ โดยคู่ค้าที่ทางกลุ่มทำธุรกิจร่วมกันอย่างมีความสุข กลุ่มก็จะพิจารณาให้โควตาข้าว คู่ค้าก็จะให้มัดจำมาส่วนหนึ่งเป็นการเข้ามารับประกันพร้อมกัน หากบริษัทไหนไม่จ่ายเงินมัดจำ กลุ่มก็จะคิดราคาขายแพงกว่าที่บริษัทที่จ่ายเงินมัดจำ ตอนนีทางกลุ่มสามารถเลือกได้ว่าขายให้กับบริษัทไหน เนื่องจากมีหลายบริษัทที่ต้องการสินค้า มีคนต้องการที่จะซื้อเกษตรอินทรีย์เป็นจำนวนมาก ไม่เหมือนเมื่อก่อนที่หาคนมาซื้อ ตอนนี้มีแต่คนมาหา ลักษณะการซื้อขายข้าวนี้สะท้อนให้เห็นถึงพลังอำนาจของกลุ่ม ที่สามารถตัดสินใจเลือกขายข้าวให้กับบริษัทใดก็ได้ บทบาทนี้ได้พลิกภาพจำของชาวนาไทยในอดีตที่อยู่ในภาวะยอมจำนน ถูกกดราคาจากโรงสี หนี้สินล้นพ้นตัวอยู่ในวังวนที่ไม่มีทางออกไปหมดสิ้น

7. อำนาจในการตัดสินใจ

อำนาจหรืออำนาจที่มอบให้ใครบางคนเพื่อทำบางสิ่ง อำนาจในการตัดสินใจเป็นกระบวนการของการเข้มแข็งและมั่นใจมากขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในการควบคุมชีวิตและการเรียกร้องสิทธิของตนเอง การให้คนเปลี่ยนวิถีคิด วิถีชีวิต เปลี่ยนวิธีการทำนามาตลอดชีวิตไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะธรรมชาติของคนส่วนใหญ่มักต่อต้านการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากคิดว่าสิ่งที่ทำอยู่คืออยู่แล้ว ไม่เห็นความจำเป็นของการเปลี่ยนแปลง ไม่รู้ว่าเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงแล้วสถานการณ์จะเป็นอย่างไร อำนาจในการตัดสินใจเป็นของชาวนาทุกคน แต่ชาวนาส่วนใหญ่ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจเนื่องจากการทำนาแบบที่ใช้เงินกู้จากร้านค้าเกษตร และโรงสีทำให้ชาวนาลดทอนความภาคภูมิใจในตนเอง

ระบบการซื้อขายข้าวทั่วไปของไทย เมื่อขบวนการผลิตข้าวเปลือกเจ้าได้ ส่วนหนึ่งจะใช้บริโภคภายในครัวเรือน โดยทยอยแบ่งสีที่โรงสีขนาดเล็ก ส่วนที่เหลือจะขายให้แก่โรงสีขนาดกลาง หรือพ่อค้าข้าวเปลือกหรือผ่านตลาดกลางข้าวเปลือก เมื่อขบวนการเกี่ยวข้าวเปลือกสดจะมีพ่อค้าข้าวเปลือกหรือตัวแทนโรงสีมารับซื้อถึงที่ บางรายจะนำข้าวเปลือกไปขายให้แก่โรงสีใกล้เคียง หากเป็นข้าวคุณภาพพิเศษ ที่ผู้บริโภคนิยมมากกว่าข้าวชนิดอื่น คือ ข้าวหอมมะลิพันธุ์ขาวดอกมะลิ 105 และ กข 15 เป็นข้าวที่มีความโดดเด่นที่สุด นิยมในกลุ่มผู้บริโภคทั้งภายในและต่างประเทศ กระบวนการรับซื้อข้าวเปลือกจะพินิจพิเคราะห์ข้าวทั่วไป โดยที่โรงสีที่ตั้งอยู่ในแหล่งปลูกข้าวพันธุ์เหล่านั้นจะรับซื้อข้าวเปลือกจากชาวนาโดยตรงหรือจากพ่อค้าคนกลางที่ติดต่อซื้อขายกันมานาน ระบบการซื้อขายข้าวดังกล่าวทำให้ชาวนาถูกกดราคาขายจากพ่อค้าคนกลางและโรงสี ในขณะที่วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงจะรับซื้อข้าวจากสมาชิกทั้งหมด เป็นการตัดความกังวลเรื่องตลาดรับซื้อและราคาขาย ซึ่งถือเป็นเรื่องที่ชาวนาหนักใจทุกครั้งเมื่อเกี่ยวเกี่ยวผลผลิต เมื่อมีกลุ่มเป็นผู้รับซื้อข้าวจากชาวนาที่เป็นสมาชิก ชาวนาก็ไม่ต้องไปเปรยขายข้าวตามโรงสีเหมือนในอดีต รวมทั้งตัดสินใจว่าจะขายตอนไหนก็ได้ ซึ่งเป็นการสร้างพลังอำนาจในการตัดสินใจในการกำหนดวิถีชีวิตของตนเองโดยไม่ต้องไปพึ่งพิงโรงสีหรือพ่อค้าคนกลางที่กดราคาข้าวจนแทบไม่เหลืออะไร สิ่งสำคัญคือการการันตีราคาข้าวอินทรีย์ที่กลุ่มให้ราคาดีกว่าท้องตลาด โดยราคาตลาดทั่วไปรับซื้อ กิโลกรัมละ 16 บาท ขณะที่ทางกลุ่มรับซื้อ กิโลกรัมละ 19 บาท

แต่การรวมตัวเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง สมาชิกได้ช่วยกันสร้างระบบการช่วยเหลือปัจจัยการผลิต โดยให้ยืมเมล็ดพันธุ์ข้าวอินทรีย์ไปปลูกก่อนได้ เมื่อปลูกข้าวได้ผลผลิตก็นำเมล็ดพันธุ์ข้าวอินทรีย์มาคืน สนับสนุนการทำปุ๋ยอินทรีย์ ให้แกลบ หัวเชื้อ กากน้ำตาลให้สมาชิกกลุ่มไปทำปุ๋ยหมัก สนับสนุนค่าใช้จ่ายไถกลบตอซัง จำนวน 100 บาทต่อคน แต่ไม่เกิน 10 ไร่ สนับสนุนวัสดุดิบเพื่อนำมาปลูกพืชหลังนา แกลบจากการสีข้าว พืชตระกูลถั่ว กากถั่ว สนับสนุนค่าค่าไถ ค่าพรวน กลุ่มออกให้ครึ่งหนึ่งแต่ไม่เกิน 10 ไร่ รวมถึงการมีระบบ “เงินเซ็นต์” กล่าวคือหากในขณะนั้นสมาชิกยังไม่มีเงินมาจ่ายค่าปัจจัยการผลิตต่าง ๆ สมาชิกสามารถเซ็นต์ชื่อเป็นหลักฐานไว้ก่อน เมื่อขายข้าวได้ค่อยหักค่าใช้จ่ายนั้นออกจากการซื้อข้าว

“...ระบบการซื้อข้าวขายของกลุ่ม ยุติธรรมกับชาวนา เพราะเรามีการค้าเป็นธรรม ส่วนต่างที่มองเห็นกับท้องตลาดต่างกัน กลุ่มช่วยสมาชิกเยอะ เงินปันหุ้น ปันผลกำไร คืนทุนสมาชิกเยอะ เงินเซ็นต์ ฅาปนกิจไรต่างๆ ความรู้จักเยอะ.....”

อ้อย คุณสิงห์

กรรมการวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง
(การสื่อสารส่วนบุคคล, 27 กุมภาพันธ์ 2563)

“...รู้สึกว่ามีอำนาจตัดสินใจชีวิตเพิ่มขึ้น การเป็นอยู่ดีขึ้น เราปลอดภัย ครอบครัวปลอดภัย ถ้าเราขายข้าวทั่วไป 16 บาท จะได้แค่หมื่นหก ถ้าผมเป็นหนี้หมื่นหก ผมก็ไม่เหลือ แต่ถ้าทำที่นี่ ถ้าเป็นหนี้หมื่นหก ขายข้าวได้หมื่นเก้า อย่างน้อยก็เหลือใช้ 3 พัน เป็นข้อเปรียบเทียบว่าเราจะเลือกอันไหน มีอะไรซ่อนอยู่หลายอย่าง เป็นการช่วยเหลือชุมชน มอบเงินให้ชุมชน โรงเรียนที่ลูกหลานเป็นสมาชิกก็ให้เป็นทุนการศึกษา โครงการดี ๆ มากี่แจกจ่ายให้สมาชิก เช่น โครงการเลี้ยงไก่ เลี้ยงปลา ปีที่แล้วก็โครงการปลูกพืชผักผลไม้ แจกเมล็ดพันธุ์ สร้างความเข้มแข็งให้สมาชิกในชุมชน ในหมู่บ้าน...”

วิไล ศุภคร

สมาชิกวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง
(การสื่อสารส่วนบุคคล, 24 กุมภาพันธ์ 2563)

ปัจจุบัน วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงมีสมาชิก 1,258 ราย ทางกลุ่มมีนโยบายให้สมาชิกลงทุนแบบสหกรณ์ หุ้นละ 100 บาท ทุกปีทางกลุ่มจะนำผลกำไรที่ได้จากการดำเนินธุรกิจทั้งจากการขายข้าวอินทรีย์และการแปรรูปผลิตภัณฑ์ ล่าสุดการประชุมประจำปีของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง เมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2562 ทางกลุ่มปันผลให้สมาชิก 30% คิดเป็น 19 บาท ต่อ 1 หุ้น ซึ่งมากกว่าปี 2561 ที่มีการปันผลให้สมาชิก 15 บาทต่อหุ้น นอกจากนี้ กลุ่มให้สวัสดิการช่วยเหลือทุนการศึกษา โดยให้ทุนการศึกษาโรงเรียนในเขตบริการ เช่น ปี 2561 มอบไปประมาณ 100 ทุน ให้หมู่บ้านละ 2 คน ระดับประถมศึกษา 1,000 บาท ระดับมัธยมศึกษา 2,000 บาท ปี 2562 ให้ทุน 5 ตำบล 22 หมู่บ้าน มีประมาณ 13-14 โรงเรียน และสวัสดิการเงินช่วยเหลือฌาปนกิจ กรณีสมาชิกในครอบครัวเสียชีวิต รายละ 10,000 บาทต่อครอบครัว ครอบครัวละไม่เกิน 2 ราย

“...ความประทับใจของพี่ที่ศูนย์นี้ มีความรู้สึกไม่ลำบากในการขาย เก็บเงินของทุก 14 หมู่บ้าน บ้านไหนตาย เก็บให้เขาคนละ 30 บาท มันดีหลายอย่าง มีเงินให้ด้วยของสมาชิกกลุ่มละ 10,000 บาท เป็นไรตายเขาก็จ่าย ผมประทับใจเรื่องขายข้าวสะดวกสบายไม่กังวล...”

อำนาจ ยศยิ่ง

เกษตรกรผู้ประกอบอาชีพทำนา

(การสื่อสารส่วนบุคคล, 24 กุมภาพันธ์ 2563)

วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงมีสวัสดิการช่วยเหลือสมาชิกทั้งในเรื่องอาชีพ สนับสนุนปัจจัยการผลิตให้สามารถประกอบอาชีพทำนาอย่างมีประสิทธิภาพ ตั้งแต่จัดหาเมล็ดพันธุ์ข้าวจนถึงการหาตลาดรับซื้อ มองครบทั้งห่วงโซ่อุปทาน ซึ่งสามารถแก้ปัญหาที่ชาวนาถูกกดราคาซื้อจากโรงสี และพ่อค้าคนกลาง รวมถึงการให้สวัสดิการแก่คนในครอบครัวของสมาชิก ทั้งทุนการศึกษาและเงินช่วยเหลือกรณีสมาชิกในครอบครัวเสียชีวิต

“...เป็นความเสี่ยงที่เกิดขึ้นในครอบครัว ถ้าเราไม่ทำความเข้าใจขั้นพื้นฐานของครอบครัว ถ้าเราคิดยาฆ่าแมลงในวันเดียว เราจะเพลียจากวัชพืช เด็กอาจจะกินเป็นอันตราย ถ้าครอบครัวเราปลอดภัย คนกินข้าวเราก็ปลอดภัย ดูแลที่ตัวเราก่อน เลยเป็นข้อมูลว่าถ้ามาทำร่วมกับลุง มันจะดี เพราะลุงบอกถ้าเราทำได้เราจะกำหนดราคาได้ ถ้าเรารวมตัวกันได้ ต่อไปเราก็ไม่เป็นหนี้ใคร ข้าวอยู่ในยุ้งไม่เดือดร้อนอะไร พอลงมาขายก็ไม่ได้เสียเปรียบโรงสี ได้ราคายุติธรรมที่ตั้งไว้ทั้งปี...”

ชาญวิทย์ เพชรรักษา

เหรียญกวีวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง

(การสื่อสารส่วนบุคคล, 26 กุมภาพันธ์ 2563)

จะเห็นได้ว่าการช่วยเหลือและสวัสดิการต่าง ๆ ของกลุ่มเป็นสิ่งที่ลุ่มบุญมีและผู้บริหารของกลุ่มช่วยกันคิด ช่วยกันทำเพื่อจูงใจให้คนในชุมชนมาเป็นสมาชิก ต้องมีน้ำหนักรวมพอที่จะโน้มน้าวให้คนหนึ่งคนตัดสินใจเปลี่ยนวิถีชีวิต เปลี่ยนวิถีการผลิต วิธีการทำนาแบบเดิมที่ทำมาทั้งชีวิต ทำให้กล้าที่จะตัดสินใจทดลองทำในสิ่งที่ไม่เคยทำมาก่อนมาทำนาแบบใหม่ที่ต้องมั่นใจอย่างมากว่าวิถีชีวิตแบบนี้จะสามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัวให้อยู่รอดได้ท่ามกลางกระแสบริโภคนิยมในปัจจุบัน โดยมีกลยุทธ์ในการสื่อสารที่อยู่

บนพื้นฐานของความเชื่อที่ว่าคนเราทุกคนมีความหวังที่อยากจะมีชีวิตที่ดีขึ้น มีสุขภาพดี โรคภัยน้อยลง หลีกเลียงจากสารเคมี สร้างแนวทางที่จะทำให้คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นทั้งครอบครัวรวมไปถึงชุมชน ในระยะแรกข้อมูลเรื่องราคาข้าวที่สูงกว่าราคาตลาดเป็นสิ่งสำคัญที่ชาวนาให้ความสำคัญ แต่ในระยะหลังทางกลุ่มจะเน้นการสื่อสารถึงผลที่ยั่งยืนจากการเข้าร่วมกลุ่ม เช่น สวัสดิการ สิทธิประโยชน์ กิจกรรมที่ได้รับจากกลุ่มอย่างต่อเนื่องนอกเหนือจากเรื่องราคาข้าว นับเป็นกลยุทธ์ที่เสริมสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงให้เกิดความยั่งยืน ดังนั้นด้วยองค์ประกอบของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง และกระบวนการดำเนินกิจกรรมจึงทำให้เกิดผลสำเร็จ ดังจะได้นำเสนอในบทต่อไป

บทที่ 6

ผลสำเร็จการเปลี่ยนเชิงระบบของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง

วัตถุประสงค์ของการศึกษาในบทนี้คือการตอบวัตถุประสงค์ข้อที่สาม คือศึกษาผลสำเร็จในการเปลี่ยนเชิงระบบของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสงในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตเป็นแบบอินทรีย์และเชื่อมโยงในระดับตลาดโลก

ในบทที่ผ่านมาได้นำเสนอถึงการดำเนินการของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง ภายใต้การนำของลุงบุญมีที่ได้แสวงหาความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ อย่างเช่นสำนักงานเกษตรอำเภอ สำนักงานเขตเกษตรจังหวัด สำนักงานพาณิชย์จังหวัดศรีสะเกษ ลุงบุญมีใช้ความจริงใจแสดงให้เห็นถึงความตั้งใจที่จะทำให้ข้าวในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้มีความโดดเด่น มีอัตลักษณ์ที่แตกต่างจากแหล่งอื่น จนทางกลุ่มฯ ได้โอกาสแสดงผลผลิตในงานแสดงสินค้าต่างๆ อาทิ งานโอท็อป งาน THAIFEX-World of Food Asia และงาน Road Show ต่างประเทศ ซึ่งกลุ่มฯ จะเป็นกลุ่มแรกๆ ที่ได้รับคัดเลือกเป็นกลุ่มนำร่องไปออกสื่อโปรโมทสินค้าที่ต่างประเทศ ทำให้ข้าวหอมมะลิอินทรีย์ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงเริ่มเป็นที่รู้จักทั้งตลาดในประเทศและต่างประเทศ จากนั้นเดินหน้าส่งข้าวเข้าสู่การตรวจสอบมาตรฐานสากลหลายรายการ อาทิ สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Indications: GI) ทำให้ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มได้รับการยอมรับในคุณภาพมากยิ่งขึ้น

การจูงใจให้คนในอุ่มแสงเปลี่ยนวิถีทำนาจากนาเคมีเป็นนาอินทรีย์ นับว่ายากแล้ว แต่การอดทนรอคอยด้วยความใจเย็น เป็นอีกหนึ่งของความยากและเป็นความพยายาม เนื่องจากการปรับเปลี่ยนมาทำนาข้าวอินทรีย์ต้องใช้ระยะเวลาอย่างน้อย 3 ปี เพื่อปรับดินให้ปลอดสารเคมี อีกทั้งผลผลิตในปีแรกหลังการปรับเปลี่ยนจะได้ข้าวไม่มากเท่ากับนาเคมีที่ใส่ปุ๋ยเร่งใบ เร่งลำต้นให้เตบโต ทำให้นาข้าวมีสีเขียวสดดงามต่างกับนาอินทรีย์ที่ข้าวจะค่อยๆ เตบโต แต่หากเข้าสู่การเป็นนาข้าวอินทรีย์อย่างเต็มรูปแบบ เมื่อเก็บเกี่ยวจะพบกับความแตกต่างกันที่น้ำหนักข้าวที่เกี่ยวข้องได้ ยกตัวอย่างเช่นสมาชิกกลุ่มคนหนึ่งมีที่นา จำนวน 4 ไร่ แต่ก่อนทำนาข้าวเคมี น้ำหนักข้าวได้เพียง 400 กิโลกรัม แต่เมื่อเปลี่ยนมาทำนาข้าวอินทรีย์ได้ข้าวน้ำหนักถึง 500 กิโลกรัม หรือเท่ากับครึ่งตัน ขณะที่สมาชิกอีกคนซึ่งเคยทำนาเคมีมาก่อน ตอนทำนาเคมีได้ข้าวประมาณ 4 ตันกว่าต่อแปลง เมื่อได้มาเข้าร่วมกลุ่มกับลุงบุญมี และปลูกพืชบำรุงดินเสริม ในระยะปรับเปลี่ยน 3 ปีแรก พบว่าได้ผลผลิตข้าวเพิ่มขึ้นมาประมาณ 1 ตันครึ่งถึง 3 ตัน พอเริ่มเข้าสู่เกษตรอินทรีย์

เต็มรูปแบบในปีที่ 3 ถึงปีที่ 4 ผลผลิตเพิ่มมาประมาณ 3 ตันกว่า รวมได้ผลผลิตทั้งหมด 7 ตัน เจ้าของนาเล่าว่าการที่ผลผลิตเพิ่มขึ้นนั้นมาจากการปลูกพืชบำรุงดินเป็นสิ่งสำคัญ เนื่องจากจะไปเพิ่มอินทรีย์วัตถุในดิน หากไม่บำรุงดิน ใช้ดินเหมือนเดิม ผลผลิตก็จะไม่เพิ่มขึ้น

ผลสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง สามารถนำเสนอได้เป็นลำดับดังนี้

1. การรวมกลุ่ม
2. การยกระดับมาตรฐานอินทรีย์ในระดับสากล
3. รายได้ที่เพิ่มขึ้น
4. การพัฒนาคน
5. การคืนความอุดมสมบูรณ์สู่ผืนดิน

1. การรวมกลุ่ม

ความสามารถในการรวมกลุ่มเป็นผลสำเร็จของทีมงาน เพราะการจูงใจให้คนที่ทำนาเคมีมาตลอดชีวิตให้เปลี่ยนความคิดมาทำนาอินทรีย์ การเปลี่ยนความคิด ทักษะคิด ความคุ้นชิน วิถีชีวิต ไปจนถึงวิธีการทำนา เป็นเรื่องยากมาก เนื่องจากธรรมชาติของคนไม่ชอบการเปลี่ยนแปลง และจะยึดติดกับสิ่งที่เคยทำ ยิ่งการเปลี่ยนแปลงนั้นต้องอาศัยระยะเวลา ความพยายามอดทน ทำงานหนักจึงจะเห็นผล ยิ่งยากมาก ลุงบุญมีได้ต่อสู้นำเสนอแนวคิดการทำเกษตรอินทรีย์อยู่หลายปี จึงตัดสินใจสร้างทีม หาคนที่มีแนวคิดเดียวกัน มาร่วมเป็นพลัง การลงพื้นที่ในช่วงปีแรกๆ ทีมใช้วิธีเดินเคาะประตูบ้าน นั่งล้อมวงกินข้าวตามบ้านคนในชุมชน เพื่อถ่ายทอดแนวความคิด อธิบายถึงผลลัพธ์ที่จะได้จากการปรับเปลี่ยนจากเกษตรเคมีเป็นเกษตรอินทรีย์ว่าจะส่งผลดีต่อตัวชาวนา ครอบครัวและชุมชนอย่างไร ในการทำงานบางครั้งก็พบกับคำสับประมาท แต่ก็ไม่ทำให้ลุงบุญมีและกรรมการกลุ่มท้อใจ เพราะการเปลี่ยนมาทำเกษตรอินทรีย์ต้องมีความกล้าตัดสินใจที่จะเปลี่ยนวิธีการประกอบอาชีพที่ทำมาตลอดชีวิต และเมื่อตัดสินใจแล้วต้องมีความมุ่งมั่นอดทนในการรอคอย

“... คือตอนที่ผมลงพื้นที่แรกๆ เลย ผมเคยโดนแม่กระทั่งว่า “มึงไม่ต้องมาสอนกูหรอก กูทำมาจนกระทั่งกูแก่แล้วเนี่ย” ประเภทน้ำเต็มแก้ว ไม่ฟังใคร เราก็คิดว่าเราก็จะไม่ได้มาบังคับเจ้าทำหรอก แต่ถ้า

เจ้าไม่ทำเจ้าก็ไม่ต้องทำ ไม่ต้องอยากได้เหมือนคนอื่นละกัน ไม่ต้องอยากมาขายให้ได้ราคาดี ๆ ก็อยู่ที่เดิมก่อน เราก็ก็นั่งจับกัน”

ขจรรัฐ สุระโคตร

ผู้จัดการฝ่ายการตลาด

(การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 กุมภาพันธ์ 2563)

การรวมกลุ่มถือเป็นความสำเร็จในขั้นแรกของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง เพราะจากคนที่เคยทำนาใช้แต่สารเคมี แล้วเปลี่ยนมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์ หักดิบออกจากการใช้เคมีนับเป็นเรื่องยาก หากย้อนไปตั้งแต่จุดเริ่มต้นของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง ตั้งแต่วันที่กลุ่มยังไม่เติบโตเช่นปัจจุบันนี้ ที่ประชุมที่เป็นเพียงเก่าๆ มุ่งด้วยใบหญ้า ศาลาที่น้ำท่วม ถูกบางคนเย้ยหยันบอกว่าพวกคนในกลุ่มเป็นพวกเพื่อฝัน จุดหมายที่วางไว้สูงเกินไป ทำไม่ได้ แต่ด้วยการลงมือทำ ความหวัง มุ่งมั่นในการฉายภาพให้ถึงจุดหมายที่ตั้งไว้ ว่ามีฝันคนเดียวนั้นทำคนเดียวไม่ได้ ต้องมีหลายองค์ประกอบที่จะทำให้บรรลุความสำเร็จ เช่น การที่สมาชิกกลุ่มมีความเชื่อ อุดมการณ์เดียวกัน ร่วมมือร่วมใจปฏิบัติตามระเบียบของกลุ่ม ศึกษาเรียนรู้วิธีการทำเกษตรอินทรีย์ในทุกขั้นตอนด้วยความซื่อสัตย์เพื่อให้ผลผลิตของกลุ่มผ่านมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ จนสามารถทำความฝันให้เกิดขึ้นได้เมื่อทุกคนช่วยกัน ความฝันที่วาดไว้กลายเป็นรูปเป็นร่าง เมื่อสมาชิกในกลุ่มเห็นความจริงที่เกิดขึ้นว่ากลุ่มไม่ได้หลอกลวงและทุกคนได้ประโยชน์ ผลจากความพยายามเห็นผลในวันนี้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง พัฒนาสร้างองค์ความรู้ของตัวเอง มีโครงสร้างอาคารที่มั่นคง มีโรงสีเป็นของตัวเองสามารถสีข้าว อบข้าว และเก็บข้าว ตบโจทยอาชีพในชุมชน สามารถขายได้ราคาตามที่ต้องการ รวมทั้งมีทีมงานที่เข้มแข็ง มีคนใหม่ๆ ในชุมชนเข้ามาทำงานด้วยอย่างต่อเนื่อง

2. การยกระดับมาตรฐานอินทรีย์ในระดับสากล

ลุงบุญมีเริ่มทำเกษตรอินทรีย์เมื่อปี 2548 และทางกลุ่มฯ ได้รับเลือกให้นำข้าวและสินค้าเกษตรอินทรีย์ไปออกบูทในงาน THAIFEX-World of Food Asia ในปี 2553 ซึ่งมีหน่วยงานตรวจรับรองคุณภาพและออกมาตรฐานเกษตรอินทรีย์สากลมาร่วมออกบูทในงานนั้นด้วย ลุงบุญมีจึงเห็นโจทย์ที่ใหญ่และท้าทายของกลุ่มในเรื่องการขอมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ในระดับสากล โดยเรียกให้ขจรรัฐ สุระโคตร ลูกชายให้

มาร่วมสังเกตการณ์ในงานดังกล่าวด้วยเพื่อมาช่วยกันศึกษาเรื่องระบบมาตรฐานเกษตรอินทรีย์สากล เริ่มปี 2553 ในปี 2554 ได้ยื่นเรื่องขอตรวจรับรอง และในปี 2555 ทางกลุ่มได้ใบรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์สากล เมื่อทางกลุ่มได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์สากลก็ทำให้ผู้ซื้อข้าวเกิดความมั่นใจ โดยบริษัทแรกที่รับซื้อข้าวอินทรีย์คือบริษัท ไบโอะเอจอร์ จำกัด จากประเทศอิตาลี ต่อมาทางกลุ่มเริ่มได้รางวัลมากกว่าระดับคุณภาพ เป็นการสร้างความมั่นใจให้เกิดขึ้นในหลายด้าน ทั้งในมิติด้านสังคม คนในชุมชนเริ่มเข้ามาทำงานในกลุ่ม ด้านลูกค้า มีออเดอร์จากลูกค้า 2 ล้านตัน ภายในหนึ่งสัปดาห์ แต่ทางกลุ่มไม่สามารถทำได้เนื่องจากโรงสีติดออเดอร์ของเจ้าอื่นอยู่ นอกจากนี้ กลุ่มมองเห็นส่วนต่างที่ได้จากการที่โรงสีเป็นฝ่ายกำหนดราคา จึงเป็นที่มาของความคิดที่จะไม่ขายข้าวเปลือก จะสีข้าวขายเอง สร้างโรงสีของกลุ่ม จึงตัดสินใจไม่ขายข้าวเปลือกให้กับโรงสีตั้งแต่ปี 2547 เป็นต้นมา

เมื่อได้รับการรับรองมาตรฐานทางการตลาดของสากลรายการหนึ่งแล้ว กลุ่มฯ ได้ดำเนินการขอการรับรองมาตรฐานทางการตลาดเพิ่มขึ้นอีกจนถึง 8 รายการ อันประกอบด้วย 1) สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Indications: GI) 2) ผลิตภัณฑ์ออร์แกนิกไทยแลนด์ (Organic Thailand) 3) มาตรฐานของสหพันธ์ขบวนการผู้ผลิตสินค้าออร์แกนิกระหว่างประเทศ (International Federation of Organic Agriculture Movements : IFOAM) 4) มาตรฐานการรับรองผลิตภัณฑ์อาหารและออร์แกนิกของสหรัฐอเมริกา (USDA) 5) มาตรฐานตามระบบการค้าที่เป็นธรรม (FLO ID 27806 ของ FAIRETRADE) 6) มาตรฐานระบบเกษตรอินทรีย์สหภาพยุโรป (EU-NOP) 7) มาตรฐานข้าวหอมมะลิไทย และ 8) การรับรองมาตรฐานของผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ โดยมาตรฐานเหล่านี้เอื้อให้วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง จ.ศรีสะเกษ ขายข้าวได้ในราคามาตรฐาน มีแหล่งรับซื้อข้าวแน่นอน การเกษตรกรรมที่จะทำได้ใบรับรองตามมาตรฐาน จะต้องมีการปลูกข้าวเกษตรอินทรีย์ตามมาตรฐานที่กำหนดไว้ ซึ่งต้องอาศัยผู้นำที่สร้างสรรค์และผู้นำตรวจสอบกระบวนการปลูกข้าวอินทรีย์ เพื่อเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนสมาชิกให้ปฏิบัติตามระเบียบของกลุ่ม

3. รายได้ที่เพิ่มขึ้น

การได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์สากล ทำให้กลุ่มฯ มีสัดส่วนการส่งออกไปยังตลาดต่างประเทศกว่า 80 % มีการสั่งซื้อแบบสั่งจองล่วงหน้า (pre-order) กับตลาดยุโรปเป็นตลาดหลัก และอีก

20 % เป็นการขายในประเทศในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ข้าวอินทรีย์แปรรูป จมูกข้าวกล้องงอกพร้อมดื่ม ขนมที่ทำจากข้าวกล้องงอก ซึ่งจากการรวมกันผลิตในลักษณะแปลงใหญ่ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านรายได้ที่ทำให้เกษตรกรได้รับมูลค่าเพิ่มจากการลดต้นทุน เพิ่มผลผลิต และการพัฒนาคุณภาพจนได้มาตรฐานอินทรีย์รวมมูลค่า 48.7 ล้านบาทต่อฤดูกาลผลิต หรือประมาณ 38,738 บาท/ครัวเรือน ทั้งนี้กลุ่มเกษตรกรแปลงใหญ่ยังมีการใช้พื้นที่การเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ผ่านการทำกิจกรรมผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ การเพาะปลูกถั่วเหลืองอินทรีย์หลังนา เพื่อปรับปรุงบำรุงดิน ให้เกิดการทำการเกษตรอย่างยั่งยืน และมีรายได้เสริมในช่วงฤดูแล้ง

การเพิ่มรายได้ เกิดจากการมีวิสัยทัศน์ของผู้นำและการหากลยุทธ์ตลอดจนแนวทางใหม่ๆ เพื่อเพิ่มรายได้ ในปี 2552 ลุงบุญมีชวนสมาชิกไปดูวิธีการปลูกข้าวกล้องงอกที่ จ.สกลนคร ผลจากการดูงานจึงเกิดแนวความคิดว่า ถ้าขายข้าวมะลิที่เป็นข้าวขาว ขายได้กิโลกรัมละ 30 บาท ถ้าขายข้าวกล้องงอกอาจขายได้อีก 50 บาท จึงเริ่มทำข้าวกล้องงอก เพื่อเพิ่มผลผลิต เพิ่มวัตถุดิบให้มีกำไรมากขึ้น ต่อมาทางกลุ่มได้ไปออกงานที่เมืองทองธานีอีกครั้ง คราวนี้มีคณะอาจารย์จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน มาพบสินค้าที่กลุ่มฯทำเลยชวนให้ส่งข้าวกล้องงอกเข้าประกวด ลุงบุญมีสนใจจึงส่งข้าวไปคัดสรรตรวจสารอาหาร และได้รับรางวัลชนะเลิศอันดับ 1 ของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในปี 2553 ซึ่งเป็นที่มาของโลโก้แบรนด์ (ตราสินค้า) “ลุงบุญมี” ในเวลาต่อมา ซึ่งเดิมทางกลุ่มใช้ชื่อ “เกษตรทิพย์” มีโลโก้เป็นรูปรวงข้าวสองรวง ลักษณะคล้ายรูปโลกล้อมรอบประเทศไทย ทางสำนักเครื่องหมายการค้าเห็นว่าคำว่าเกษตรทิพย์ เป็นคำสามัญที่ใช้กันทั่วไปซึ่งไม่ควรที่ใครจะสงวนไว้ใช้คนเดียว จึงไม่สามารถนำคำนี้มาทำเป็นแบรนด์ได้ อีกทั้งคำว่า “ทิพย์” นั้นดูเป็นการโฆษณาชวนเชื่อ จึงขอให้ลุงบุญมีเปลี่ยนชื่อแบรนด์ใหม่ เป็นโลโก้ “ลุงบุญมี” ก็ได้เริ่มใช้นับแต่นั้นเป็นต้นมา ไม่ว่าจะทางกลุ่มจะออกผลิตภัณฑ์เพิ่มออกมาก็จะใช้ แบรนด์ “ลุงบุญมี” ซึ่งเป็นการสร้างความเชื่อ ถ้าเป็น แบรนด์ “ลุงบุญมี” ผู้บริโภคก็เชื่อได้ว่าเป็นสินค้าออร์แกนิก

ในระยะเริ่มต้นคณะกรรมการกลุ่มซึ่งเป็นผู้ร่วมก่อตั้งต้องใช้วิธีหาสมาชิกแบบบ้านต่อบ้าน ซึ่งสมาชิกเป็นฝ่ายเลือกว่าจะเข้ากลุ่มหรือไม่ แต่ปัจจุบันเมื่อกลุ่มเติบโตและมีความก้าวหน้าทางการตลาดขึ้นเป็นลำดับ ปัจจุบันราคาข้าวอินทรีย์สูงกว่าราคาข้าวทั่วไป กลุ่มฯ กลับเป็นฝ่ายเลือกสมาชิกที่มีศักยภาพปลูกข้าวอินทรีย์ได้

“ตอนนี้ราคาข้าวมันแตกต่างกันเยอะ แล้วผมไม่ต้องพูดอะไรตอนนี้ เราทำมาเรื่อยๆก็ไม่ต้องพูดอะไรแล้ว เขามาเอง เราไม่สนใจคนอื่นว่าจะว่ายังไง เราต้องทำให้เห็น ไม่มีใครเชื่อผู้นำถ้าไม่ทำให้เห็น เราดูบุหรีกินเหล้าก็สอนคนอื่นไม่ได้ เราต้องเป็นแบบอย่างที่ดี ซื่อสัตย์แบ่งปันพี่น้อง มีน้อยแบ่งน้อย มีน้อยแบ่งมาก ได้ไม่กี่ตัวก็แบ่งไป ต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงผู้ใหญ่พาทำไรก์ทำ เราทำอะไรเขาก็เชื่อ แต่ก่อนเขาไม่เชื่อตอนนี้ก็เริ่มเชื่อ เพราะมีรูปธรรมจับต้องได้ เปรียบเทียบทำไมคนนี้ได้ คนนี้ไม่ได้ ดูจากผลงาน เขาก็เริ่มฟังว่าเราทำได้ทำจริง”

ขจรรัฐ สุระโคตร

หัวหน้าฝ่ายการตลาด

(การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 กุมภาพันธ์ 2563)

หลักการสำคัญของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง อ.ราษีไศล จ.ศรีสะเกษ อยู่ที่ การลดต้นทุนการผลิต ต้นทุนต่ำ และขายได้ราคาสูง การคำนวณต้นทุนต่ำนี้สอดคล้องอยู่ทุกกระบวนการในการผลิตเริ่มตั้งแต่การหว่านเมล็ดพันธุ์ โดยกลุ่มฯ เลือกเทคนิคการทำนาหยอด โดยใช้เครื่องจักร เมล็ดพันธุ์กับค่าปุ๋ยถือเป็นต้นทุนหลักของการทำนา ลงบุญมีและกรรมการวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง พยายามศึกษาเปรียบเทียบจำนวนเมล็ดพันธุ์ที่ใช้ระหว่างนาหว่านกับนาหยอด เพื่อลดต้นทุนราคาเมล็ดพันธุ์ กิโลกรัมละ 25-27 บาท นาหว่านใช้เมล็ดพันธุ์ 30 กิโลกรัมต่อไร่ ทางกลุ่มนำเทคโนโลยีรถหยอดมาช่วย ลดเหลือเมล็ดพันธุ์ 12 กิโลกรัมต่อไร่ ไกล่เคียงนาดำ นาโยน ปรับปรุงวิธีการทำนาหยอดจนปัจจุบันใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวอินทรีย์เพียง 3 กิโลกรัมต่อไร่ รวมถึงการจัดหาปุ๋ยอินทรีย์ให้สมาชิกไปใช้ก่อน ข้าวออกค่อยมาใช้คืน เพื่อดำรงความเป็นมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของกลุ่ม

“...ปีแรกทำนาหยอด 12 กิโลต่อไร่ ไกล่เคียงนาดำนาโยน เหลือ 8 กิโล เหลือ 4 กิโล ว่าเราลดต้นทุนได้เมล็ดพันธุ์กิโลละ 25-27 บาท แถวบ้านหว่าน 30 กิโลต่อไร่ ถ้าทำนาหยอดลดมาหลายเท่าตัวก็ลดต้นทุนได้เยอะ...”

อุดมวิทย์ สุระโคตร

รองประธานวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง

(การสื่อสารส่วนบุคคล, 25 กุมภาพันธ์ 2563)

การทำน้ำหมักและปุ๋ยทำให้ชาวนาเริ่มมั่นใจในการทำเกษตรอินทรีย์ ทำน้ำหมักอินทรีย์เองแทน การซื้อปุ๋ยเคมี สิ่งที่เกิดขึ้นผู้แทนหน่วยงานภาครัฐที่ให้ข้อมูลอย่างคุณทัศนรา เหมือนมา หัวหน้าหน่วยสถานีพัฒนาที่ดินศรีสะเกษ อ.ราศรีไศล จ.ศรีสะเกษ ที่บอกว่ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสงนั้น มาไกลเกินกว่าการเป็นวิสาหกิจและมีองค์ความรู้ที่ราชการก็สู้ไม่ได้

“...พูดถึงกลุ่มวิสาหกิจ ที่นี้เกินวิสาหกิจไปแล้วเพราะก้าวหน้ากว่าที่อื่นเยอะ ลงบุญไม่ได้จับที่ข้าว ทำถั่วเหลืองอินทรีย์ ตะใคร้อินทรีย์ ต้องคุมกันอย่างเข้มแข็ง อุ่มแสงที่เกินวิสาหกิจ คือ เขาทำในชุมชน แต่กลุ่มที่ก้าวหน้าตั้งบริษัทส่งด้วยตนเอง มันมีน้อย แต่เขาก็ก้าวหน้าไปแล้ว คือลูกเขาก็ก้าวหน้าไปแล้ว การบริหารจัดการน่าจะเป็นอย่าง เป็นโมเดลให้คนอื่น เกษตรกรที่ไม่จำเป็นต้องเหมือนเดิม ทำเป็นธุรกิจ ราชการสู้เขาไม่ได้เพราะเราไม่มีความรู้ขนาดนั้น...”

ทัศนรา เหมือนมา

หัวหน้าหน่วยสถานีพัฒนาที่ดินศรีสะเกษ อ.ราศรีไศล จ.ศรีสะเกษ

(การสื่อสารส่วนบุคคล, 25 กุมภาพันธ์ 2563)

4. การพัฒนาคน

การพัฒนาคนเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญ เพราะเมื่อทางกลุ่มฯ รวบรวมสมาชิกที่มีความต้องการปรับเปลี่ยนการปลูกข้าวที่ใช้สารเคมีมาเป็นการใช้สารอินทรีย์ได้จำนวนหนึ่ง มีการถ่ายทอดองค์ความรู้การทำเกษตรอินทรีย์ระหว่างสมาชิกภายในกลุ่มจนมีผลผลิตข้าวอินทรีย์ ทางกลุ่มฯ จึงเดินทางพัฒนา ต่อยอดและเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มจนได้รับมาตรฐานการรับรองเกษตรอินทรีย์จากภาคนานาชาติ

การสร้างทีมงานของกลุ่มผู้บริหารวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสงเป็นผลสำเร็จอีกประการหนึ่งที่จะต้องกล่าวถึง ที่มาของการสร้างทีมงานเนื่องมาจากการที่กลุ่มมีสมาชิกจำนวนมาก มีบ้านและที่นากระจายไปตามหมู่บ้านต่างๆ จึงจำเป็นที่จะต้องมีความรู้ที่สามารถเข้าถึงสมาชิกได้อย่างใกล้ชิด เพื่อช่วยเหลือ ดูแล พูดคุย อธิบาย สื่อสารองค์ความรู้เกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ซึ่งถือเป็นเรื่องใหม่ของชาวบ้าน ตลอดจนสนับสนุนให้กำลังใจ ซึ่งกำลังใจเป็นสิ่งสำคัญมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะปรับเปลี่ยนจากเคมีเป็นอินทรีย์ ดินที่ใช้ปลูกข้าวอินทรีย์ต้องปราศจากการใช้สารเคมีบำรุงดินอย่างสิ้นเชิง ตามมาตรฐาน

เกษตรอินทรีย์ของประเทศไทยกำหนดระยะเวลาปรับเปลี่ยนไว้ที่ 2 ปี ในขณะที่มาตรฐานเกษตรอินทรีย์สากลกำหนดระยะเวลาปรับเปลี่ยนมากกว่า คือ 3 ปี ระยะเวลารอคอยที่ยาวนานหลายปีทำให้สมาชิกบางคนเกิดความท้อใจ ไม่อยากรอคอย สมาชิกบางคนตัดสินใจลาออกไปทำนาเคมีแบบเดิม

การสร้างทีมย่อยประจำหมู่บ้านจึงก่อตัวขึ้น โดยได้รับการถ่ายทอดแนวคิด อุดมการณ์ และเป้าหมายจากกลุ่มผู้บริหารมาสู่ผู้นำทีมในระดับรองลงมา ซึ่งได้รับการคัดเลือกโดยการลงคะแนนเสียง (Vote) จากสมาชิกกลุ่มของแต่ละหมู่บ้าน ให้ดำรงตำแหน่งเป็น “กรรมการ” ในวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง กรรมการหนึ่งคนจะรับผิดชอบสมาชิกในหมู่บ้านที่รับผิดชอบ จำนวน 10-12 คน มีหน้าที่ดูแลลูกทีมที่เป็นสมาชิกกลุ่ม ไปเยี่ยมที่นา ให้ความช่วยเหลือพร้อมกับดูว่าสมาชิกปลูกข้าวอย่างไร เป็นไปตามหลักเกณฑ์มาตรฐานเกษตรอินทรีย์สากลหรือไม่เป็นหนึ่งในทีมสร้างสรรค์ที่มีความสำคัญต่อการดำเนินงานของกลุ่ม เปรียบเสมือนข้อต่อเชื่อมโยงนโยบายจากระดับผู้บริหารกลุ่มลงสู่สมาชิกช่วยเหลือดูแล แก้ปัญหา ในขณะเดียวกันรับฟังคำแนะนำ ข้อร้องเรียนจากสมาชิกไปสู่ผู้บริหาร เป็นการกำกับดูแล กลายๆ ที่อาศัยความใกล้ชิดเชิงพื้นที่และความสัมพันธ์แบบเครือญาติเข้าด้วยกัน เป็นการสร้างสรรค์วิธีการบริหารจัดการใหม่ก่อให้เกิดนวัตกรรมสังคมที่มีลักษณะเฉพาะตัว

การปลูกข้าวอินทรีย์เพื่อการบริโภคในประเทศและการขายส่งออกต่างประเทศต้องผ่านมาตรฐานการผลิตของแต่ละประเทศ ตั้งแต่การเตรียมดิน เมล็ดพันธุ์ที่ปลูกต้องเป็นเมล็ดพันธุ์ข้าวอินทรีย์ การหว่าน ปู๋ย การรักษาระดับน้ำ การเกี่ยว การไถต่อซัง การเก็บข้าวขึ้นยุ้งและการขายข้าว และการตรวจสอบมาตรฐาน กรรมการซึ่งเป็นตัวแทนของทีมผู้บริหารจึงสวมบทบาทของการเป็นผู้นำที่ตรวจสอบกระบวนการการผลิต มีหน้าที่ลงพื้นที่สื่อสารทำความเข้าใจรายละเอียดในทุกขั้นตอน พร้อมกับการตรวจสอบดูแลให้ในทุกกระบวนการผลิตให้เป็นไปตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ทั้งของไทยและสากล

5. การคืนความอุดมสมบูรณ์สู่ผืนดิน

ผลสำเร็จที่สามารถมองในระดับใหญ่กว่าปัจเจกคือการคืนความอุดมสมบูรณ์สู่ผืนดิน โดยผสมผสานการทำนาแบบดั้งเดิม การทำนาแบบใหม่บนฐานความรู้ใหม่ และการออกแบบการทำนาในแบบที่เป็นของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงเอง ความอุดมสมบูรณ์ของดินนี้เกิดจากการออกแบบ

ตั้งแต่การเตรียมดิน การเตรียมเมล็ดพันธุ์ การหยอดเมล็ดพันธุ์ การให้ปุ๋ย การเกี่ยวเก็บผลผลิต การเก็บ การไถกลบตอซัง รวมถึงการบ่มดินรอเพื่อจะทำนาในครั้งต่อไป ทั้งนี้มีรายละเอียดในแต่ละขั้นตอนดังนี้

5.1. การเตรียมดิน

ในการเกษตรอินทรีย์เพื่อการตรวจรับรอง ดินเป็นปัจจัยสำคัญเนื่องจากเป็นที่รวมสารอาหารทำให้ ต้นข้าวเจริญเติบโต การเตรียมดินเป็นสิ่งสำคัญลำดับแรกที่จะต้องดำเนินการ การได้รับใบรับรองแหล่งผลิต ว่าเป็นเกษตรอินทรีย์ได้จะต้องผ่านระยะปรับเปลี่ยนอย่างน้อย 3 ปี เพื่อให้แน่ใจว่าข้าวอินทรีย์ที่ปลูกนั้น ปลูกจากดินที่ปราศจากการปนเปื้อนสารเคมีอย่างแท้จริง สามารถบริโภคได้อย่างปลอดภัย

“...ใบรับรองแหล่งผลิตว่าเป็นเกษตรอินทรีย์ได้และจะต้องผ่านระยะปรับเปลี่ยนอย่างน้อย 3 ปีนะ ครับถึงจะเต็มรูปแบบก็เนื่องจากการเปลี่ยนดินเปลี่ยนน้ำเปลี่ยนอะไรต่ออะไรต่างๆ จะต้องอาศัย ระยะเวลาจนครบ อย่างดินนี้ครับดินที่ปนเปื้อนในเรื่องของสารเคมีมาก่อน เมื่อเราจะเข้าสู่ในเรื่องของ เกษตรอินทรีย์อย่างน้อยก็ต้องให้เสื่อมสภาพจากพวกสารเคมี เสื่อมสภาพจากพวกการปนเปื้อน...”

จ่านง ทองกลม

หัวหน้ากลุ่มสื่อสารและพัฒนาการผลิต สำนักงานเกษตรจังหวัดศรีสะเกษ

(การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 กุมภาพันธ์ 2563)

5.2 เมล็ดพันธุ์อินทรีย์

พันธุ์ข้าววิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงนำมาเพาะปลูกเป็นพันธุ์ข้าวขาวดอกมะลิ 105 ที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาจักรขบรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ได้ทรง คิดค้นและพัฒนาขึ้น พันธุ์ข้าวขาวดอกมะลิ 105 ได้ทดลองปลูกในพื้นที่ฉะเชิงเทราเป็นที่แรกจากนั้นพันธุ์ ข้าวขาวดอกมะลิ 105 ก็กระจายไปปลูกทั่วประเทศ เมื่อนำมาปลูกที่ทุ่งกุลาร้องไห้ปรากฏว่าด้วยสภาพน้ำ และอากาศทำให้พันธุ์ข้าวขาวดอกมะลิ 105 ส่งกลิ่นหอมคล้ายดอกมะลิ นอกจากนี้วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าว บ้านอุ่มแสงยังมีเมล็ดพันธุ์ข้าวหอมนิล ข้าวสีนิลจากลพบุรี ไรซ์เบอร์รี่ และทับทิมชุมแพ โดยสมาชิกกลุ่ม วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงมีสิทธิเก็บเมล็ดพันธุ์เอง

ก่อนจะปลูกข้าวอินทรีย์ จะนำเมล็ดพันธุ์ไป “เพาะกล้า” คือการนำเมล็ดพันธุ์ไปแช่น้ำให้เมล็ดพันธุ์แตกเป็นตุ่มเล็ก ๆ คล้ายถั่วงอก ขาวนาสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงจะมีเทคนิคพิเศษ คือนำเมล็ดพันธุ์ไปใส่ในน้ำหมักชีวภาพเพื่อให้เมล็ดพันธุ์งอกเร็วขึ้น ซึ่งน้ำหมักชีวภาพนี้ทางกลุ่มจะสอนให้สมาชิกทำเองจากฮอร์โมนรอกหมักกับน้ำตาลอ้อย ผสมกับพีชผักและผลไม้ที่ปลูกบริเวณบ้าน ซึ่งเป็นตัวช่วยบำรุงเมล็ดพันธุ์อย่างดี โดยจะแช่ทิ้งไว้ประมาณ 6 ชั่วโมงแต่ไม่เกิน 24 ชั่วโมง เมื่อเมล็ดพันธุ์แตกเป็นตุ่มเล็ก ๆ คล้ายถั่วงอก นำมาหว่านหรือหยอดต่อไป

ในอดีตการทำนาหว่าน นาหยอดหรือนาโยน ขึ้นอยู่กับความต้องการของชาวนาของแต่ละคน แต่ปัจจุบันทางกลุ่มมีนโยบายลดต้นทุนการผลิตและประหยัดพันธุ์ข้าวจึงให้สมาชิกทำนาหยอด โดยนำเครื่องจักรมาหยอด ซึ่งลุงบุญมีเป็นคนคิดริเริ่มให้ปรับเป็นนาหยอดและลดจำนวนเมล็ดพันธุ์ โดยใช้รถหยอดเมล็ดพันธุ์ข้าวเป็นแถว จำนวน 6 - 8 แถว ในระยะแรกๆ ชาวนาก็ไม่มั่นใจกลัวว่าข้าวจะออกน้อย ไม่กล้าเสี่ยง จากที่ใช้เมล็ดพันธุ์ 8 กิโลกรัมต่อไร่ ค่อยๆ ลดมาเหลือ 7 กิโลกรัมต่อไร่ ลดลง 6 กิโลกรัมต่อไร่ ปัจจุบัน เหลือใช้เมล็ดพันธุ์เพียง 3 กิโลกรัมต่อไร่ เมื่อเทียบผลผลิตกลับพบว่า การหยอดข้าว 8 กิโลกรัม ได้ต้นข้าวแค่ 25 ต้นต่อกอ แต่ 3 กิโลกรัมได้ 40 ต้นต่อกอ เนื่องจากความหนาแน่นของต้นข้าวไม่มาก ทำให้ต้นข้าวไม่แย่งสารอาหาร จึงทำให้ได้จำนวนต้นข้าวต่อกอมากกว่า ทั้งนี้ การทำนาหยอดขึ้นอยู่กับปัจจัยทางธรรมชาติ หากปีไหนแล้งนาน เดือนพฤษภาคมฝนยังไม่ตก ชาวนาในกลุ่มสามารถหยอดได้หลายพันไร่ ถ้าปีไหนฝนมาเร็วก็จะหยอดไม่ทัน ได้ไม่กี่ร้อยไร่

“...ระบบกลุ่มเรารณรงค์เรื่องการลดต้นทุนการผลิตเพราะว่าข้าวอินทรีย์มันต้องต้นทุนต่ำแล้วก็ขายไม่แพงก็คือแนวทางที่จะลดต้นทุนการผลิต แล้วคนซื้อกินก็ซื้อกินได้โดยไม่ต้องราคาสูง ตอนนี้ก็ใครใครอยากจะทำนาหยอดก็หยอด อยากจะโยนก็โยน มันทำไม่ได้เพราะว่าแรงงานมันไม่มี ส่วนมากก็คนแก่ทำนาที่บ้าน นโยบายของเราก็เลยคิดว่าลดต้นทุนในการประหยัดพันธุ์ข้าวมันประหยัดได้แน่นอน...”

บุญถิร ศุภศร

กรรมการวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง

(การสื่อสารส่วนบุคคล, 25 กุมภาพันธ์ 2563)

วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสงเปลี่ยนจากนาหว่านที่ใช้เมล็ดพันธุ์ประมาณ 20 - 30 กิโลกรัมต่อไร่ สู่อการใช้นาหยอดโดยเครื่องจักร เพื่อลดต้นทุนการผลิตและแก้ปัญหาขาดแคลนแรงงาน นอกจากนี้ ทางกลุ่มมีการทำนาดำ ปีละ 500 ไร่ เพื่อเป็นแปลงเปรียบเทียบน้ำหนักรice ที่ได้ต่อไร่กับการทำนาหยอด เป็นการดำเนินงานที่มีข้อมูลในการตัดสินใจ เพื่อปรับปรุง พัฒนา และลดต้นทุนอย่างต่อเนื่อง

5.3 การหว่านปุ๋ย

ก่อนการปลูกข้าวต้องมีการหว่านปุ๋ยเพื่อบำรุงดิน สมาชิกวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสงต้องไปซื้อปุ๋ยอินทรีย์จากที่กลุ่มจัดหามาให้ สาเหตุที่กลุ่มไม่ทำปุ๋ยอินทรีย์เองเนื่องจากทางกลุ่มมีการทำผลิตภัณฑ์แปรรูปต่อยอดจากข้าวอินทรีย์ หากทางกลุ่มผลิตปุ๋ยด้วยในสถานที่เดียวกันก็ทำให้ผลิตภัณฑ์แปรรูปไม่ผ่านมาตรฐานขององค์การอาหารและยา (อ.ย.) และหากสมาชิกทำปุ๋ยเอง อาจจะไม่ผ่านมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ดังนั้นทางกลุ่มจึงติดต่อบริษัทที่เป็นเครือข่ายของกลุ่ม ทำปุ๋ยอินทรีย์ที่ได้มาตรฐานเกษตรอินทรีย์จากกรมวิชาการเกษตร เป็นบริษัทในจังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งเป็นบริษัททำปุ๋ยอินทรีย์ที่มีใบรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ เนื่องจากตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ปุ๋ยที่ใช้ต้องเป็นปุ๋ยอินทรีย์ และสามารถแจ้งที่มาเพื่อตรวจสอบย้อนกลับได้ โดยทางกลุ่มจะไปจัดหาซื้อมาก่อนและให้สมาชิกเซ็นชื่อเอาไว้ก่อน เมื่อขายข้าวได้ค่อยมาชำระเงินหรือจะจ่ายเงินเป็นข้าวก็ได้

การหว่านปุ๋ยจะหว่าน 2 รอบ รอบแรกหว่านปุ๋ยก่อนหว่านข้าว เป็นการ “หว่านปุ๋ยรองพื้น” รอบสองเป็นการ “หว่านเอารวง” ปุ๋ยอินทรีย์ที่ใช้เรียกว่า “ปุ๋ยขี้เค็ก” มีลักษณะเป็นเม็ดสีดำ ทำจากเศษอ้อยละเอียดหมักกับวัสดุปรับปรุงดิน และปูนขาวซึ่งตระกูลหินที่มีแร่ธาตุ หากสมาชิกเลี้ยงวัวก็สามารถทำปุ๋ยคอกจากขี้วัวได้เอง แต่มีข้อแม้ว่าต้องเป็นวัวที่เลี้ยงเอง ให้หากินตามธรรมชาติ และปลอดโรค ทั้งนี้ วัวต้องผ่านการรับรองแล้ว เมื่อนำขี้วัวมาถกองรองพื้นก็จะช่วยให้ลดต้นทุนค่าปุ๋ยอินทรีย์ไปได้อีกส่วนหนึ่ง หรือบางคนแยกแปลงปลูกใส่ปุ๋ยคอกอย่างเดียวเพื่อลดต้นทุนไปได้ อย่างไรก็ตาม จะไม่นำปุ๋ยขี้เค็กและขี้วัวมาผสมกันเพราะจะทำให้เกิดสารยูเรียมากเกินไป ต้นข้าวจะงาม ออกใบมาก แต่ทำให้ข้าวมีน้ำหนักรice น้อย ภูมิปัญญานี้เป็นสิ่งที่ชาวนาเรียนรู้ด้วยตัวเองตามธรรมชาติว่าการปลูกข้าวหอมมะลิถ้าใส่ปุ๋ยหนักจะไม่ได้ข้าว ต้องใส่ปุ๋ยกลาง ๆ ไม่เหมือนกับตระกูลพันธุ์ข้าวแข็งที่ต้องใส่ปุ๋ยหนัก ๆ จึงจะได้น้ำหนักรวง

การหว่านปุ๋ยรอบที่ 2 เรียกว่า “หว่านเอารวง” เมื่อต้นข้าวงอกแทงขึ้นจากพื้นดินสูงประมาณช่วง
แขน แต่ข้าวยังไม่ออกรวง ใส่ปุ๋ยอีกครั้งก่อนข้าวจะตั้งท้อง เป็นปุ๋ยชี้ไค้กและปุ๋ยจากขี้วัวเหมือนเดิม โดย
หว่านปุ๋ยใส่โคนต้นข้าว พอข้าวตั้งท้องจะไม่ใส่ปุ๋ยแล้ว แต่จะมีการฉีดน้ำหมักอินทรีย์ใส่ต้นข้าวเพื่อให้เมล็ด
ข้าวอ้วน มีขนาดใหญ่ ข้าวได้น้ำหนักดี อีกทั้งช่วยไล่แมลงในนาข้าว ซึ่งสมาชิกสามารถทำน้ำหมักเองจาก
เศษอาหาร ปลาพื้นบ้าน หอยเชอรี่ในลำห้วยในหมู่บ้าน ผลไม้พื้นบ้านต่าง ๆ อาทิ ฟักทอง กล้วยสับประด
ชี้เหล็ก สะเดา สาบเสือ บอระเพ็ด หรือจะขอหัวเชื้อน้ำหมักจากที่กลุ่มก็ได้ ยิ่งขยันฉีดน้ำหมัก น้ำหนักข้าว
ก็จะยิ่งดี โดยทั่วไปจะฉีด 2 ครั้ง ในชุมชนจะมีคนรับจ้างฉีด ถาง ล้าง ค่าจ้างประมาณ 60 บาท หากฉีดเอง
ก็จะประหยัดต้นทุนไปได้อีก

“...เราทำหว่านปุ๋ย ใส่ น้ำหมัก ตอนจะเอารวง ถ้าเราขยันฉีดน้ำหมักก็จะดี เมล็ดจะอ้วนจะใหญ่ ถ้า
คนทำนาเคมีชี้เกียด คนทำงานอินทรีย์ต้องขยัน ... ฉีดประมาณ 2 ครั้งพอ มันจะเขียวตลอด ถ้าเคมีใส่ก็แค
แน่น ฉีดน้ำหมักจากแดงโม สะเดาไปไล่แมลงมากกว่า ข้าวอินทรีย์ก็มีแมลงเหมือนกัน ผมก็ต้องรอก่อนว่ามี
แมลงศัตรูไหม ที่ใส่ถึง 2 ลิตรทำเอง ที่กลุ่มให้ฟรี ไปเอามาพ่นเลย เขาก็มีส่งเสริมให้สมาชิกไปฉีด น้ำหมัก
ต้องมีหัวเชื้อเอามาเติมเท่านั้นเอง...”

เจริญศักดิ์ พรายแก้ว

เกษตรกรผู้ประกอบอาชีพทำนา

(การสื่อสารส่วนบุคคล, 24 กุมภาพันธ์ 2563)

เมื่อคำนวณต้นทุนค่าปุ๋ย กระทบละ 50 กิโลกรัม ที่นา 1 ไร่ใช้ปุ๋ย 2 กระทบ (100 กิโลกรัม) ราคา
กระทบละ 220 บาท ใช้ 2 กระทบ คิดเป็นต้นทุนปุ๋ยไร่ละ 440 บาท ในขณะที่ปุ๋ยเคมีราคากระทบละ
เกือบหนึ่งพันบาท การใช้ปุ๋ยอินทรีย์จึงทำให้ต้นทุนค่าปุ๋ยลดไปกว่าครึ่ง

“... แตกต่างครับ ปุ๋ยอินทรีย์จะ 280-300 ที่นา 20 ไร่ ประมาณ 8 พันกว่า ปุ๋ยเคมีกระทบหนึ่งก็
เกือบพัน ไม่ต่ำกว่าหมื่นห้า ครึ่งต่อครึ่ง...”

วิไล ศุภคร

เกษตรกรผู้ประกอบอาชีพทำนา

(การสื่อสารส่วนบุคคล, 24 กุมภาพันธ์ 2563)

5.4 การรักษาระดับน้ำ

การทำนาในพื้นที่บ้านอุ่มแสง อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษ จะทำนาปีละครั้งช่วงหน้าฝนเนื่องจากอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก ซึ่งชาวนาต้องดูแลและให้ความสำคัญกับเรื่องน้ำในนา หากน้ำไม่พอข้าวจะไม่โต การปลูกข้าวจะต้องมีน้ำขังตลอดปีตั้งแต่ต้นฤดูถึงปลายฤดู โดยต้องรักษาระดับน้ำในนาให้สูงประมาณ 1 ฝ่ามือแต่ไม่เกิน 30 เซนติเมตร หากฝนตกตามฤดูกาล รอดต้นข้าวงอกประมาณ 15 วัน จะเห็นต้นข้าวจะเจริญเติบโตงอกงามเขียวขจีเต็มท้องทุ่ง

“...น้ำกับต้นข้าวประมาณ 1 ฝ่ามือ น้ำไม่เยอะไม่น้อยเกินไปถึงจะสวยจะเสมอ... รักษากระดับน้ำได้ก็ถ้าฝนไม่ทิ้งช่วง ฝนทิ้งช่วงบางปีก็มี แต่แถวนี้ไม่ประสบภัยแห้งแล้ง ถึงข้าวจะเหี่ยวขนาดไหน ฝนมาข้าวก็รีบฟื้นตัว ถ้าเราหว่านแล้วฝนมาจะสวยมาก ว่าเราต้องใส่ปุ๋ยวันไหน แต่ละปีเรากำหนดฝนไม่ได้ พึ่งน้ำฝนเป็นหลัก เราไม่เคยเจอแล้งหรือน้ำท่วม”

อ้อย คุณสิงห์

กรรมการวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง

(การสื่อสารส่วนบุคคล, 27 กุมภาพันธ์ 2563)

ถึงแม้บ้านอุ่มแสงจะอยู่ในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ผืนดินที่แห้งแล้งที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทย และชาวนาพึ่งพาน้ำฝนในการทำนา แต่ไม่เคยเจอภัยแล้งหรือน้ำท่วมหนักจนถึงขั้นวิกฤต ส่วนหนึ่งเกิดจากภูมิปัญญาการทำนาที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ที่สอนให้ปรับวิธีการทำนาให้สอดคล้องกับฟ้าฝนตามธรรมชาติ หากฝนไม่มา น้ำไม่พอก็จะยังไม่ทำนา รอจนกว่าฝนจะมา รวมทั้งเทคนิคการหล่อเลี้ยงน้ำในนาให้มีความสูงเท่ากับหนึ่งฝ่ามือ ล้วนเป็นองค์ความรู้ที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง

5.5 การเกี่ยว

หลังจากชาวนาปลูกข้าวประมาณ 6-7 เดือน จึงจะทำการเก็บเกี่ยว โดยถ้าเริ่มปลูกข้าวเดือนมิถุนายน จะสามารถเก็บเกี่ยวข้าวจะใช้เวลาประมาณ 6 เดือน จึงจะเกี่ยวข้าวได้ โดยสมาชิกสามารถขอใช้รถเกี่ยวข้าวของชุมชนและของกลุ่มได้ ใช้รถเกี่ยวไม่เกิน 10 วันก็เสร็จ โดยเมื่อข้าวออกรวงจะต้องเก็บเกี่ยว

ให้ทัน หากเก็บเกี่ยวไม่ทันจะก่อให้เกิดความเสียหายมาก เนื่องจากปัจจุบันสภาพภูมิอากาศเปลี่ยนแปลง เกิดภาวะโลกร้อน ต้นข้าวไม่ค่อยทนเหมือนในอดีต เมื่อก่อนเดือนกุมภาพันธ์ชาวนายังสามารถเก็บเกี่ยวได้ แต่ตอนนี้เดือนธันวาคมอาจจะเก็บเกี่ยวไม่ได้แล้ว ต้นข้าวจะตาย เมล็ดร่วงลงพื้นหมด ต้นใบไม่เหี่ยวเหมือนเมื่อก่อน กรอบแห้งไปตามสภาพภูมิอากาศ

“...ถ้าทำมิถุนายนก็จะเป็น 6 เดือน ถ้าทำพฤษภาคมก็จะ 7 เดือน ถ้านาค่าจะ 3 เดือนแต่ช่วงนี้ไม่มีแล้ว ก็ได้เกี่ยวแล้ว เกี่ยวก็เอารถของชุมชน ทั้งกลุ่มทั้งชุมชน เวลาเก็บเกี่ยวต้องให้ทัน ถ้าไม่ทันความเสียหายต่อปีจะเยอะ เนื่องจากสภาพภูมิอากาศจะเปลี่ยน ข้าวไม่ค่อยทน เมื่อก่อนเดือนกุมภาพันธ์ก็ยังเกี่ยวได้ แต่ตอนนี้ถ้าถึงเดือนธันวาคมจะไม่ไหวแล้ว ข้าวจะตายหมด เมล็ดจะร่วงลงพื้นหมด เก็บเกี่ยวไม่ได้ คล้ายกับต้นใบไม่เหี่ยวเหมือนเมื่อก่อน จะกรอบตามสภาพภูมิอากาศ แต่ถ้าที่นี้เป็น 6 เดือนส่วนใหญ่ใช้รถเกี่ยวไม่เกิน 10 วัน”

บุญตา ศรีมะเรือง

สมาชิกวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง
(การสื่อสารส่วนบุคคล, 26 กุมภาพันธ์ 2563)

5.6 การไถกลบตอซัง

ปัจจุบันวิธีการทำนาเปลี่ยนไป ใช้เทคโนโลยีเครื่องทุ่นแรง การไถนาเพื่อปรับหน้าดินเป็นหนึ่งในขั้นตอนการทำนาที่สำคัญ เพื่อเตรียมดินทำนารอบใหม่ จะมีการไถ 3 ประเภท คือ ไถตะ ไถตอซัง และไถแปร ซึ่งการไถตอซัง เป็นกิจกรรมที่ทางกลุ่มสนับสนุนให้สมาชิกไถกลบตอซังหลังเกี่ยวข้าวแทนการเผา เนื่องจากในอดีตสภาพผิวดินในพื้นที่อุ่มแสงแข็งมากจนแทบจะทำนาค่าไม่ได้ การไถกลบตอซังจะช่วยบำรุงดิน เมื่อไถกลบตอซังอย่างสม่ำเสมอทุกปีจะช่วยทำให้ดินอ่อนนุ่มขึ้น ในขณะที่การเผาจะทำให้เกิด สิ่งมีชีวิตตาย รวมทั้งอาจลุกลามไปยังแปลงนาข้างเคียง อย่างไรก็ตาม เมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วไม่ว่าทุกแปลงจะสามารถไถตอซังได้ทันที ขึ้นอยู่กับสภาพดินของแต่ละแปลง บางแปลงดินมีลมต้องรอให้แห้งก่อน บางแปลงเป็นดินเหนียว ดินทราย ดินร่วน ดังนั้นจึงต้องพิจารณาว่าดินในแปลงมีความเหมาะสมที่จะไถหรือยัง

“...เราไถกลบตอซังบำรุงดินทุกปี เมื่อก่อนนาเราดำแทบจะไม่ได้แข็งมาก พอไถกลบตอซังทุกปีดินดีมากขึ้น เมื่อก่อนเราเผาทิ้งอย่างเดียว รถไถง่าย ไถกลบตอซังยากหน่อยถ้าตอเยอะ ใช้ต้นทุนรถอีก รถไถกลบตอซัง คิดไร่ละ 200 บาท เราต้องหว่านต้องหยอดต้นทุนก็มีเหมือนกัน ข้าวก็ขายได้กำไรอยู่เราเอามาหมุนเวียน ช่วงนี้กลุ่มใครไถกลบก็จะช่วยครึ่งนึง 10 ไร่ 2,000 กลุ่มช่วยค่าไถกลบตอซัง 10 ไร่”

อ้อย คุณสิงห์

กรรมการวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง

(การสื่อสารส่วนบุคคล, 27 กุมภาพันธ์ 2563)

การไถตอซังมีต้นทุนค่ารถไถกลบ ไร่ละ 200 บาท ทางกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงจึงให้เงินช่วยเหลือสมาชิกครั้งหนึ่งเพื่อจูงใจให้สมาชิกเลือกวิธีการไถกลบตอซังแทนการเผาที่ทำได้ง่ายและถูกกว่า แต่ส่งผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตและระบบนิเวศโดยรวมอย่างมหาศาล

5.7 การเก็บข้าวขึ้นยุ้งและการขายข้าว

เมื่อขบวนการเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว จะนำข้าวที่เพิ่งเกี่ยวเสร็จ เรียกว่า “ข้าวสด” นำมาตากให้แห้ง ใช้เวลา 2 แดดกว่า ประมาณ 3 วัน โดยจะนำข้าววางบนตาข่ายรอง นำไปตากในลานกว้าง ๆ ที่มีแสงแดดส่องถึง เช่น ลานวัด สนามกีฬาโรงเรียน ลานตากข้าวของกลุ่ม เป็นต้น บางครั้งเกี่ยวข้าวพร้อมกันทำให้ลานที่กลุ่มไม่พอตาก ต้องไปตากข้าวบนถนน สมาชิกจึงต้องตกลงกันว่าแปลงไหนจะเกี่ยวขึ้นมาก่อน การตากข้าวต้องมั่นใจว่าข้าวสดนั้นแห้งจริงๆ มิฉะนั้นข้าวจะกลายเป็นสีเหลืองทำให้ราคาตก แต่หากสมาชิกคนไหนไม่ยอมตากข้าว ก็สามารถขายข้าวสดให้กับทางกลุ่มได้เลย ซึ่งทางกลุ่มก็ซื้อสูงข้าวสดราคาสูงกว่าราคาตลาด

“...ถ้าขายข้าวสด เป็นข้อดีของสมาชิก มันจะเสร็จปีนี้ เช่น สมาชิกที่เป็น สส สว (ผู้สูงวัย) ก็จะสามารถนำข้าวมาขายได้เลย ไม่ต้องไปลำบากกลับไปเกลี้ย ก็จะขายข้าวสด ซึ่งข้าวสดทางกลุ่มก็ซื้อสูงกว่าตลาด ไม่มีใครได้เปรียบเสียเปรียบ สมาชิกจะอยู่สบายขึ้น คนแก่ไม่ต้องไปรอข้าวจากแปลง ไม่ต้องร้อนแดดเป็นลม ดีขึ้นเยอะ ช่วยสมาชิกได้เยอะ ชัดมากในกระบวนการทำนา”

บุญตา ศรีมะเรือง

สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง

(การสื่อสารส่วนบุคคล, 26 กุมภาพันธ์ 2563)

เมื่อตากข้าวจนข้าวแห้งดีแล้วจึงเก็บข้าว ทุกบ้านต้องมียุ้งเพื่อเก็บข้าว จากนั้นก็จะขนข้าวไปขาย วิธีขนข้าวจากยุ้ง จะใช้รถรับจ้าง 6 ล้อ คิดค่าจ้างแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ ค่าลงข้าวใส่รถ ค่าขน และค่ารถ ค่าจ้างทั้ง 3 อย่าง คิดตามจำนวนตัน กล่าวคือ ค่าลง ตันละ 150 บาท ค่าขน ตันละ 200 บาท ส่วนค่ารถ แล้วแต่เจ้า บางเจ้า ตันละ 150 บาท บางเจ้าตันละ 200 บาท โดยชาวบ้านจะนำข้าวใส่กระสอบเตรียมไว้ หรือใช้วิธี เทจาน คือ ใส่เมล็ด มีผ้ากั้น

เมื่อสมาชิกลำข้าวมาที่กลุ่มตรวจคุณภาพข้าวก่อน โดยตรวจความชื้นและตรวจสิ่งเจือปน ตรวจข้าวกล้อง กับข้าวขาว นำมาชั่ง ชั่ง 100 กรัม คัดเฉพาะ “ข้าวตัน” ข้าวตัน คือ ข้าวที่กะเทาะออกมามีเม็ดสวย เมื่อคัดข้าวตันออกมาแล้วก็จะนำเอาข้าวตันนั้นมาตีราคา พอวัดเปอร์เซ็นต์กรัมข้าวได้ก็จะตีราคา คือ ถ้ากลุ่มซื้อตอนนี้ซื้อ 19 บาท ถ้าเปอร์เซ็นต์กรัมข้าวผ่าน 42 กรัม ก็จะขายได้ราคาเต็ม

หากสมาชิกเข้าโครงการชะลอข้าวก็จะเก็บข้าวไว้ที่บ้านส่วนหนึ่ง อีกส่วนก็จะนำมาฝากไว้ที่กลุ่ม ตามที่คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบมาตรการช่วยเหลือเกษตรกรและรักษาเสถียรภาพราคาข้าวเปลือก ปีการผลิต 2561/2562 โครงการสินเชื่อชะลอการขายข้าวเปลือก ธนาการเพื่อการเกษตร (ธ.ก.ส.) จะจ่ายเงินกู้ให้เกษตรกรเพื่อให้ชะลอการขายข้าวเปลือก โดยให้เกษตรกรเก็บข้าวเปลือกหอมมะลิ ข้าวเปลือกเหนียว ข้าวเปลือกเจ้า และข้าวเปลือกปทุมธานี 1 ไว้ในยุ้งฉางของตนเองเพื่อรอราคา เกษตรกรที่เก็บข้าวเปลือกโครงการในยุ้งฉางของตนเองนานกว่า 1 เดือน จะได้ค่าฝากเก็บและดูแลรักษาข้าวเปลือกอีก ตันละ 1,500 บาท หลังจากครบกำหนด 1 เดือน จึงจะสามารถนำข้าวมาขายได้ หากสมาชิกเข้าร่วมโครงการของ ธ.ก.ส. สรุปลแล้วสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง กลุ่มรับซื้อกิโลกรัมละ 19 บาท ได้จาก ธ.ก.ส. อีกตันละ 1,500 บาท คิดเป็นกิโลกรัมละ 1 บาท 50 สตางค์ รวมแล้วจะขายข้าวได้ถึงกิโลกรัมละ 20.50 บาท

“...จะได้ส่วนต่างจากทาง ธกส 1,500 ซึ่งก็คือทางกลุ่ม ตอนนีกลุ่มรับซื้ออยู่ที่ 19 บาท ผมก็จะได้ส่วนต่างจากโครงการของรัฐบาลอีก 1 บาท 50 สตางค์ จาก 1,500 ก็คือตอนนี้ผมได้ประมาณ 20 บาท 50

สตางค์ละ ก็จะเป็นประมาณนี้ ก็คือจะเขیبไป ที่ซื้ออยู่ก็จะ 16 บาท 50 สตางค์ ของผมก็จะเป็น 19 บาท ผมก็จะได้ขึ้นมาอีกบวกกับเข้าโครงการของ ธกส ก็จะได้อีก 1 บาท 50 ก็จะเป็นคล้าย ๆ กับผมได้ 20 บาท 50 ก็จะเป็นอย่างนี้”

ชาญวิทย์ เพชรรักษา

เหรียญวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง

(การสื่อสารส่วนบุคคล, 26 กุมภาพันธ์ 2563)

เมื่อตรวจสอบข้าวเสร็จแล้ว ก็เข้าสู่กระบวนการจัดเก็บ จะนำข้าวใส่ถุงขนาดใหญ่ (Big Bag) เพื่อบันทึกชื่อ ตามจำนวนสมาชิกมาทำ ทำข้อมูลได้ว่าเอาข้าวมาขายวันไหน จำนวนกี่ตัน แปรรูปเท่าไร เพื่อเข้าทะเบียนแปรรูป ทำกระบวนการสีที่แผนกสี บันทึกชื่อเพื่อบันทึกประจำวันว่าวันนี้สีข้าวขายได้มากแค่ไหน ส่วนที่เท่าไร หากข้าวลือตนั้น ๆ มีปัญหา ทางกลุ่มก็จะถามข้อมูลสืบย้อนกลับไปตั้งแต่การลงพื้นที่ที่บ้านเจ้าของแปลง จำนวนแปลงที่ปลูก ข้อมูลการลงแปลงปลูก ย้อนไปถึงต้นตอ ผลผลิตประมาณกี่ไร่ มีข้าวอะไรบ้าง เวลาขายก็ต้องมาตรวจสอบคุณภาพของข้าว ขายได้ที่ตัน ความสมเหตุสมผลของจำนวนแปลงที่ปลูกกับผลผลิตข้าวที่นำมาขายให้กลุ่ม แปรรูปคือสีแล้วก็ส่งลูกค้าและนัดขนส่ง และรถขนส่งของบริษัทก็จะมารับข้าว

ในการขายข้าวให้กับบริษัทคู่ค้า ทางกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสงจะเป็นฝ่ายกำหนดราคาขายให้กับบริษัทคู่ค้า บอกรายละเอียดว่าต้นทุนจากฟาร์มเท่าไร ทางกลุ่มจะขายเท่าไร อย่างในปี 2562 ต้นทุนการทำนาอินทรีย์อยู่ที่ประมาณ 3,200 – 3,400 ต่อไร่ ทางกลุ่มจะรับซื้อจากสมาชิกในราคา 19,000 บาทต่อตัน ในขณะที่ราคาตลาดอยู่ที่ 17,500 บาท สูงกว่าราคาตลาด 2.50 ต่อกิโลกรัม ซึ่งราคาปรับซื้อดังกล่าวจะถูกเขียนไว้อย่างชัดเจนในระเบียบของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง ในปีนั้นๆ ไม่สามารถปรับขึ้นหรือลงได้ ทางฝ่ายการตลาดก็จะแจ้งคู่ค้าว่าราคาข้าวเปลือกเท่านี้ แปรรูปแล้วเท่านี้ คู่ค้ารับราคาได้หรือไม่

“...ราคาข้าวเปลือกเคยซื้อสูงสุดที่ 20,000 ต่อดัน ซื่อจากสมาชิก แน่นอนว่าราคาขายให้ลูกค้าแพงขึ้น มีเสียงสะท้อนว่าเวลาขายปลายทางว่าขายได้ยากขึ้น ขายได้น้อยลง เราก็พยายามให้ทุกคนในห่วงโซ่อยู่ได้ ให้เกิดความมั่นคงยั่งยืน ให้อยู่ด้วยกันได้ ตลาดข้าวทั่ว ๆ ไปที่เป็นข้าวหอมที่ไม่ใช่อินทรีย์ เราจะอิงตัวนั้นแต่ไม่ให้กระทบเกษตรกร เพราะอยากให้เกษตรกรมีรายได้อยู่แล้ว สุดท้ายดูปลายทางตลาดเป็นยังไง เราต้องรู้ในแต่ละวัน คนที่ทำการตลาดเรื่องนี้เป็นการบ้านที่ต้องตามเรื่องนี้ ไม่งั้นเราจะเสียโอกาส ถ้าสูงเกินไปเราจะขายได้น้อยลง ขนาดไหนที่ขายได้ง่ายเราจะขายได้มากขึ้น...”

บุญมี สุระโคตร

ประธานวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง

(การสื่อสารส่วนบุคคล, 23 กุมภาพันธ์ 2563)

“...ที่โกดังเก็บได้ประมาณ 500 ตัน พอตีปีที่แล้วก็ไปขอร้องท่านนายก ก็จะใส่ได้อีกประมาณ 4,000 ตัน ถ้าเป็นของท่านนายกจะมีโรงอบ เป็นยุ่งฉาง เป็นโกดังเก็บข้าว ข้างในมันโล่ง ...แกจะอยู่มาตั้งแต่แรก เป็นคนเริ่มทำมาตั้งแต่แรก แกต้องหามาให้ได้ เพราะถ้าสมาชิกรวมกันมาสร้างเองคงไม่ไหว เพราะเงินค่อนข้างเยอะ มีที่ไหนก็จะขอไว้ก่อน ได้ไม่ได้ค่อยว่ากัน จะเป็นแบบนี้ เพราะว่าเป็นสิ่งจำเป็น ถ้าไม่มีโกดังเก็บข้าว ไม่มีโรงสี เราก็จัดการตนเองไม่ได้ เป็นกระบวนการจัดการตนเองเบ็ดเสร็จ รวบรวมสมาชิกลงหุ้นจะได้ปันหุ้น...”

ชาญวิทย์ เพชรรักษา

เหรียญวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง

(การสื่อสารส่วนบุคคล, 26 กุมภาพันธ์ 2563)

ด้วยวิสัยทัศน์ของลุงบุญมี สุระโคตร ประธานวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง และความร่วมมือร่วมใจของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง จนเมื่อวันที่พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรีลงพื้นที่เยี่ยมชมวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง จ.ศรีสะเกษ ในฐานะวิสาหกิจชุมชนต้นแบบที่ได้รับรางวัลเกษตรแปลงใหญ่ดีเด่นระดับประเทศ โดยลุงบุญมี สุระโคตร ประธานกลุ่มได้ขอรับการสนับสนุนจากรัฐบาลในการก่อสร้างโรงสีและโกดังเก็บข้าว ทำให้ทุกวันนี้ทางกลุ่มมีโรงสี

ข้าว โรงอบข้าว โกดังเก็บข้าวเป็นของตัวเอง ไม่ต้องพึ่งพาโรงสี ลดค่าใช้จ่ายในการเก็บข้าว เป็นการสร้างกระบวนการบริหารจัดการตนเองแบบเบ็ดเสร็จครบวงจร

5.8 การตรวจสอบมาตรฐาน

การตรวจสอบมาตรฐานเพื่อให้ข้าวอินทรีย์ผ่านการรับรองเกษตรอินทรีย์ทั้งในและต่างประเทศ เป็นสิ่งที่ทางกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสงต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดในทุกขั้นตอน ตั้งแต่ที่มาของเมล็ดพันธุ์ข้าว การปรับคุณภาพดิน การทำปุ๋ยอินทรีย์ การใส่ปุ๋ย การเกี่ยวข้าว การตรวจสอบคุณภาพข้าว ไปจนถึงการบรรจุ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง เพื่อให้ผ่านการตรวจรับรอง ซึ่งมีความท้าทายทุกขั้นตอน ตั้งแต่เริ่มรวมกลุ่ม วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสงทำเมล็ดพันธุ์เอง มาโดยตลอด ซึ่งกลุ่มต้องศึกษา ขวนขวาย รวมทั้งรักษาเมล็ดพันธุ์อินทรีย์ด้วยตนเอง เพื่อให้ผ่านการรับรองจากกรมการข้าว ซึ่งกว่าจะผ่านขั้นตอนการตรวจสอบมาตรฐานใช้เวลานาน จนเมื่อปี 2561 จึงมีศูนย์เมล็ดพันธุ์อินทรีย์เกิดขึ้น ศูนย์เมล็ดพันธุ์อินทรีย์เป็นที่เลี้ยง โดยมีผู้อำนวยการศูนย์เมล็ดพันธุ์เป็นผู้รับรองมาตรฐานให้

ด้วยความจำเป็นที่ต้องผ่านการตรวจสอบมาตรฐานเพื่อเป็นการรับรองความเป็นข้าวอินทรีย์ การันตีคุณภาพ อีกทั้งเป็นใบเบิกทางที่จะส่งออกข้าวไปต่างประเทศ ทางกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสงจึงได้มีการจัดระบบตรวจสอบภายในกลุ่ม กำหนดให้พนักงานของกลุ่มที่ปฏิบัติอยู่ในส่วนส่งเสริม จำนวน 4 คน มีหน้าที่เก็บข้อมูลการทำนาทั้งหมดของสมาชิกทุกคน ลงพื้นที่ไปเก็บข้อมูล 2 ช่วง คือ ก่อนทำนา และก่อนเก็บเกี่ยว โดยช่วงก่อนทำนา พนักงานส่วนกลางจะลงพื้นที่ไปที่บ้านของสมาชิกว่ามีคนทำนากี่คน จำนวนแปลงที่ทำนา จำนวนเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ปลูก จำนวนปุ๋ยอินทรีย์ที่ใช้ เดือนที่ทำนา การลงพื้นที่ครั้งหนึ่งจะใช้เวลาในการไปตรวจประมาณ 10 - 15 นาทีต่อคน ข้อมูลทั้งหมดจะถูกบันทึกไว้ จากนั้น ก่อนเก็บเกี่ยวก็จะลงพื้นที่ตรวจอีกครั้ง เพื่อเก็บข้อมูลการเติบโตของข้าว สภาพแวดล้อม ข้อมูลทั้งหมดจะเก็บไว้เป็นหลักฐานประกอบการขอรับรองมาตรฐาน โดยจะดูถึงความสมเหตุสมผล ดูความสัมพันธ์ระหว่างจำนวนข้าวที่ปลูกกับปริมาณปุ๋ยที่ใช้ อีกทั้งเพื่อการตรวจสอบย้อนกลับเมื่อข้าวมีปัญหา

“...พนักงานส่วนกลางอุ่มแสง ศูนย์วิสาหกิจชุมชน มีอยู่ 4 คน เวลาตรวจจะไปดูแปลง มีนากรีไร่ ใส่ปุ๋ยเท่าไร่ ข้าวปลูกเท่าไร่ ดำนาเดือนไหน เอาหลักฐานหมด สมมติ นา10 ไร่ ก็หยอดนา 10 โลต่อไร่ เขาจะตรวจ กว่าที่จะเกี่ยวก็ตรวจอีก พนักงานส่งเสริมมาตรวจ หลังจากนั้นก็มีพนักงานส่วนกลางของเอกชน...”

วิไล ศุภศร

เกษตรกรผู้ประกอบอาชีพทำนา

(การสื่อสารส่วนบุคคล, 24 กุมภาพันธ์ 2563)

ทางกลุ่มได้กำหนดพนักงานที่มีหน้าที่เก็บข้อมูลการทำนาของสมาชิกแบบวันต่อวัน โดยกำหนดว่า ในหนึ่งวันลงพื้นที่ เข้า 4 แปลง บ่าย 4 แปลง ไม่ควรตรวจเกิน 8 แปลงต่อวัน ไม่ควรจะเกิน 8 แปลงต่อวัน เนื่องจากหากตรวจมากกว่าอาจได้ข้อมูลไม่ครบถ้วน ซึ่งต้องมีรายงานมาแสดง ประกอบด้วย พิกัด GPA พิกัดแปลง ฟาร์ม หรือรูปถ่ายที่ไปถ่ายเกษตรกรในแปลงนั้นมายืนยัน ปัจจุบันทางกลุ่มกำลังวางแผนติดต่อ บุคคลภายนอกกลุ่มให้มาทำงานคู่ไปกับคนตรวจสอบภายในกลุ่มที่อยู่ในพื้นที่ ในอัตราส่วนครึ่งต่อครึ่ง (บุคคลภายใน 2 คน บุคคลภายนอก 2 คน) บุคคลภายนอกกลุ่มอาจจะเป็นนักศึกษาฝึกงานจาก มหาวิทยาลัยหรือวิทยาลัยการเกษตร เข้ามาร่วมในการตรวจเพื่อแสดงความโปร่งใสในกระบวนการตรวจสอบของกลุ่ม ซึ่งบุคคลภายนอกจะต้องได้รับการฝึกอบรมเพื่อให้ทราบถึงวิธีการตรวจสอบก่อนลงพื้นที่ ตรวจจริง รายละเอียดการทำงานเหล่านี้เป็นสิ่งที่ทางกลุ่มต้องคิดค้น ออกแบบวิธีการใหม่อยู่ตลอดเวลาเพื่อ ปิดจุดอ่อน

หลังจากนั้นมีพนักงานส่วนกลางของบริษัทเอกชนที่เป็นคู่ค้ารับซื้อข้าวอินทรีย์เข้ามาตรวจสอบ มาตรฐานอย่างเข้มข้นในทุกกระบวนการ ตั้งแต่เมล็ดพันธุ์มาจากไหน ทางกลุ่มบริหารจัดการอย่างไร ข้าวที่ปลูกเป็นข้าวพันธุ์ขาวมะลิจริงหรือไม่ มีจำนวน DNA เท่าไร รวมถึงมีการตรวจรับรองคุณภาพข้าว เป็นต้น เพื่อให้มีมาตรฐานส่งออกไปยังต่างประเทศได้

กระบวนการขอรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง ตั้งแต่การเตรียมดิน เมล็ดพันธุ์ การหว่านปุ๋ย การรักษาระดับน้ำ การเกี่ยว การไถต่อซัง การเก็บข้าวขึ้นยุ้ง

และการขายข้าว การตรวจสอบมาตรฐาน ทุกขั้นตอนผ่านการศึกษา ค้นคว้า ผสานภูมิปัญญาดั้งเดิมของบรรพบุรุษ จนเกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ เพื่อหาทางออก สร้างทางรอดให้ชาวนาไทย โรงอบข้าว โรงสี ยุ้งฉาง และโกดังเก็บข้าวของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงนั้นไม่ได้เกิดขึ้นโดยความบังเอิญ หากเกิดจากการมองเห็นถึงไปถึงต้นตอของปัญหาชาวนาไทยที่ต้องพึ่งพาคนอื่นแทบทุกขั้นตอน การแสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่องในทุกช่องทาง การสร้างเครือข่ายเกษตรกรเกษตรกรอินทรีย์ การสร้างสัมพันธ์กับหน่วยงานภาครัฐ การวิ่งเข้าหาโอกาสเพื่อแสดงศักยภาพของกลุ่มในการออกบูทในงานแสดงสินค้าทั้งในและต่างประเทศ การศึกษาเรื่องการขอรับรองมาตรฐานทั้งในและต่างประเทศ พัฒนาระบบการผลิตจนผลิตภัณฑ์ข้าวอินทรีย์จนได้รับการรับรองมาตรฐานถึง 8 รายการ จนมาถึงจุดที่กลุ่มสามารถบอกความต้องการต่อผู้นำประเทศ พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรีขณะลงพื้นที่ จ.ศรีสะเกษ เพื่อขอสนับสนุนโรงสีข้าว โรงอบข้าว และโกดังเก็บข้าวของกลุ่ม รวมถึงการเสียสละที่นาของตนเองของลุงบุญมี สุระโคตร ประธานกลุ่ม เพื่อสร้างโรงสีและยุ้งฉางของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง แสดงให้เห็นถึงความพยายามร่วมมือร่วมใจของสมาชิกกลุ่มในทุกบทบาท หน้าที่ ตั้งใจขับเคลื่อนให้กลุ่มบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้คือการบริหารจัดการตนเอง ให้ชาวนาสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

ในบทต่อไปจะเป็นบทสรุปเพื่อนำเสนอถึงกระบวนการของการทำนาอินทรีย์ของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง อ.ราษีไศล จ.ศรีสะเกษ ผ่านมุมมองของเกลียวแห่งนวัตกรรม (Innovation Spiral) จนถึงผลสุดท้ายคือการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นระบบ (Changing System) อันเป็นวัตถุประสงค์หลักของงานวิจัยนี้

บทที่ 7

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การนำเสนอในบทนี้อยู่บนฐานของกรอบคิดในการวิจัย โดยแบ่งการนำเสนอเป็น 3 ส่วนคือ ส่วนที่หนึ่ง การเปลี่ยนเชิงระบบของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง ใน 7 ขั้นตอนของเกลียวแห่งนวัตกรรม (Innovation Spiral) ส่วนที่สอง ความใหม่ (newness) ในการประกอบการของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง ส่วนที่สาม เป็นการอภิปรายผล และส่วนที่สี่ เป็นข้อเสนอแนะ

ส่วนที่ 1. การเปลี่ยนเชิงระบบของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง

Evan (1966) Drucker (1993) Rogers (1995) Perez-Bustmante (1999) Smits (2002) Herkema (2003) Lemaon and Sahota (2003) DIT (2004) และ Schilling (2008) เป็นกลุ่มนักคิดที่ให้คำนิยามนวัตกรรมว่าหมายถึง การใช้ความรู้และความคิดสร้างสรรค์ กล่าวคือ สิ่งใดจะเป็นนวัตกรรมได้ จะต้องเกิดจากการใช้ความรู้และความคิดสร้างสรรค์เป็นฐานในการพัฒนาสิ่งใหม่เท่านั้น

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษ ถือเป็นนวัตกรรม ในการคิดค้นและดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหา โดยอาศัยความรู้ความชำนาญที่มีและอุปกรณ์เครื่องมือต่างๆ จนทำให้เกิดนวัตกรรม

ภาพ : เกลียวแห่งนวัตกรรม

ที่มา : Kirsten Bound and Geoff Mulgan : A compendium of innovation methods , Nesta, Retrieved from <https://media.nesta.org.uk/documents/Compendium-of-Innovation-Methods-March-2019.pdf>

ผู้วิจัยทำงานวิจัยนี้พร้อมกับตั้งข้อสงสัยว่านวัตกรรมสังคมที่เกิดขึ้นที่ชุมชนบ้านอุ่มแสง ได้มีการเปลี่ยนแปลงในเชิงระบบ (changing System) ได้อย่างไร จากการคิดค้นของ NESTA ได้จัดขั้นตอนของเกลียวแห่งนวัตกรรมไว้ 7 ขั้นตอน จนถึงผลสุดท้ายคือการเปลี่ยนแปลงเชิงระบบ ซึ่งผู้วิจัยจะขอวิเคราะห์ผ่านปรากฏการณ์ของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษ ดังนี้

1. Opportunities and Challenges

ในมิติของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษ โอกาสและความท้าทายหมายถึงสถานะที่ชาวนาในบ้านอุ่มแสงกำลังถูกบีบคั้นจากสถานการณ์การทำนาแบบใช้สารเคมี ซึ่งกลายเป็นวัฏจักรของการก่อกวนนี้ค่าปุ๋ยเคมี ค่ายาฆ่าแมลง ปัญหาของชาวนาไทยคือการทำนาที่มีต้นทุนการ

ทำนาที่สูงมาก แต่กลับมีรายได้ต่ำ ซึ่งปัญหาอยู่ที่หลายปัจจัย อาทิเช่นเมล็ดพันธุ์ไม่ดี ตลาดไม่แน่นอน และผลผลิตน้อย ส่งผลให้ชาวนาต้องแบกรับต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น การขาดทักษะและความรู้ ทั้งความรู้เท่าทันกลไกตลาด การลดต้นทุนการผลิตและการจัดการ ชาวนาไทยจึงตกเป็นเหยื่อธุรกิจการผลิต การขายปุ๋ยและสารเคมี นอกจากนี้ยังถูกมัดตรึงด้วยระบบทุนนิยมและบริโภคนิยมอีกทั้งค่านิยมทางการศึกษา ทำให้ชาวนาเป็นหนี้เงินกู้ทั้ง ธกส.และเจ้าหนี้นอกระบบ ทั้งหมดนี้เป็นภาพใหญ่ของปัญหาของชาวนาทั่วทั้งประเทศ

ในมิติของผู้บริโภค กระทรวงสาธารณสุข ได้ออกมาเปิดเผยตัวเลขว่า คนไทยป่วยจากพิษสารกำจัดศัตรูพืชปีละเกือบ 1,800 คน ซึ่งมีทั้งพิษแบบเฉียบพลัน เช่น คลื่นไส้ อาเจียน วิงเวียนศีรษะ และพิษเรื้อรัง เช่น โรคมิวหนัง มะเร็ง โรคระบบประสาท ที่สำคัญผลการตรวจเลือดเกษตรกรไทยยังอยู่ในเกณฑ์ น่าห่วง และพบว่ากว่า 4 ล้านคนมีความเสี่ยงจะป่วย นอกจากนี้ข้อมูลรายงานการสำรวจขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ ได้พบว่าประเทศไทย มีการใช้ยาฆ่าแมลงมากเป็นอันดับ 5 ของโลก ใช้ยาฆ่าหญ้าเป็นอันดับ 4 ของโลก ที่สำคัญจากการสำรวจในทุกปี ยังพบว่าพบสารเคมีตกค้าง ในผัก และสารพิษอันตรายที่ทั่วโลกห้ามใช้ ซึ่งนอกจาก เกษตรกรซึ่งถือเป็นต้นน้ำของการผลิตที่เสี่ยงแล้ว ผู้บริโภคก็เสี่ยงต่ออันตรายด้านสุขภาพด้วยเช่นกัน

ความท้าทายเช่นนี้จึงเป็นโอกาสของการเกิดนวัตกรรม เป็นความตระหนักของผู้นำในชุมชนบ้านอุ่มแสง ทั้งความเสี่ยงทางด้านเศรษฐกิจที่ทำให้ชาวนาตกอยู่ในวงจรของความเป็นหนี้ และความเสี่ยงด้านสุขภาพทางด้านร่างกายและจิตใจ จึงลุกขึ้นรวมกลุ่มเพื่อต่อสู้กับปัญหาที่เกิดขึ้น

1.2 Generating Idea

ในมิติของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง อ.ราษีไศล จ.ศรีสะเกษ รางวัลอันท้าทายคือการออกแบบปลูกข้าวอินทรีย์ เนื่องจากปัจจุบันคนเรา มีความเสี่ยงต่อการได้รับสารเคมีจากการอุปโภคบริโภคและจากสิ่งแวดล้อมมากกว่า 15,000 ชนิด ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม อย่างยากจะคาดเดา ด้วยเหตุนี้เกษตรกรอินทรีย์ทั้งการปลูกข้าว พืช ผัก ผลไม้ จึงกลายมาเป็นทางเลือกใหม่ที่ผู้คนทั่วโลกหันมา ให้ความสนใจมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะผลิตภัณฑ์และ อาหารการกินต่างๆ ที่มีกระบวนการผลิตจากธรรมชาติ หรือการผลิตแบบดั้งเดิม โดยไม่มีการฉีกรังสี การ ใช้สารเคมี หรือใช้วัตถุเจือปนอาหารทางเคมีแต่อย่างใด

สำหรับ “การออกแบบการปลูกข้าวอินทรีย์” ที่วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษ ได้ออกแบบและเป็นสิ่งใหม่คือการทำงานในสามระดับ ระดับแรกเป็นการรวมกลุ่มสมาชิกผู้มีอุดมการณ์เดียวกัน คือผู้ที่รักสุขภาพของตนเอง และสุขภาพของผู้อื่น รวมทั้งตระหนักในพิษภัยที่เกิดจากสารพิษที่ใช้ในการปลูกข้าวแบบเคมี การรวมกลุ่มนี้เริ่มจากญาติพี่น้องในหมู่บ้าน ตำบลเดียวกัน และเครือข่ายร่วมอุดมการณ์ที่จังหวัดใกล้เคียง การรวมกลุ่มนั้นนอกจากจะเป็นการขยายเครือข่ายคนที่สนใจในการทำพืชเกษตรอินทรีย์แล้ว ยังมีการสร้างความรู้ให้กับกลุ่มอย่างต่อเนื่อง กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดในกลุ่มๆ คือการปฏิบัติทดลอง เรียนรู้ แลกเปลี่ยนความรู้และทดลอง เรียนรู้ เป็นเกลียวคลื่นแห่งความรู้ จนกระทั่งตกผลึกได้วิธีการที่เหมาะสม

ระดับที่สอง เป็นการออกแบบวิถีผลิต การออกแบบวิถีผลิตที่สองนี้สัมพันธ์กับการออกแบบระดับที่สาม ซึ่งเป็นการออกแบบด้านการตลาด โดยการตลาดลำดับแรกๆ ที่ออกแบบคือการทำและขายปุ๋ยอินทรีย์ให้แก่เพื่อนสมาชิกกลุ่มๆ เพราะปุ๋ยเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ข้าวงอกงาม ปุ๋ยอินทรีย์ที่ใช้เรียกว่า “ปุ๋ยขี้เค้ก” มีลักษณะเป็นเม็ดสีดำ ทำจากเศษอ้อยละเอียดหมักกับอินทรีย์วัตถุปรับปรุงดิน และปุ๋ยขี้วัวขี้หมูซึ่งตระกูลหินที่มีแร่ธาตุ แต่หากสมาชิกเลี้ยงวัวก็สามารถทำปุ๋ยคอกจากขี้วัวได้เอง แต่มีข้อแม้ว่าต้องเป็นวัวที่เลี้ยงเอง ให้หากินตามธรรมชาติ และปลอดโรค การตลาดลำดับที่สองได้แก่การขายข้าวอินทรีย์ที่ปลูกเอง การหาตลาดโดยผ่านการออกบูทในงานแสดงสินค้า ในฐานะสินค้าโอท็อป และการได้รับเลือกให้เป็นตัวแทนในการแสดงสินค้าในงานแฟร์ต่างๆ ทำให้การออกแบบด้านการตลาดเป็นผลสำเร็จ

1.3 Developing and Testing

ในมิติของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษ ทดลองและทดสอบมีความสำคัญและถูกนำมาใช้ในการก่อรูปนวัตกรรม โดยคนในชุมชนบางส่วนได้ทำการทดลองปลูกข้าวอินทรีย์ครั้งหนึ่ง นาเคมีครั้งหนึ่ง เพื่อตรวจสอบว่าแนวความคิดการเกษตรอินทรีย์สามารถใช้ได้หรือไม่ จากการทดลองการใช้เกษตรอินทรีย์ในปีแรกๆ ยังไม่เห็นผล จนกระทั่ง 3-4 ปีผ่านไป ดินได้รับการปรับโครงสร้างใหม่ ผลผลิตที่ได้เริ่มมากกว่าการทำนาแบบสารเคมี ผลสำเร็จของขั้นตอนนี้มีสองส่วนคือ ส่วนแรกการทำนาแบบเกษตรอินทรีย์ทำให้ต้นทุนการผลิตลดลง และส่วนที่สอง รายได้จากการขายข้าวเพิ่มมากขึ้น โดยในส่วนแรกจากเดิมที่ปลูกข้าวแบบใช้สารเคมี มีต้นทุนต่อไร่ ประมาณ 4,500 บาท แต่เมื่อมาใช้แนวทางเกษตรอินทรีย์ สามารถลดค่าปุ๋ย ค่ายา ลงได้เหลือต้นทุนต่อไร่ประมาณ 3,300 บาท สำหรับความสำเร็จที่

ไม่ได้คิดเป็นตัวเงินก็คือ ภาวะสุขภาพของเกษตรกรผู้ทำนาที่ไม่ต้องเผชิญกับความเสี่ยงในการใช้สารเคมี และสุขภาพของผู้บริโภคที่ได้รับอาหารที่ปลอดภัย

1.4 Making the case

การทดลองและทดสอบแนวคิดที่ทำมายังอยู่ในขั้นตอนนี้ด้วย ปริมาณผลผลิตที่ได้ เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่สำคัญที่ช่วยในการตัดสินใจว่าจะใช้แนวทางเกษตรอินทรีย์ต่อไปหรือไม่ การทดสอบที่สำคัญคือการริเริ่มปลูกข้าวและพืชผลทางการเกษตรอื่นๆ ด้วย เพราะตลาดข้าวอินทรีย์มีแนวโน้มเติบโตขึ้นเรื่อยๆ และเป็นกระแสทางเลือกใหม่ที่สำคัญของผู้บริโภค ซึ่งนอกจากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษได้ส่งเสริมให้สมาชิกปลูกข้าวเหลืองอินทรีย์ ข้าวหอมมะลิแดง ข้าวหอมสินิล ข้าวไรซ์เบอร์รี่ ข้าวเหนียวดำซึ่งเป็นข้าวที่มีคุณภาพสูง นอกจากนี้ทางกลุ่มยังได้รับการสนับสนุนด้านวิชาการเรื่องการแปรรูปข้าวจากหน่วยงานภาครัฐและสถาบันการศึกษาต่างๆ จนพัฒนาผลิตภัณฑ์แปรรูปจากข้าวได้หลายสิบรายการ ยกตัวอย่างเช่น ข้าวอินทรีย์แปรรูป แป้งจากจมูกข้าวกล้องอก จมูกข้าวกล้องอกพร้อมดื่ม ไอศกรีมข้าวกล้องอก ขนมที่ทำจากข้าวกล้องอก เป็นต้น อันเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าและยังสร้างงานสร้างอาชีพให้กับคนในชุมชน ส่วนรำข้าวที่เหลือจากกระบวนการขัดสีข้าว ก็นำมาผ่านกระบวนการหีบเย็น จนได้น้ำมันรำข้าวส่งขายตลาดต่างประเทศ ส่วนข้าวหัก ถูกนำแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มในรูปแบบต่างๆ เช่น ผงสครับขัดผิว สบู่ข้าว ลิปปาล์ม รวมทั้งผลิตภัณฑ์แป้งข้าวเจ้าอินทรีย์ ประเภท แป้งข้าวหอมมะลิ แป้งข้าวหอมสินิล แป้งข้าวหอมมะลิแดง และแป้งข้าวไรซ์เบอร์รี่ ฯลฯ ซึ่งสินค้ากลุ่มนี้เป็นวัตถุดิบสำคัญในอุตสาหกรรมอาหาร สามารถแปรรูปสร้างมูลค่าได้หลากหลายเมนู เช่น ขนมเค้ก คุกกี้ เส้นก๋วยเตี๋ยว เส้นสปาเกตตี ฯลฯ เพราะถึงแม้ข้าวอินทรีย์ของกลุ่มจะขายดี เป็นที่ต้องการสูงในตลาดโลก แต่การขายข้าวสารยังให้มูลค่าผลตอบแทนน้อย เมื่อเทียบกับสินค้าผลิตภัณฑ์แปรรูปจากข้าว ดังนั้น ในปี 2557-2558 ทางกลุ่มจึงหันมาศึกษาวิจัยเรื่องการแปรรูปข้าวเพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้าข้าวและพัฒนาช่องทางตลาดไปพร้อมๆ กัน ความสำเร็จเชิงประจักษ์ในขั้นตอนนี้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง ได้รับคำตอบว่านวัตกรรมที่ทำนั้นมาถูกทางแล้ว

1.5 Delivering & Implementing

ในมิติของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษ การได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์สากล ทำให้กลุ่มฯ มีสัดส่วนการส่งออกไปยังตลาดต่างประเทศกว่า 80 % มี

การสั่งซื้อแบบสั่งจองล่วงหน้า (pre-order) กับตลาดยุโรปเป็นตลาดหลัก และอีก 20 % เป็นการขายในประเทศในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ข้าวอินทรีย์แปรรูป จมูกข้าวกล้องงอกพร้อมดื่ม ขนมที่ทำจากข้าวกล้องงอก ไอศกรีมข้าวอินทรีย์ นมอัดเม็ดข้าวอินทรีย์ สบู่จมูกข้าวอินทรีย์ เป็นต้น พนักงานในวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสงได้รับการอบรมอย่างดี และการบริหารจัดการภายในองค์กรก็ทำอย่างมืออาชีพ การมีสวัสดิการให้แก่พนักงาน กรรมการและสมาชิกกลุ่มทำให้เกิดความสำเร็จและความมั่นคง

1.6 Growing & Scaling

ความเติบโตของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง มาจากผลกระทบการลงทุน ซึ่งก็คือการลงทุนที่ย้ายมาสร้างผลกระทบทางสังคมเชิงบวกและ / หรือผลประโยชน์ด้านสิ่งแวดล้อมควบคู่ไปกับการเงิน พัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการหรือที่ใช้โครงสร้างพื้นฐานการดำเนินงานเพื่อสร้างความเป็นบวกความแตกต่างของสังคมหรือสิ่งแวดล้อม ผลิตภัณฑ์ที่วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสงสร้างขึ้นไม่ได้มีเพียงข้าวอินทรีย์ และปุ๋ยอินทรีย์เท่านั้น แต่ยังมีผลิตภัณฑ์แปรรูปจากข้าวอีกหลายอย่างเช่น ครีมหาทั่ว ไอศกรีมข้าว สบู่ และล่าสุดได้ขยายไลน์การผลิตมาทำผ้าหมักโคลน เป็นรายได้เข้าชุมชนอีกทางหนึ่ง

1.7 Changing Systems

การได้ไปขายข้าวและสินค้าเกษตรอินทรีย์โดยการไปออกบูทในงาน THAIFEX-World of Food Asia ในปี 2553 ซึ่งมีหน่วยงานตรวจรับรองคุณภาพและออกมาตรฐานเกษตรอินทรีย์สากลมาร่วมออกบูทในงานนั้นด้วย เป็นโจทย์ใหญ่และท้าทายของกลุ่มในเรื่องการขอมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ในระดับสากล ได้มีการเริ่มปี 2553 ในปี 2554 ได้ยื่นเรื่องขอตรวจรับรอง และในปี 2555 ทางกลุ่มได้ได้รับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์สากล เมื่อทางกลุ่มได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์สากลก็ทำให้ผู้ซื้อข้าวเกิดความมั่นใจ โดยบริษัทแรกที่รับซื้อข้าวอินทรีย์คือบริษัท ไบโอะเอโกร จำกัด จากประเทศอิตาลี ต่อมาทางกลุ่มเริ่มได้รางวัลมาการันตีคุณภาพ เป็นการสร้างความมั่นใจให้เกิดขึ้นในหลายด้าน เมื่อได้รับการรับรองมาตรฐานทางการตลาดของสากลรายการหนึ่งแล้ว กลุ่มฯ ได้ดำเนินการขอการรับรองมาตรฐานทางการตลาดเพิ่มขึ้นอีกจนถึง 8 รายการ อันประกอบด้วย 1) สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Indications: GI) 2) ผลิตภัณฑ์ออร์แกนิกไทยแลนด์ (Organic Thailand) 3) มาตรฐานของสหพันธ์ขบวนการผู้ผลิตสินค้าออร์แกนิกระหว่างประเทศ (International Federation of Organic Agriculture Movements : IFOAM) 4) มาตรฐานการรับรองผลิตภัณฑ์อาหารและออร์แกนิกของสหรัฐอเมริกา (USDA) 5) มาตรฐานตามระบบ

การค้าที่เป็นธรรม (FLO ID 27806 ของ FAIRETRADE) 6) มาตรฐานระบบเกษตรอินทรีย์สหภาพยุโรป (EU-NOP) 7) มาตรฐานข้าวหอมมะลิไทย และ 8) การรับรองมาตรฐานของผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ โดยมาตรฐานเหล่านี้เอื้อให้วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง จ.ศรีสะเกษ ขายข้าวได้ในราคามาตรฐาน มีแหล่งรับซื้อข้าวแน่นอน การเกษตรกรรมที่จะทำได้ใบรับรองตามมาตรฐาน จะต้องมีการปลูกข้าวเกษตรอินทรีย์ตามมาตรฐานที่กำหนดไว้ ซึ่งต้องอาศัยผู้นำทีมสร้างสรรค์และผู้นำตรวจสอบกระบวนการปลูกข้าวอินทรีย์ เพื่อเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนสมาชิกให้ปฏิบัติตามระเบียบของกลุ่ม การได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์สากล ทำให้กลุ่มฯ มีสัดส่วนการส่งออกไปยังตลาดต่างประเทศกว่า 80 % มีการสั่งซื้อแบบสั่งจองล่วงหน้า (pre-order) กับตลาดยุโรปเป็นตลาดหลัก และอีก 20 % เป็นการขายในประเทศในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ข้าวอินทรีย์แปรรูป จมูกข้าวกล้องงอกพร้อมดื่ม ขนมที่ทำจากข้าวกล้องงอก ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านรายได้ที่ทำให้เกษตรกรได้รับมูลค่าเพิ่มจากการลดต้นทุน เพิ่มผลผลิต และการพัฒนาคุณภาพจนได้มาตรฐานอินทรีย์รวมมูลค่า 48.7 ล้านบาทต่อฤดูกาลผลิต หรือประมาณ 38,738 บาท/ครัวเรือน มีรายได้เสริมในช่วงฤดูแล้งหรือในช่วงที่พักจากการทำนา การมีรายได้ที่แน่นอนทำให้คนในชุมชนกลับคืนถิ่น คนกลับคืนสู่หมู่บ้าน ครอบครัวอยู่ด้วยกันอย่างพร้อมหน้าลดปัญหาและช่องว่างทางสังคม ผลสำเร็จในขั้นตอนนี้สิ่งบ่งชี้ที่สำคัญคือการกำหนดแนวปฏิบัติด้านกฎระเบียบใหม่ที่สนับสนุนนวัตกรรม ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวเชิงภายนอกองค์กร แต่สำหรับกฎระเบียบภายในที่องค์กรได้สร้างขึ้น คือการมีทีมพี่เลี้ยงซึ่งเป็นกระบวนการที่ทำให้กฎระเบียบที่เคลื่อนไหวภายนอกมีความมั่นคง

การสร้างทีมงานเป็นภาพสะท้อนของกฎระเบียบภายใน การสร้างทีมงานของกลุ่มผู้บริหารวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงเป็นผลสำเร็จอีกประการหนึ่งที่จะต้องกล่าวถึง ที่มาของการสร้างทีมงานเนื่องมาจากการที่กลุ่มมีสมาชิกจำนวนมาก มีบ้านและที่นากระจายไปตามหมู่บ้านต่างๆ จึงจำเป็นที่จะต้องมีส่วนที่สามารถเข้าถึงสมาชิกได้อย่างใกล้ชิด เพื่อช่วยเหลือ ดูแล พุดคุย อธิบาย สื่อสารองค์ความรู้เกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ซึ่งถือเป็นเรื่องใหม่ของชาวบ้าน ตลอดจนสนับสนุนให้กำลังใจ ซึ่งกำลังใจเป็นสิ่งสำคัญมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะปรับเปลี่ยนจากเคมีเป็นอินทรีย์ ดินที่ใช้ปลูกข้าวอินทรีย์ต้องปราศจากการใช้สารเคมีบำรุงดินอย่างสิ้นเชิง ตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของประเทศไทยกำหนดระยะเวลาปรับเปลี่ยนไว้ที่ 2 ปี ในขณะที่มาตรฐานเกษตรอินทรีย์สากลกำหนดระยะเวลาปรับเปลี่ยนมากกว่า คือ 3 ปี การสร้างทีมย่อยประจำหมู่บ้านจึงก่อตัวขึ้น โดยได้รับการถ่ายทอดแนวคิด อุทิศการณ์

และเป้าหมายจากกลุ่มผู้บริหารมาสู่ผู้นำทีมในระดับรองลงมา ซึ่งได้รับการคัดเลือกโดยการลงคะแนนเสียง (Vote) จากสมาชิกกลุ่มของแต่ละหมู่บ้าน ให้ดำรงตำแหน่งเป็น “กรรมการ” ในวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง กรรมการหนึ่งคนจะรับผิดชอบสมาชิกในหมู่บ้านที่รับผิดชอบ จำนวน 10-12 คน มีหน้าที่ดูแลลูกทีมที่เป็นสมาชิกกลุ่ม ไปเยี่ยมทีนา ให้ความช่วยเหลือพร้อมกับดูว่าสมาชิกปลูกข้าวอย่างไร เป็นไปตามหลักเกณฑ์มาตรฐานเกษตรอินทรีย์สากลหรือไม่เป็นหนึ่งในทีมสร้างสรรค์ที่มีความสำคัญต่อการดำเนินงานของกลุ่ม เปรียบเสมือนข้อต่อเชื่อมโยงนโยบายจากระดับผู้บริหารกลุ่มลงสู่สมาชิกช่วยเหลือดูแล แก้ปัญหา ในขณะเดียวกันรับฟังคำแนะนำ ข้อร้องเรียนจากสมาชิกไปสู่ผู้บริหาร เป็นการกำกับดูแล กลายๆ ที่อาศัยความใกล้ชิดเชิงพื้นที่และความสัมพันธ์แบบเครือญาติเข้าด้วยกัน เป็นการสร้างสรรค์วิธีการบริหารจัดการใหม่ก่อให้เกิดนวัตกรรมสังคมที่มีลักษณะเฉพาะตัว

ส่วนที่ 2. นวัตกรรมการประกอบการของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง

สำหรับนวัตกรรมหรือความใหม่ (newness) ในการประกอบการของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง มีดังนี้

2.1 การสร้างระบบการผลิต

ในการนำแนวคิดเกลียวแห่งนวัตกรรม (Innovation Spiral) มาเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง ต.ตู่ อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษ ตั้งแต่ขั้นตอนแรก จนถึงขั้นตอนสุดท้ายคือการเปลี่ยนเชิงระบบ (Changing System) ได้ผูกพันอยู่กับกระบวนการของการสร้างสรรค์ข้าวอินทรีย์ ใน 3 ชุด (setting) หลักๆ ได้แก่ 1) การจัดปลูก การดูแล การเก็บเกี่ยว 2) การซื้อ-ขายข้าวจากสมาชิก , การสี, การส่งมอบให้ผู้ซื้อทั้งในและต่างประเทศ และ 3) การจัดกลุ่ม การจัดการองค์กร, การซื้อขาย, การซื้อขาย, การจัดการกำไร, การจัดสรรประโยชน์ต่อสมาชิก ใน 3 ชุดหลักๆนี้ผู้วิจัยต้องการสืบค้นว่าอะไรที่เป็นการเปลี่ยน (changing) หรือเป็นสิ่งใหม่ (newness) ซึ่งจะขอเรียกรวมๆว่า เป็นการสร้างระบบการผลิต

ระบบการผลิตข้าวอินทรีย์มีอยู่ 2 ช่วงเวลา โดยช่วงเวลาแรกเป็นระบบการผลิตที่ลุ่มบุญมี พากกลุ่ม ๆ ทำตามวิธีการผลิตที่ได้เรียนรู้มา โดยมีจุดเด่นคือการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ใช้เอง ภายใต้ชื่อกลุ่มเกษตรทิพย์ และวิธีการผลิตอื่นๆ เช่นการเตรียมดิน การเก็บเมล็ดพันธุ์อินทรีย์ การหว่านปุ๋ย การรักษาระดับน้ำ การเกี่ยว การไถต่อซัง การเก็บข้าวขึ้นยุ้งและการขายข้าว สำหรับช่วงเวลาหลังคือช่วงที่ได้รับมาตรฐานสากล

การปลูกข้าวอินทรีย์เพื่อการบริโภคในประเทศและการขายส่งออกต่างประเทศต้องผ่านมาตรฐานการผลิตของแต่ละประเทศ ตั้งแต่การเตรียมดินจนถึงการเก็บข้าวขึ้นยุ้ง และเพิ่มขึ้นตอนของการตรวจสอบมาตรฐาน กรรมการซึ่งเป็นตัวแทนของทีมผู้บริหารจึงสวมบทบาทของการเป็นผู้นำที่ตรวจสอบกระบวนการการผลิต มีหน้าที่ลงพื้นที่สื่อสารทำความเข้าใจรายละเอียดในทุกขั้นตอน พร้อมกับการตรวจสอบดูแลให้ในทุกกระบวนการผลิตให้เป็นไปตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ทั้งของไทยและสากล

ระบบการผลิตข้าวอินทรีย์เป็นหัวใจสำคัญของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษ ซึ่งกลุ่มฯ ได้วางระบบ ตั้งแต่การเตรียมดิน การเตรียมเมล็ดพันธุ์อินทรีย์ การหว่านปุ๋ย การรักษาระดับน้ำ การเกี่ยว การไถตอซัง การเก็บข้าวขึ้นยุ้งและการขายข้าว รวมถึงการตรวจสอบมาตรฐาน วิธีการผลิตเช่นนี้ถูกออกแบบอย่างเป็นระบบเพื่อให้ง่ายต่อการจัดการและการควบคุมมาตรฐานบนฐานของการรักษาระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม ยกตัวอย่างเช่นในขั้นตอนการไถกลบตอซังจะช่วยบำรุงดิน เมื่อไถกลบตอซังอย่างสม่ำเสมอทุกปีจะช่วยทำให้ดินอ่อนนุ่มขึ้น ในขณะที่การเผาจะทำให้เกิด สิ่งมีชีวิตตาย รวมทั้งอาจลุกลามไปยังแปลงนาข้างเคียงและแผ่ผ่านจากควันไฟ เป็นอันตรายต่อสภาพภูมิอากาศ ในมิติของการกระตุ้นเพื่อรักษาระบบ การไถกลบตอซังมีต้นทุนคาร์บอนไถกลบไร่ละ 200 บาททางกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสงได้ให้เงินช่วยเหลือสมาชิกครั้งหนึ่ง เพื่อจูงใจให้สมาชิกเลือกวิธีการไถกลบตอซังแทนการเผาที่ทำได้ง่ายและราคาถูกกว่า แต่ส่งผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตและระบบนิเวศโดยรวมอย่างมหาศาล

2.2 การสร้างทีม

ทีมงานได้รับการก่อตั้งขึ้นจากการรวมกลุ่มในระดับเครือข่ายเป็นเบื้องต้น ความเป็นเครือข่าย ทำให้ชุมชนมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน การรวมกลุ่มเพื่อเป็นวิสาหกิจชุมชนที่ทำกิจกรรมภายใต้อุดมการณ์เดียวกันจึงเกิดขึ้นได้ การสร้างทีมลงพื้นที่เคาะประตูตามบ้าน ขอนั่งล้อมวงกินข้าวคุยกัน โดยให้สมาชิกกลุ่มที่ประสบความสำเร็จในการปลูกข้าวอินทรีย์ บอกเล่าถ่ายทอดเรื่องราว เทคนิควิธีการลดต้นทุน เพิ่มรายได้ โดยใช้ภาษาคนบ้านเดียวกันที่มีหัวอกเดียวกัน ทำนาเหมือนกัน ประสบความยากลำบากมาเหมือนกัน ซึ่งสามารถโน้มน้าวใจคนที่ยังลังเลไม่กล้าปรับเปลี่ยนมาปลูกข้าวอินทรีย์

ความเป็นเครือข่ายก่อให้เกิดความหวังดี ประารถนาดีซึ่งกันและกัน และความรู้สึกนี้เป็นที่รับรู้ได้ เป็นพลังแรงใจที่ทำให้ทุกคนพยายามหันมาเปลี่ยนวิถีชีวิตตามผู้นำ เมื่อผู้นำได้ศึกษาและทดลองทำเกษตรอินทรีย์จนมั่นใจแล้วว่าแนวทางเกษตรอินทรีย์บนวิถีพอเพียงเป็นหนทางอยู่รอดท่ามกลางกระแสบริโภค

นิยมในปัจจุบัน จึงเริ่มชักชวนเครือญาติและชาวบ้านในตำบลคู่ สร้างแรงจูงใจถึงความจำเป็น บอกถึงผลที่จะได้รับจากการเปลี่ยนแปลง อันตรายที่เกิดขึ้นจากการเกษตรเคมี อำนาจการตัดสินใจที่กลับมาอยู่ในมือของชาวนา

กระบวนการสร้างทีมงานทำให้เกิดผู้นำและผู้ตามที่มีประสิทธิภาพ และการประพฤติปฏิบัติของผู้นำเป็นแนวทางให้ผู้ตามเกิดความเชื่อถือ ไว้วางใจ เชื่อมั่น ศรัทธาและปฏิบัติตามแนวทางที่ผู้นำแนะนำ คุณสมบัติของผู้นำที่ก่อให้เกิดความเชื่อถือศรัทธาของผู้ตามได้แก่ มีความประพฤติปฏิบัติตนดี มีความรู้ ความสามารถเข้าใจเหตุการณ์โดยเฉพาะความสามารถในการวิเคราะห์เหตุการณ์การดำเนินงานที่เน้นสารเคมีกับเกษตรกรรมทางเลือกในแนวทางอินทรีย์ การรวมกลุ่มสมาชิกจะต้องเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ แต่ผู้นำก็บริหารงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริต มีความเสียสละ มีความจริงใจ จุดเด่นคือมีความสามารถในการจูงใจด้วยการทำเป็นแบบอย่างให้ดู ด้วยความมุ่งมั่น อดทน พุดจริงทำจริง จนสามารถสร้างผลงานการทำเกษตรอินทรีย์ที่ได้ผลผลิต มีความมุ่งมั่นในการสร้างผลงาน และมีผลงานเป็นที่ประจักษ์ ในขณะที่ผู้ตามซึ่งเป็นทีมงานได้แก่คณะกรรมการกลุ่มวิสาหกิจและสมาชิกกลุ่มถือเป็นทีมงานที่มีประสิทธิภาพ ช่วยเสริมสร้างกฎระเบียบมาตรฐานการผลิตเกษตรอินทรีย์ในระดับสากล ในขณะเดียวกันกลุ่มฯ ก็เปิดโอกาสให้สมาชิกหรือผู้ตามสามารถตัดสินใจ อย่างเช่นการออกความคิดผลิตภัณฑ์แปรรูปใหม่ๆ เป็นต้น

2.3 การบูรณาการอัตลักษณ์ของวิสาหกิจ สหกรณ์ และบริษัท

การบูรณาการอัตลักษณ์ของวิสาหกิจ สหกรณ์ และบริษัทเป็นความใหม่ที่โดดเด่นของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษ การนำข้อดีของการรวมกลุ่มแต่ละรูปแบบทำให้การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงมีความพิเศษเฉพาะตัว การทำงานแบบสหกรณ์ที่เน้นความอิสระและความเป็นประชาธิปไตย รายได้ส่วนหนึ่งถูกกักไว้เป็นกองกลางเพื่อเป็นทุนหนุนเสริมให้มีการดำเนินระบบต่อไปได้อย่างไม่สะดุด หลักการของวิสาหกิจชุมชนเป็นการรวมตัวกันของเกษตรกรในการประกอบธุรกิจในระดับชุมชน มีความมั่นคง ได้รับการรับรองตามกฎหมาย มีการส่งเสริมความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น การพัฒนาความสามารถในการจัดการ ตรงตามความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็งพึ่งพาตนเองได้ มีความพร้อมที่จะพัฒนาสำหรับการแข่งขันทางการค้า ในขณะที่การทำงานแบบบริษัทจะเน้นระบบ ระเบียบ การวิเคราะห์สถานการณ์ การนำเทคนิคต่างๆ มาใช้ในการบริหารจัดการ เช่น SWOT ที่เน้นความโปร่งใส ตรวจสอบได้ มีการแสดงบัญชีอย่างเปิดเผย สมาชิกสามารถตรวจสอบได้ตลอดเวลา มีระบบแบ่งปันผลประโยชน์ที่ชัดเจน เป็นธรรม รวมถึงนำหลักการบริหารงานแบบบริษัทมาใช้เพื่อให้การดำเนินธุรกิจมีกำไร ประสบความสำเร็จ ถึงแม้ทางกลุ่ม

ยึดหลักความเท่าเทียม หนึ่งคนหนึ่งเสียง แต่การตัดสินใจในบางเรื่องกลับไม่ได้ใช้วิธีการลงคะแนน หากแต่ใช้การพูดคุยประนีประนอม เพื่อหาข้อสรุปร่วมกันเพื่อให้สมาชิกได้รับประโยชน์มากที่สุด การดำเนินการดังกล่าวทำให้สมาชิกเกิดความไว้วางใจ เกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่ง รัก และหวงแหน อยากพัฒนาตนเอง เพื่อช่วยให้วิสาหกิจประสบความสำเร็จมากยิ่งขึ้น

ปัจจัยร่วมของการบูรณาการอัตลักษณ์ดังกล่าวคือ การนำหลักความเป็นประชาธิปไตยของสหกรณ์มาใช้ในการประชุม ให้สมาชิกให้ความเห็นได้อย่างเปิดกว้างและมีความเป็นประชาธิปไตย หลักการพึ่งตนเองของวิสาหกิจ หลักการเกื้อกูลของทั้งวิสาหกิจและสหกรณ์ หลักการตลาดและการบริหารงานตามมาตรฐานผลิตภัณฑ์ของบริษัท ซึ่งมีรายละเอียดสนับสนุนดังนี้

- หลักการสำคัญปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนับเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อให้ชีวิตดำเนินไปในทางสายกลางที่เหมาะสมสอดคล้องกับวิถีความเป็นอยู่อันเรียบง่ายของคนไทย การเปลี่ยนวิถีชีวิตอยู่บนฐานของความพอประมาณ ซึ่งหมายถึง ความพอดีต่อความจำเป็นและเหมาะสมกับฐานะของตนเอง สังคมสิ่งแวดล้อม รวมทั้งวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นไม่มากเกินไปไม่น้อยเกินไปและต้องไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจดำเนินการเรื่องต่าง ๆ อย่างมีเหตุผลตาม หลักวิชาการ หลักกฎหมายหลักศีลธรรม จริยธรรมและวัฒนธรรมที่พึงงามคิดถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้อง อย่างถ่วงถ่วงค้ำค้ำถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ โดยมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี หมายถึงการเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม เพื่อให้สามารถปรับตัวและรับมือได้อย่างทันที่ ทั้งสามสิ่งนี้ต้องอาศัย ทั้งเงื่อนไขคุณธรรม หลักวิชาและเงื่อนไขชีวิตเป็นพื้นฐาน

- การพึ่งตนเอง เป็นหลักการสำคัญประการที่สองในการเปลี่ยนวิถีชีวิต เพราะแต่เดิมการทำนาแบบพึ่งสารเคมีนั้น เป็นการพึ่งคนอื่นไปทั้งระบบ ตั้งแต่ระบบภูฏานาการและหนี้ในระบบ ตลอดจนร้านค้าเกษตรเพื่อซื้อปุ๋ยเคมีที่มีราคาแพง แต่การพึ่งตนเองที่พบในกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสดง อ.ราศีไศล จ.ศรีสะเกษ คือการพึ่งตนเองทางเทคโนโลยี (Technology sustainable) ได้แก่การทำนาหยอด ที่ใช้เครื่องจักรที่ได้รับการพัฒนาขึ้นเป็นการเฉพาะ การเก็บเมล็ดพันธุ์พืชอินทรีย์ด้วยวิธีการความรู้ความชำนาญ การทำและใช้ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ เป็นต้น

- การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ (Economy sustainable) หมายถึงความสมดุลระหว่างรายได้กับรายจ่ายของชุมชน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ ความพออยู่พอกินของชาวชุมชน มีรายได้พอกับรายจ่าย ไม่มีหนี้สินที่ไม่อาจชดใช้คืนได้

- การพึ่งตนเองทางทรัพยากรธรรมชาติ (Resource sustainable) หมายถึง ความสมดุลของทรัพยากรธรรมชาติ สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสงเรียนรู้วิธีการคืนความอุดมสมบูรณ์สู่ผืนดินที่ถูกใช้ไป ด้วยการทดแทนในวิธีการผลิตด้วยอินทรีย์วัตถุที่ทำจากธรรมชาติ ไม่รบกวนสิ่งแวดล้อม ไม่ใช่สารเคมี ซึ่งเป็นภาพสะท้อนของการเปลี่ยนวิถีคิดในการตระหนักรู้ถึงการมีทรัพยากรธรรมชาติที่จำเป็นในชีวิตไว้ใช้แต่ไม่ใช่มากเกินไปจนเกินดุลหรือทำให้เสียดุล การทำนาแบบเกษตรอินทรีย์เป็นการคงความหลากหลาย (Biodiversity) ไว้ให้มากที่สุด
- การพึ่งตนเองทางจิตใจ (Mind sustainable) หมายถึง ความสมดุลหรือความมั่นคงของจิตใจ ซึ่งมีลักษณะ กล้าแข็ง มีพลัง สามารถสู้กับความยากลำบาก หรือปัญหาใดๆ สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง ต้องผ่านความยากลำบากในการฟื้นฟูดินเป็นระยะเวลานานกว่า 3 ปี ระยะเวลาของการเปลี่ยนผ่านจากการทำนาแบบสารเคมี ไปสู่การทำนาแบบเกษตรอินทรีย์ที่ไม่ใช่สารเคมีต้องอาศัยกำลังใจและพลังใจอันมั่นคง ไม่ย่อท้อ มีความมั่นคงหนักแน่นและรอคอยผลสำเร็จที่จะเกิดขึ้นอย่างอดทน
- การพึ่งตนเองทางสังคม (Society sustainable) หมายถึง ความสมดุลหรือความมั่นคงแข็งแรงของกลุ่มคน ครอบครัวชุมชน ซึ่งความเข้มแข็งของหน่วยสังคมเหล่านี้จะทำให้หน่วยสังคมแต่ละหน่วยมีพลังกล้าแข็งสามารถผจญกับงานใหญ่งานยากหรืออุปสรรคต่างๆ ได้ การรวมกลุ่มของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง อ.ราษีไศล จ.ศรีสะเกษ เพื่อทำเกษตรอินทรีย์ถือเป็นการเปลี่ยนแปลงการทำนาครั้งสำคัญในชุมชน การกระตุ้นให้คนในชุมชนหันมาดูแลเอาใจใส่สุขภาพของตนเองและสิ่งแวดล้อมเป็นมิติใหม่ที่เกิดในชุมชน และเมื่อมีสมาชิกทำตาม โดยผลพลอยได้คือการขายข้าวได้ในราคาที่ดี ข้าวได้น้ำหนักรวงมากและไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพของชาวนา วิธีการผลิตที่เปลี่ยนแปลงนี้ทำให้คนกลับมาคืนถิ่น ทำให้ครอบครัวและสังคมอบอุ่น

การเปลี่ยนวิถีคิดส่งผลต่อการเปลี่ยนวิธีการผลิต และวิธีการผลิตก็เปลี่ยนวิธีการดำรงอยู่ของชาวนาในบ้านอุ่มแสงที่ทำเกษตรอินทรีย์ ต้นทุนเดิมของการทำนาแบบดั้งเดิมตามวิถีเกษตรธรรมชาติทำให้ชาวนาบ้านอุ่มแสงก้าวมาถูกทาง และรู้จักตลาดใหม่อย่างเกษตรอินทรีย์ที่ตลาดต่างประเทศมีความต้องการผลิตภัณฑ์ข้าวอินทรีย์อย่างมาก จนนำมาสู่การเข้ารับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์จากองค์กรให้การรับรองมาตรฐานอินทรีย์ระหว่างประเทศ ทำให้กลุ่มเป็นที่รู้จักในตลาดการค้าระดับนานาชาติ สามารถต่อรองความร่วมมือกับบริษัทคู่ค้าต่างชาติและกำหนดปริมาณการผลิตล่วงหน้าได้ (Pre Order)

การดำเนินการข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการพึ่งพาตนเองของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสงที่ต้องการสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นกับชาวนาและสังคมไทยอย่างยั่งยืน ข้อกำหนดของมาตรฐานเกษตรอินทรีย์สากลได้สอดรับกันพอดีอีกทั้งยังช่วยกำหนดทิศทางและอนาคตของชีวิตให้สามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางสถานการณ์ของโลกที่เต็มไปด้วยสารเคมี เกษตรอินทรีย์ของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง อ.ราษีไศล จ.ศรีสะเกษจึงเป็นอีกหนึ่งจุดเล็กๆที่สะท้อนความพยายามในการเปลี่ยนแปลงกระแสนการผลิตที่ต้องพึ่งพิงสารเคมี การเปลี่ยนวิถีคิดจึงนำมาสู่การเปลี่ยนเชิงระบบที่เป็นความยั่งยืนของนวัตกรรม

ส่วนที่ 3. การอภิปรายผล

จากการทบทวนวรรณกรรมยังไม่พบงานที่ศึกษาเรื่องการเปลี่ยนเชิงระบบของเกษตรอินทรีย์ในกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโดยตรง แต่พบงานที่ใกล้เคียงและเกี่ยวข้อง ซึ่งผลการศึกษามีความสอดคล้องกับงานวิจัยเหล่านั้น ดังนี้

ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ อีร์ศักดิ์ อุ๋นอารมณ์เลิศ , จุรีวรรณ จันทลา , ทิพย์วรรณ สุขใจรุ่งวัฒนา , สัมพันธ์ สุขใส และวาสนา มะลินิน ที่พบว่าปัจจุบันกลุ่มวิสาหกิจชุมชนมีการสร้างนวัตกรรมภูมิปัญญาเศรษฐกิจพอเพียงด้านนวัตกรรมกระบวนการสูงสุด รองลงมาคือนวัตกรรมผลิตภัณฑ์ หากพิจารณาถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างนวัตกรรม ภูมิปัญญาเศรษฐกิจพอเพียง กลุ่มวิสาหกิจชุมชนมีปัจจัยทุนทางสังคมสูงที่สุด รองลงมาคือปัจจัยการบริหารและพัฒนาบุคลากร ปัจจัยภาวะผู้นำของประธาน/หัวหน้ากลุ่มวิสาหกิจชุมชน และปัจจัยการจัดองค์การมีค่าต่ำที่สุดรูปแบบการสร้างนวัตกรรมภูมิปัญญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อเสริมสร้างศักยภาพในการแข่งขันอย่างยั่งยืน

ผลการศึกษานี้ เปรียบเสมือนการเติมเต็มช่องว่างให้กับข้อเสนอแนะในงานวิจัยของปรารธนา ยศสุข, พงศกร กาวิชัย (2560) ที่ได้ศึกษาปัญหาและอุปสรรคในกระบวนการนำนโยบายเกษตรอินทรีย์สู่การปฏิบัติของหน่วยงานภาครัฐไทย เพื่อเสนอแนะแนวคิดที่เหมาะสมสำหรับกระบวนการนำนโยบายเกษตรอินทรีย์สู่การปฏิบัติอย่างยั่งยืนของภาครัฐไทย ผลการศึกษาของปรารธนา ยศสุขและ พงศกร กาวิชัย พบว่า ปัญหาอุปสรรคของการนำนโยบายไปปฏิบัติของหน่วยงานในภาคส่วนของรัฐ ได้แก่ 1.การกำหนดนโยบายและตัวชี้วัดที่ไม่ชัดเจน 2.การจัดทำแผนและดำเนินงานแบบแยกส่วน 3.การขาดการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสีย และ 4.ความสัมพันธ์ที่แยกไม่ออกระหว่างการเมือง วัฒนธรรม และโครงสร้าง การดำเนินงานของส่วนราชการ ส่วนข้อเสนอแนะสำหรับภาคส่วนของรัฐที่เกี่ยวข้องในการนำนโยบาย

เกษตรอินทรีย์สู่การปฏิบัติในอนาคตที่เหมาะสม ได้แก่ 2.1) การคิดค้นนวัตกรรมใหม่ที่สามารถช่วยเหลือการผลิตเกษตรอินทรีย์แก่เกษตรกร 2.2) การควบคุมอย่างเข้มงวดในการใช้สารเคมีในการผลิตทางการเกษตร 2.3) การสร้างแรงจูงใจให้กับเกษตรกรที่ต้องการปรับเปลี่ยนจากเกษตรเคมีสู่เกษตรอินทรีย์ 2.4) การสนับสนุนการทำเกษตรอินทรีย์ให้ครบตามระบบของห่วงโซ่อุปทาน 2.5) การพัฒนาฐานข้อมูลเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ให้มีความชัดเจน 2.6) การส่งเสริมการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับผลดีผลเสียจากการใช้สารเคมีและสารอินทรีย์ 2.7) การให้ผู้บริโภคเข้ามามีส่วนร่วมในการตรวจสอบสินค้าและมาตรฐานของเกษตรอินทรีย์ 2.8) การสนับสนุนการเชื่อมโยงการตลาดด้านเกษตรอินทรีย์ทั้งระดับบุคคล องค์กร และภาคี 2.9) การบูรณาการเทคโนโลยีสารสนเทศกับการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ 2.10) การมีการจัดตั้งกองทุนเพื่อเกษตรกรอินทรีย์ 2.11) การสร้างความชัดเจนและสร้างการยอมรับมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ให้กับทุกภาคส่วนทั้งในและนอกประเทศ

ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ ประทานทิพย์ กระมล (2557) ในการศึกษาตลาดเกษตรกรเป็นช่องทางการกระจายผลผลิตเกษตรที่สำคัญของเกษตรกรรายย่อย โดยเฉพาะเกษตรกรที่ทำเกษตรในระบบเกษตรที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมเช่น เกษตรอินทรีย์ และปลอดภัย โดยปัจจัยที่สำคัญที่มีอิทธิพลต่อการให้ราคาส่วนเพิ่มของผู้และการเพิ่มปริมาณการซื้อของผู้บริโภคเกี่ยวข้องกับความรู้ความเข้าใจระบบเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และทัศนคติด้านคุณภาพผลผลิต ความปลอดภัยจากสารเคมีปนเปื้อนในผลผลิต และการได้รับข่าวสารความรู้จากการรณรงค์ และประชาสัมพันธ์อย่างสม่ำเสมอในตลาดเกษตรกร นอกจากนี้ยังพบว่าผู้บริโภคในตลาดเกษตรกรที่จำหน่ายผลผลิตเกษตรอินทรีย์มีความน่าจะเป็นที่จะจ่ายราคาส่วนเพิ่มสูงกว่าผู้บริโภคในตลาดที่จำหน่ายผลผลิตเกษตรปลอดภัย

ผลการศึกษาสอดคล้องกับงานวิจัยของ บุญรวม คำจันทร์ราช (2554) ที่ได้ทำการศึกษา กิจกรรมในฟาร์มเกษตรอินทรีย์ที่เอื้อต่อการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนในชนบท และพบว่าการจัดการระบบฟาร์มเกษตรอินทรีย์ เกษตรกรได้ลดปัจจัยการผลิตที่มาจากภายนอก เพื่อใช้ในการเกษตร โดยการไม่ใช้สารสังเคราะห์ทั้งหลาย แต่เกษตรกรจะใช้หลักการหมุนเวียนใช้ทรัพยากรในฟาร์มให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด ซึ่งเป็นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและเพิ่มผลผลิตที่มีอยู่ให้สมบูรณ์มากขึ้น โดยปัจจัยการผลิตส่วนใหญ่ได้แก่ ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยน้ำอินทรีย์ชีวภาพจากพืชและสัตว์ที่เกษตรกรผลิตขึ้นเองจากภูมิปัญญาพื้นบ้านผสมผสานกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ได้อย่างเหมาะสม โดยยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต จึงทำให้ประสบความสำเร็จในชีวิต รวมถึงได้เป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ในการดำเนินกิจกรรมทางการเกษตรในฟาร์มเกษตรอินทรีย์ที่เอื้อต่อการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน

ส่วนที่ 4 ข้อเสนอแนะ

4.1 ข้อเสนอแนะจากพื้นที่วิจัย

สิ่งที่สะท้อนเป็นข้อเสนอแนะจากงานวิจัยนี้ก็คือ ในด้านการบริหารงานโดยเฉพาะธุรกิจที่เติบโตจนเข้าสู่การค้ากับตลาดสากล เนื่องจากข้อกำหนดกำหนดเพดานให้วิสาหกิจชุมชนกู้ได้ 3 ล้านบาท ทำให้วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง ไม่มีเงินทุนพอที่จะรับซื้อผลผลิตได้ตามความต้องการของตลาด จึงควรมีการปรับเพิ่มวงเงินกู้ยืมให้แก่วิสาหกิจชุมชนที่มีศักยภาพเพื่อนำไปต่อยอดธุรกิจ ปัจจุบันตลาดต่างประเทศมีความต้องการข้าวอินทรีย์ในปริมาณมาก และเกษตรกรสนใจปลูกข้าวอินทรีย์เพิ่มมากขึ้น ซึ่งวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสงได้รับการสั่งซื้อข้าวอินทรีย์จากลูกค้า จำนวน 500 ตัน แต่กลุ่มมีเงินรับซื้อเพียง 300 ตัน การเพิ่มวงเงินกู้ให้กับวิสาหกิจชุมชนที่มีศักยภาพในการประกอบธุรกิจจึงเป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยให้วิสาหกิจชุมชนไม่ต้องไปกู้เงินจากแหล่งเงินกู้อื่นๆ และจะเป็นการช่วยส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนได้แข็งแรงขึ้น กับทั้งจะยังเป็นการขยายกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ให้มากขึ้นด้วย

4.2 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง อ.ราษีไศล จ.ศรีสะเกษ ได้ถ่ายทอดวิธีคิดและแนวทางการปฏิบัติในการทำเกษตรอินทรีย์ให้แพร่กระจายไปในหมู่บ้านและตำบลข้างเคียง ซึ่งมีจำนวนไม่น้อยที่เข้ามาเป็นสมาชิกเครือข่าย ในขณะที่เดียวกันก็มีจำนวนหนึ่งที่ไม่สามารถพัฒนาต่อได้ อันเป็นประเด็นปัญหาที่น่าสนใจว่าสาเหตุอะไรที่ทำให้วิธีคิดและแนวทางการปฏิบัติที่ได้ผลในชุมชนหนึ่ง กลับไม่ได้ผลในอีกชุมชนหนึ่ง อะไรคือข้อจำกัด ปัญหาและอุปสรรค

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

จุฑาทิพย์ ภัทราวาท. (2556). *นักวิชาการกะเทาะปัญหาโครงสร้างชาวนาไทย ทำนาแล้วไม่ได้นา*.

สืบค้น 1 กรกฎาคม 2563, จาก <http://www.qlf.or.th/Home/Contents/694>

ชานนท์ โกมลมาลย์. (2561). นวัตกรรมทางสังคมเพื่อขับเคลื่อนสุขภาวะโดยการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชน. *วารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์*, 26(1), 35-40.

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2542). *ธุรกิจชุมชน เส้นทางที่เป็นไปได้*. กรุงเทพฯ : สำนักงาน. กองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ดวงกมล บุณสมภพ. (2557). *กลยุทธ์ใหม่สำหรับการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ของประเทศไทย*. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยกับประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน. สืบค้น 1 กรกฎาคม 2563, จาก <http://www.th.aectourismthai.com/content1/2442>

ธีรวัฒน์ เหล่าสมบัติ. (2560). *นวัตกรรมเพื่อสังคม (Social Innovation)*. สืบค้น 18 กุมภาพันธ์ 2561, จาก <http://www.nia.or.th/socialinnovation/index.php/2017/07/14/article/>

ธีรศักดิ์ อุ่นอารมณ์เลิศ. (2558). *การพัฒนารูปแบบการสร้างนวัตกรรมภูมิปัญญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อเสริมสร้างศักยภาพในการแข่งขันอย่างยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์กลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง*. มหาวิทยาลัยศิลปากร : นครปฐม.

นลินี ณ นคร รักธรรม. (2562). *นวัตกรรมการจัดการมหาวิทยาลัยเอกชนเพื่อธุรกิจการบินในประชาคมอาเซียน*. (ปริญญาานิพนธ์ปริญญาตรีบัณฑิตสาขาวิชาผู้นำทางสังคม ธุรกิจและการเมือง). ปทุมธานี. มหาวิทยาลัยรังสิต.

บุญร่วม คาจันทราช. (2554). *กิจกรรมในฟาร์มเกษตรอินทรีย์ที่เอื้อต่อการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนในชนบท*. (ปริญญาานิพนธ์ปริญญาตรีบัณฑิตสิ่งแวดล้อมศึกษา). มหาสารคาม. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ปรารณา ยศสุข, พงศกร กาวิชัย. (2560). *การจัดการความรู้เพื่อกำหนดทางเลือกในการปลูกข้าวของเกษตรกรในพื้นที่ภัยแล้ง กรณีศึกษาเกษตรกรตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่*. *วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต*. 6(1), 50-61.

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

- ปัทมาวดี โปชนกุล ชูชุกิ. (2560). *เศรษฐกิจพอเพียง กับ เศรษฐศาสตร์: สืบค้น 11 ธันวาคม 2562*
จาก <https://www.gotoknow.org/posts/106332>
- ประทานทิพย์ กระมล. (2557). ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมการซื้อผลผลิตเกษตรอินทรีย์และปลอดภัย
สารพิษในตลาดเกษตรกรในจังหวัดเชียงใหม่. *วารสารแก่นเกษตร. พิเศษ(2)*, 53-64.
- วินัย บุญยู่. (2554). การพัฒนารูปแบบการดำเนินงานตลาดจำหน่ายผักปลอดภัยสารพิษหน้า
โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านนิคม ตำบลกระเจาย อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี.
วารสารวิจัยและพัฒนาระบบสุขภาพ. 4(3), 122-128.
- วุฒิสาร ตันไชย และคณะ (2558). *ข้อเสนอเชิงนโยบายนวัตกรรมกรรมการพัฒนารายได้ขององค์กร
ปกครองส่วนท้องถิ่น : โครงการวิจัย. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยพัฒนาการปกครอง.*
- ศักดิ์ดา ศิริภัทรโสภณ. (2558). การศึกษากรอบแนวคิดเพื่อการพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทย.
วารสารสมาคมนักวิจัย. 20(2). สืบค้น 15 ธันวาคม 2562. จาก http://www.ar.or.th/ImageData/Magazine/38/DL_218.pdf?t=636083943076596791
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
แห่งชาติ ฉบับที่ 10 (2550-2554)*. สืบค้น 17 ธันวาคม 2562. จาก https://www.nesdb.go.th/ewt_w3c/ewt_news.php?nid=5747&filename=develop_issue
- สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน. (2548). *รายงานประจำปี*. สืบค้น 20
ธันวาคม 2562. จาก http://www.sceb.doae.go.th/index_n2.html
- สุนทร คุณชัยมั่ง. (2560). ทฤษฎีและการปฏิบัติการของ“นวัตกรรมสังคม”. *วารสารวิทยาลัยนวัตกรรม
สังคม. 1(1)*, 14-29.

ภาษาอังกฤษ

- Castells, Manuel. (1998). *End of Millennium*. Oxford, Blackwell.
- Clayton M.Christensen. (1999). *The Innovator's Dilemma : When New Technology
cause Great Firm to Fail*. Retrieve 20 December 2020 from

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

- <https://www.hbs.edu/faculty/Pages/item.aspx?num=46>
- Dahlsrud, A. (2008). How Corporate Social Responsibility Is Defined An Analysis of Definitions. Retrieved 24 December 2020 from [http://www.scirp.org/\(S\(351jmbntvnsjt1aadkposzje\)\)/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=1905281](http://www.scirp.org/(S(351jmbntvnsjt1aadkposzje))/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=1905281)
- Defourny Jacques. (2014). Social Co-Operatives: When Social Enterprises Meet the Co-Operative Tradition. *Journal of Entrepreneurial and Organizational Diversity*, 2(2), 11-33.
- Drucker, Peter F. (1993). *The Practice of Management*. Harper and Brothers : New York.
- Geoff Mulgan. (2007). *Social Innovation: What It Is, Why It Matters and How It Can be Accelerated*. Retrieved 12 December 2020 from <https://youngfoundation.org/wp-content/uploads/2012/10/>
- Harkema, S. (2003), "มุมมองการปรับตัวที่ซับซ้อนเกี่ยวกับการเรียนรู้ภายในโครงการนวัตกรรม", *The Learning Organization* , 10(6) 340-346. Retrieved from <https://doi.org/10.1108/09696470310497177>
- Howaldt, J. และ Schwarz, M. (2010). *Social Innovation: Concepts, Research Fields and International Trends*: Retrieved from [https://www.scirp.org/\(S\(351jmbntvnsjt1aadkposzje\)\)/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=1767100](https://www.scirp.org/(S(351jmbntvnsjt1aadkposzje))/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=1767100)
- Hulgard,Lars. (2014). Social economy and social enterprise: An emerging alternative to mainstream market economy? *China Journal of Social Work*, 4(10) 201-215.
- Kirsten Bound and Geoff Mulgan : A compendium of innovation methods , Nesta, Retrieved from <https://media.nesta.org.uk/documents/Compendium-of-Innovation-Methods-March-2019.pdf>

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

- John Elkington. (1997). Partnerships from Cannibals with Forks: The Triple Bottom line of 21st Century Business. Retrieved 20 December 2020 from <http://www2.ufersa.edu.br/portal/view/uploads/setores/65/Triple%20bottom%20line%20in%2021%20century.pdf>.
- Janelle .kerlin. (2014). *A Comparative Analysis of the Global Emergence of Social Enterprise*. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/225688147>
- Murray, Robin, Julie Caulier-Grice and Geoff Mulgan. (2016). The Open Book of Social Innovation Retrieved from <http://youngfoundation.org/wp-content/uploads/2012/10/The-Open-Book-of-Social-Innovationg.pdf>
- Pearce, D. (2003). *The Social and Economic Value of Construction The Construction Industry's Contribution to Sustainable Development*. Retrieved from [http://www.scirp.org/\(S\(i43dyn45teexjx455qlt3d2q\)\)/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=1863987](http://www.scirp.org/(S(i43dyn45teexjx455qlt3d2q))/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=1863987)
- Robin Murray. (2007). *Social Innovation series : Ways to design , Develop and Grow social Innovation The Open Book of Social Innovation*. Retrieved from <https://youngfoundation.org/wp-content/uploads/2012/10/The-Open-Book-of-Social-Innovationg.pdf>
- Simon Teasdale.(2011) Yunus centre for social ... and social enterprises. Retrieved From <http://scholar.google.com/citations?user=oF4F5NkAAAAJ&hl=en>
- Sanyawiwat, S. (2001). *Self-reliance in moral economy* . Retrieved from <http://www.journal.nu.ac.th/JCDR/article/view/1948>
- Schilling, (2008). *Strategic Management of Technology Innovation*. Retrieved 24 December 2020 from https://www.researchgate.net/publication/298786885_Strategic_Management_of_Technological_Innovation
- Smits, Ruud.(2002). *Innovation Studies in the 21st Century*. (69) 861-883.
- Utterback,James. (2004). The dynamics of innovation. *Educause Review* (39) 42-51.

ประวัติผู้วิจัย

คำนำหน้า	นางสาว
ตำแหน่งทางวิชาการ	ผู้ช่วยศาสตราจารย์
ชื่อผู้วิจัย	ผศ.ดร.ฉัตรวีรวิชัย
นามสกุลผู้วิจัย	องคสิงห์
ชื่อภาษาอังกฤษ	Chatwarun
นามสกุลภาษาอังกฤษ	Angasinha
วัน/เดือน/ปี/เกิด	1 ตุลาคม 2505
ที่อยู่ (บ้าน)	804/174 เวอร์ปาร์คคอนโดเทล บี ต.คูคต อ.ลำลูกกา
จังหวัด (บ้าน)	ปทุมธานี
รหัสไปรษณีย์	12130
โทรศัพท์	081-4469699
ที่อยู่ (ที่ทำงาน)	วิทยาลัยนวัตกรรมการสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต 52/347 หมู่บ้านเมืองเอก ถ. พหลโยธิน ต.หลักหก อ.เมือง ต.หลักหก
จังหวัด (ที่ทำงาน)	ปทุมธานี
รหัสไปรษณีย์	12000
E-Mail Address	chattrsu@gmail.com
ปริญญาตรี	
สาขา	บริหารธุรกิจบัณฑิต บธ.บ. (บัญชี)
ปีที่จบ	2527
สถาบัน	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ประเทศ	ไทย
ปริญญาโท	
สาขา	รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต รป.ม. (รัฐประศาสนศาสตร์)
ปีที่จบ	2539
สถาบัน	สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

ประเทศ	ไทย
ปริญญาเอก	
สาขา	การศึกษาดุษฎีบัณฑิต กศ.ด. (พัฒนศึกษาศาสตร์)
ปีที่จบ	2545
สถาบัน	มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
ประเทศ	ไทย

ผลงานวิจัยที่ตีพิมพ์ในวารสารภายในประเทศ

1. ฉัตรวรัญช์ องคสิงห์ “ชีวิตหลังจากถูกรางวัลสลากกินแบ่งรัฐบาล”. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต ปีที่ 9 ฉบับที่ 16 (พิเศษ) มกราคม-มิถุนายน 2557 หน้า 56-70.
2. ฉัตรวรัญช์ องคสิงห์ “ผู้หญิงกับการเปลี่ยนแปลงเชิงเศรษฐกิจ ศึกษากรณี เศรษฐกิจพอเพียง จังหวัดอ่างทอง”.วารสารปัญญาภิวัฒน์ ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2558 หน้า 173-184.

ผลงานวิจัยที่ตีพิมพ์ในวารสารต่างประเทศ

ไม่มี

ผลงานวิจัยที่ได้นำเสนอในการประชุมทางวิชาการภายในประเทศ

- 1.ฉัตรวรัญช์ องคสิงห์ “วาทกรรมยาเสพติด : อิสรภาพของผู้ต้องขังหญิง” เอกสารการประชุมวิชาการระดับชาติ มหาวิทยาลัยรังสิต ประจำปี 2559 วันที่ 29 เมษายน พ.ศ.2559, หน้า 1264-1272.
- 2.ฉัตรวรัญช์ องคสิงห์ “ผลกระทบขององค์กรธุรกิจจากการป้องกันและปราบปรามการทุจริต ของ ป.ป.ช. มาตรา 103/7” เอกสารการประชุมวิชาการระดับชาติ มหาวิทยาลัยรังสิต ประจำปี 2559 วันที่ 29 เมษายน พ.ศ.2559, หน้า 962-970.
- 3.Chatwarun Angasinha, Patriarchy : Underlying Power in the Drug Trafficking, RSU International Research Conference 2017, 28 April 2017.
- 4.สังคิต พิริยะรังสรรค์, ฉัตรวรัญช์ องคสิงห์, ชูลีรัตน์ เจริญพร, นิดาวรรณ เพราะสุนทร, และวณิ กอสุวรรณศิริ. (2559). วาทกรรมยาเสพติด: อิสรภาพของผู้ต้องขังหญิง. เอกสารการประชุมวิชาการระดับชาติมหาวิทยาลัยรังสิต ประจำปี 2559. ครั้งที่ 13 วันที่ 29 เมษายน 2559. มหาวิทยาลัยรังสิต. ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยรังสิต. หน้า 1264 - 1273.
- 5.ฉัตรวรัญช์ องคสิงห์, สังคิต พิริยะรังสรรค์, พิษญาดา ดำแก้ว, พรรษมณต์ ศรีนวลนัด, และนิดาวรรณ เพราะสุนทร. (2562). การรื้อถอนความคิดเห็นของหน่วยงานใน กระบวนการยุติธรรม.

เอกสารการประชุมวิชาการระดับชาติ มหาวิทยาลัยรังสิต ประจำปี 2562.ครั้งที่ 14 วันศุกร์ที่ 26 เมษายน 2562. มหาวิทยาลัยรังสิต.ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยรังสิต. หน้า 1656 - 1664.

6.ฉัตรวิญญ์ องคสิงห์. (2562). สิทธิในการจัดการชีวิตในวาระสุดท้ายของการรักษาพยาบาล. เอกสารการประชุมวิชาการ ระดับชาติ ครั้งที่ 4 นวัตกรรมสังคมกับการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจการเมือง ไทยและภูมิภาคอาเซียน. ประจำปีการศึกษา 2561.วันศุกร์ที่ 31 พฤษภาคม 2562. มหาวิทยาลัยรังสิต. ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยรังสิต.หน้า198-208.

ผลงานวิจัยที่ได้นำเสนอในการประชุมทางวิชาการในต่างประเทศ

ไม่มี

ผลงานวิจัยที่ได้รับรางวัล

1.ฉัตรวิญญ์ องคสิงห์ “ผลกระทบขององค์กรธุรกิจจากการป้องกันและปราบปรามการทุจริต ของ ป.ป.ช. มาตรา 103/7” เอกสารการประชุมวิชาการระดับชาติ มหาวิทยาลัยรังสิต ประจำปี 2559 วันที่ 29 เมษายน พ.ศ.2559, หน้า 962-970.

รางวัลผลงานวิจัยดีเด่น

2.ฉัตรวิญญ์ องคสิงห์ “สนามเด็กเล่นสร้างปัญญากับการมีส่วนร่วมของชุมชน” เอกสารการประชุมวิชาการระดับชาติ สิงห์สยามวิชาการ ครั้งที่ 1 การเมืองกับการบริหารเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. วันที่ 15 มกราคม 2564, หน้า 477-491.

รางวัลผลงานวิจัยระดับดี

บทความทางวิชาการที่ตีพิมพ์ในวารสาร

ไม่มี

สาขาวิชาที่นักวิจัยเชี่ยวชาญ

สาขาสังคมวิทยา